

Retorisk analyse av selvscenesettelse i politikken

Taleanalyse av Eva Kolstad, Berit Ås og
Gro Harlem Brundtland rundt 1970-tallet.

Terese Ramsland
Universitetet i Bergen
Institutt for informasjons- og medievitenskap
Masteroppgave
1. desember 2010

Sammendrag

Problemstillingen for denne masteroppgaven er hvordan Eva Kolstad, Berit Ås og Gro Harlem Brundtland iscenesetter seg selv på Stortinget rundt 1970-tallet. For å svare på problemstillingen vil jeg undersøke hvordan de nevnte politikeres selviscenesettelse er i taler på Stortinget, mottakelsen av disse talene i debatten på Stortinget og journalistenes iscenesettelse av politikere i aviser. Jeg har et hovedfokus på de politiske talene for å tegne en forståelse av politikernes selviscenesettelse. Denne selviscenesettelsen vil jeg vurdere opp mot mottakelsen fra andre politikere og avisartikler for å se samsvar mellom disse tre elementene og helheten av fremtreden.

Denne masteroppgaven kartlegger dermed Kolstad, Ås og Brundtlands selviscenesettelse på Stortinget og den retoriske stilen. Selviscenesettelse kommer frem i forhold til valgene som gjøres ved inventio, dispositio og elocutio. Retoren overskrider forventningen, men forholder seg også til konvensjonene av Stortingets retoriske rom. De deler trekk, men på samme tid fremfører de trekkene ulikt. Det kommer frem at selviscenesettelsene har konsekvenser.

Forord

Takk til Jens E. Kjeldsen for hans veiledning. Takk til Rokkansenteret og prosjektet *Da det personlige ble politisk. 1970-tallets kvinnebevegelse*, for økonomisk støtte, faglige aktiviteter og et lærerikt miljø. Takk til alle som har bidratt til korrekturlesning. Takk til venner, de jeg har hatt mine kaffepauser med, faglig debatter, vi som har delt oppmuntrende ord og ikke minst som alltid er støttende. Takk til mine foreldre som alltid er der for meg, og verdens beste store bror, som alltid heier på meg.

Innhold

Introduksjon av retorisk analyse av selviscenesettelse i politikken	6
Tema og problemstilling	6
Forkvinnene og deres plassering i den nye kvinnebevegelsen	7
Kapittel 1	12
Metode	12
Materialet	12
Utvalget av talematerialet, mottakelse og avisartikler	13
Valg av metode – tekstanalyse	14
Hvordan analysere talene, mottakelsen og artiklene?	15
Kapittel 2	19
Nyttige teoretiske perspektiver i forhold til analysen	19
Selviscenesettelse	19
Dualisme tvinger frem to stiltyper	21
Fire kvinnebilder	23
Performativitet	25
Det retoriske rom	27
Kapittel 3	32
Eva Kolstad – likestillingens forkjemper	32
Jomfrutalen på Stortinget, Samskatt-problematikken	32
Historie, lover og Stortingsforhandlingene	33
Kolstad – den opplysende forteller	35
Ombytting på stereotypiske aktiviteter	38
Helheten i talen om samskatt	41
De tradisjonelle politiske talene, der Eva Kolstad er forbruker- og administrasjonsminister	43
Kildeorientert minister	43
Ministerens orientering til de folkevalgte	43
Ministerens språklige utforming	44
Selviscenesettelsen i de tradisjonelle politiske talene samsvarer med journalistenes iscenesettelse av Kolstad	45
Kapittel 4	48
Berit Ås – borgernes forsvarer	48
Den første stortingstalen og de tradisjonelle talene til Berit Ås	49
Ideologisk, rettferdig og forskningsrettet	49
Ås – den belærende taler	51
Berit Ås går rett på og langt i sin kritikk	52
Utøvelsen og reaksjoner på de tradisjonelle politiske talene, Nobelkomiteens utdeling og luftforurensning	55
Sykepleierstreik	56
Argumentasjon fra forskning, tidsskrifter og dagliglivet	57
Berit Ås belærer om et dobbelt press og yrkesverdier	58
Underbemannet – for ikke si underbekvinnert	59
Helheten av Ås' opphøyning av sykepleieryrket	60
Kapittel 5	63
Gro Harlem Brundtland som seg selv	63
Gro Harlem Brundtlands første tale på Stortinget	63
Saksorientert miljøvernminister	64
Opplysende minister og brytning med det upersonlige	65

Miljøvernministerens tydelige språk	66
Slamtalens helhet.....	67
Gro Harlem Brundtlands egentlig første tale på Stortinget – abortsaken.....	68
Dr. Brundtland angriper.....	69
Den kvinnelige doktoren setter et moralsk spørsmålstegn ved sine medisinske kolleger	71
Rett frem tale	74
Ærlig og ekte	76
Kapittel 6	80
Kartlegging av Kolstad, Ås og Brundtlands selviscenesettelse	80
Kilder.....	87
Materialet	89
Vedlegg, talene	93
Eva Kolstads tre utvalgte taler	93
Samskatt. 9. april 1959.....	93
Lønns- og inntektsoppgjør 1792.....	103
Midlertidig prisstopp for varer og tjenesteytelser 1972.....	103
Berit Ås tre utvalgte taler	104
Utdelingen av Nobel fredspris for 1973	104
Luftforurensning 1974	105
Lønnsnemndbehandling av sykepleierkonflikten 1974	107
Gro Harlem Brundtlands tre utvalgte taler	111
Slamtalen 1974.....	111
Trontaledebatt 1974.....	113
Barnefamilienes levekår (abortsaken) 1974.....	116

Introduksjon av retorisk analyse av selviscenesettelse i politikken

Tema og problemstilling

Problemstillingen for denne masteroppgaven er hvordan Eva Kolstad, Berit Ås og Gro Harlem Brundtland iscenesetter seg selv på Stortinget rundt 1970-tallet. For å svare på problemstillingen vil jeg undersøke hvordan de nevnte politikeres selviscenesettelse arter seg i taler på Stortinget, mottakelsen av disse talene i debatten på Stortinget og journalistenes iscenesettelse av politikere i aviser. Jeg har et hovedfokus på de politiske talene for å tegne en forståelse av politikernes selviscenesettelse. Denne selviscenesettelsen vil jeg vurdere opp mot mottakelsen fra andre politikere og avisartikler for å se samsvar mellom disse tre elementene og helheten av fremtreden. Selviscenesettelse er handlingen som gjøres på vei til ethos.¹

Kolstad, Ås og Brundtland var Norges første kvinnelige partiledere. Derfor valgte jeg å undersøke deres selviscenesettelse. Kolstads ble Norges første kvinnelige partileder for Venstre i 1974, Ås Norges andre for Sosialistisk Venstreparti i 1975 og Brundtland Norges fjerde for Arbeiderpartiet i 1981. Den tredje norske kvinnelige partilederen var Hilde Haugsgjerde. Jeg måtte dessverre velge henne bort, fordi talematerialet ikke var ivaretatt. Haugsgjerde hadde heller ikke selv tatt vare på taler fra sin partiledertid, og hun var aldri på Stortinget.

I utgangspunktet var jeg interessert i å se på den første talen de ulike kvinnene holdt som partiledere, men da bare Brundtlands tale var ivaretatt måtte jeg vende meg til annet kildemateriale. Av denne grunn har Stortingsforhandlingene blitt en viktig kilde for meg i dette prosjektet. Der fant jeg både taler og mottakelsen, noe som gjorde meg i stand til å analysere hva uttalelser fra andre politikere kunne si om disse kvinnenes selviscenesettelse.

Stortinget er et rom som er styrt av regler, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 2. Det er derfor interessant å se om journalistene fremstiller Kolstad, Ås og Brundtland i tråd med måten disse iscenesetter seg selv på Stortinget. Avisene Aftenposten og Arbeiderbladet, vil være den siste delen for å finne samsvar i selviscenesettelsen, hvordan fremstiller journalistene de kvinnelige politikere, i forhold til det jeg finner i talene og mottakelsen?

Kvinnebevegelsens historie blir ofte omtalt i to bølger. Den første bølgen varte fra ca. 1880-tallet til 1920. En meget viktig endring i denne perioden var lovfestelse av norske

¹Ethos er karakteren og troverdigheten til en aktørs selviscenesettelse. Jeg kommer tilbake til ethos i kapittel 2.

kvinneres stemmerett i 1913. Den andre bølgen var på 1970-tallet, perioden jeg jobber med i denne teksten. Slik jeg kommer til å vise, betyr ikke denne bølgeoppdelingen at kvinnekampen hadde tørke i tiårene mellom.

Kvinner var underrepresentert på Stortinget også etter at kvinneres stemmerett var innført. Det var først på slutten av 1960-tallet at representasjonen begynte å stige. Ingunn Norderval Means (1973: 56 ff.) skriver i *Kvinner i norsk politikk* at kvinner måtte jobbe dobbelt så hardt som mennene for å bli vurdert tildelt en plass på valglistene. En aktuell grunn for at kvinner har måttet jobbe dobbelt så hardt for å oppnå politisk troverdighet kan være at retorikken har vært forbeholdt menn (Mral, 1999; Krogstad, 1999; Mountford, 2001; Jamieson, 1988). Mennenes plass har historisk sett vært i det offentlige rom, mens kvinnen er blitt forvist til det private rom. Brigitte Mral har også påpekt at kvinner må forberede talen mer nøye enn menn og ha velvilje hos tilhørerne for å vinne deres oppmerksomhet (Wigren, 2009: 35).

Det er spennende hvordan Kolstad, Ås og Brundtlands selvscenesettelse danner et bilde av hvem de var som politikere. Det er også interessant å undersøke de første kvinnelige partilederne, fordi det offentlige rom ble utvidet på 1970-tallet. Dette skjedde gjennom mange fora. Derfor vil jeg i denne masteroppgaven bidra ved å kartlegge noen av Norges første kvinnelige partilederes selvscenesettelse og retoriske stil på Stortinget.

Forkvinnene² og deres plassering i den nye kvinnebevegelsen

Hvorfor var 1970-tallet tiden der partifløyen venstre fikk kvinnelige partiledere for første gang?³ Det kan være flere grunner. En årsak kan være den nye kvinnebevegelsen. I norsk sammenheng er det ikke skrevet mye, men boken *Bak slagordene* av Runa Haukaa (skrevet i 1982) er et større verk om 1970-tallet. Nå er det et større prosjekt på Rokkansenteret som skriver om kvinnebevegelsen.⁴ I norsk sammenheng er det heller ikke skrevet mye om

² ”Forkvinne” er ikke et begrep som står i ordboken, men det blir benyttet i for eksempel biografien til Ås og i noen artikler i Arbeiderbladet. Å få tittelen forkvinne var et av kravene Ås stilte for å lede Demokratiske Sosialister (AIK) (Ås, 2007). Det var først etter at Kolstad hadde vært Venstres formann at denne tittelen ble gjort om til partileder (Bergby et al., 1988).

³ Eva Kolstad for Venstre i 1974, Berit Ås for Sosialistisk Venstreparti i 1975 (det er store uenigheter om hvem av dem som var først, men det kommer vi tilbake til), Hilde Haugsgjerd for Rød Valgallianse i 1979 samt Gro Harlem Brundtland for Arbeiderpartiet i 1981. Ti år senere kom høyrefløyen til, med Kaci Kullmann Five for Høyre i 1991, Anne Enger Lahnstein for Senterpartiet i 1991, Valgerd Svarstad Haugland for Kristelig Folkeparti i 1995 og Siv Jensen for Fremskrittspartiet i 2006.

⁴ Rokkansenteret har et pågående prosjekt: *Da det personlige ble det politiske. Kvinnebevegelsen på 1970-tallet*. Prosjektet er ferdig i 2011.

kvinneres politiske retorikk, men for eksempel Anne Krogstad har skrevet om image i politikken.⁵

Jeg skal ikke presentere kvinnebevegelsens mangfoldigheter, men plassere og presentere Kolstad, Ås og Brundtland i den. Den nye kvinnebevegelsen hadde stor bredde og mange nyanser. Det vil være mer hensiktsmessig å forklare Kolstad, Ås og Brundtlands bakgrunn og plassere dem i kvinnebevegelsen for å danne et bilde av hvem de var på denne tiden da talene ble holdt. Først er det nødvendig å forklare det grunnleggende med bevegelsen.

Det overordnede målet var slagordet *det personlige er politisk*. Hvordan man skulle nå målet og hvem som var fienden, var det stor uenighet om. Et resultat av 1970-tallets bevegelse var en utvidelse av politikkbegrepet. Synnøve Lindtner skriver at slagordet *det personlige er politisk* banet vei for flere nye kvinneoffentligheter, og synliggjøring og bevisstgjøring ble de viktigste strategiene for feministisk frigjøring (Lindtner, 2009: 27 ff.). Medier som romaner, blader, tidsskrifter, musikk, film og teater ble tatt i bruk. Informasjonsspredningen var laget av kvinner for kvinner.⁶ Lindtner har sett på tidsskriftet *Sirene*, der de blant annet oppfordret den enkelte til å sende inn sin historie. «Ved å understreke at kvinneproblemer ikke var personlige, men politiske, allmenne og av offentlig interesse, utvidet kvinnebevegelsen og kvinneoffentligheten selve begrepet om politikk» skriver Lindtner (2009: 28). For den nye kvinnebevegelsen var det viktig å fremheve det som foregikk i det private. Familien og det private var dermed også viktige politiske temaer for samfunnet, og denne tilførselen var med på å utvide offentligheten.

For å bli kjent med retorene og kvinnebevegelsens mange måter å nå sine mål på, er det vesentlig å huske at feminisme ikke har en konstant definisjon, det eksisterer mange måter å se seg selv eller en gruppe som feminister på. For eksempel ønsker likhetsfeminister samme friheter og rettigheter som mannen (Holst, 2009: 46 ff.), i motsetning til forskjellsfeminister som mener at siden biologiske kjønn er forskjellige, har ikke kjønnene like arbeidsoppgaver. Verdier av kvinners arbeidsoppgaver ønsker forskjellsfeministene anerkjent på lik linje med oppgaver som anses som mannens.

Eva Kolstad kan man se på som likhetsfeminist. Hun kjempet hardt for likestilling og lovfesting av like rettigheter for kvinner og menn. Det kommer jeg til å vise i hennes første tale på Stortinget og i avismaterialet omkring henne. Kolstad ble født 6. mai 1918 (død 1999). Hun ble Norges første kvinnelige statsautoriserte revisor, meldte seg inn i Norsk

⁵ Dette kommer vi tilbake til i kapittel 2.

⁶ Også av menn som måtte ønske det, selv om det ikke var like akseptabelt for alle kvinnene at mennene deltok.

kvinnesaksforening⁷ alt som gymnaselev (Klingberg, 1984: 226 ff.). Hun var formann for foreningen fra 1956 til 1968. Kolstad ble Norges og verdens første likestillingsombud i 1979. Kolstad hadde godt over 20 andre nasjonale og internasjonale politiske, organisasjons- og andre samfunnsengasjerte verv i sin levetid (Bergby et al., 1988: 280).

Kolstad var inspirert av kvinnebevegelsen på 1880-tallet og hadde stor tiltro til Venstre (Klingberg, 1984: 230 ff.). Hun uttaler i et intervju med Helene F. Klingberg at Venstre alltid hadde rett i perioden ved den første bølgen av kvinnebevegelsen, og det avgjørende for partivalget var spesielt at Venstre hadde gått inn for kvinnelig stemmerett. Det var mer enn kvinnesaken Kolstad var opptatt av, hun var for eksempel fornøyd med den grønne profilen Venstre valgte etter splittelsesåret 1972.

Kvinnesaksforeningen stoppet ikke opp med sitt arbeid på 1950–1960-tallet. De arbeidet fremdeles for like rettigheter, fri abort og selvbestemmelse over egen økonomi (Blom et al., 2007: 8). Den nye kvinnebevegelsen kom ikke uten forvarsel, det var kvinnesaksaktivister i tiårene før. Kolstads første stortingstale i 1959 er et godt eksempel på aktivisme i forkant av 1970-tallet. Også Kvinnesaksforeningen kjempet for kvinnesaken ved andre bølge, men metodene var annerledes enn de oppblomstrende gruppene i perioden. Kvinnesaksforeningen hadde en tradisjonell måte å håndtere og jobbe med sine mål på. Kolstad har blant annet sagt: «I Kvinnesaksforeningen har vi nok vært mere akademiske. Vi ville stå for kritikk» (Bergby et al., 1988: 9). Det var ikke slik at de nødvendigvis var flere akademikere, men de behandlet kvinnesaken ved å føre en mer tradisjonell håndtering av politikken. De lobbet politikerne med brev, leserinnlegg og debatter. Kolstad var forundret over hvorfor ikke de nye aktivistene meldte seg inn i Kvinnesaksforeningen, nyfeministene ble drevet av de samme tankene som hadde drevet Kvinnesaksforeningen i så mange år (Bergby et al., 1988: 9).

Noe av grunnen til at nyfeministene ikke meldte seg inn i Kvinnesaksforeningen, var fordi foreningens kvinner ble kalt ”kvinnesakskvinner” (Haukaa, 1982). På 1970-tallet var ordet ”kvinnesakskvinne” negativt ladet, så de nye, unge aktivistene kalte seg heller for ”feminister”.⁸ En annen avgjørende faktor var at feministene var klare for en ny måte å nå målene sine på, nemlig aksjon for politisk gjennomslag. Organiseringen av gruppen kan være en tredje grunn til avvisningen av Kvinnesaksforeningen. Gruppen Nyfeministen hadde for

⁷ Norsk Kvinnesaksforening ble stiftet i 1884 av lærerinnen Gina Krog og stortingsmann og redaktør Hagbart Berner.

⁸ Dette er noen av gruppene på 1970-tallet: *Nyfeministen* var gruppen som ble etablert i mars 1972; *Kvinnefronten* i januar 1973; *Claragrappa* ble selvstendig gruppe i 1974 (utspringer av Kvinnefronten) (Blom m.fl., 2007: 121–125); *Brød og Roser* i 1975 (Kilden, 2003).

eksempel en flat struktur der det skulle diskuteres frem løsninger av problemområder, uavhengig av tid.

Aksjoner og bevisstgjøring for gjennomslag av krav var en tankegang Berit Ås var med på. Hun var blant annet med i planleggingen av et kvinnekupp⁹ i Asker (1971), hun sang taler eller opptrådte med for eksempel *Pikene fra balletten*¹⁰ (Haslund, 2008). På samme tid som Ås forsket, var hun også aktiv i den politiske debatten. Hun kan kategoriseres som nyfeminist. Hun var aktiv og synlig i kvinnebevegelsen både nasjonalt og internasjonalt. Fra kildene er det noe uklart hvilken gruppe hun var med i. For eksempel meldte hun seg inn i Norges kvinnesaksforening, Norges husmorforbund og Yrkeskvinnens klubb, men med ønske om å undersøke hvordan organisasjonene fungerte (Haslund, 2008: 40).

Berit Ås ble født i 1928. Hun ble leder for Arbeiderpartiets utbrytergruppe Demokratiske Sosialister (AIK) i 1973. Men AIK er ikke blitt betraktet som et eget politisk parti.¹¹ De gikk sammen med Norges Kommunistiske Parti (NKP) og Sosialistisk Folkeparti (SF) i en valgallianse før valget i 1973. I 1975 valgte AIK og SF å gjøre Sosialistisk Valgforbund om til Sosialistisk Venstreparti. NKP trakk seg fra partiet – det var ikke kommunistisk nok. Ås ble da valgt til partileder for det nye partiet.

Gro Harlem Brundtland, som ble født i 1939, var ikke med i noen kvinnegruppe på 1970-tallet. Men hun var et forbilde for mange kvinner på den tiden og i tiden fremover. Brundtland kom overraskende inn på Stortinget. Ingen hadde særlig kjennskap til henne fra før, men hennes far hadde vært i politikken. I en abortdebatt hadde hun gjort inntrykk på Bjartmar Gjerde, som fortalte om Brundtlands engasjement til Trygve Bratteli. På den tiden var det en ledig ministerpost (Hansson og Teigene, 1992: 11 ff.). Brundtland var sterk på

⁹ Organisert kumulering for å få flere kvinner inn i de politiske organene ved lokalvalget.

¹⁰ For å ære de dyktige kvinner i Asker kommune, ble en kvinnestatue donert og plassert foran noen busker ved folkeforsamlingslokalet. Haslund skriver: «Slik kunne folk (mannfolk?) komme i ”intim kontakt med henne”» (Haslund, 2008: 66). Dermed laget de en mannstatue, «naturtro ble han til [hver] minste detalj» (Haslund, 2008: 66) og sprayet i bronsegull. Det ble opptreden med sang og ballett, og før avdukingen ble det sagt at siden de hadde fått en naken pike i takk, så fikk de en mann til å være i buskene med henne. Og da ordfører Jon Fossum rev av duken ble det helt stille – det er blitt fortalt at vaktmesteren kom til unnsetning og dekket til mannen. Dette illustrerte godt den aksepten det var for kvinnelig nakenhet i offentligheten, i motsetningen til menn som fikk beholde klærne på. Det ble med andre ord et sjokk for forsamlingen da denne nakne mannstatuen ble avduket.

¹¹ Toril Skard, som var hennes kollega i gruppen, sier hun bare var leder (og at det bare var en gruppe), og at Kolstad var den første norske kvinnelige partilederen (Skard, 2007). Anders Johansen og Jens Kjeldsen skriver i *Virksomme ord* at Ås var den første norske kvinnelige partilederen, men da for Sosialistisk Venstreparti i 1975 siden AIK ikke ble sett på som et parti. Da var Kolstad den første siden hun ble leder for Venstre i 1974. *Kilden* hevder også at Kolstad var den første, og den informasjonen finner man på nettutstillingen *kampdager.no*. Derimot finner man i Store norske leksikons biografier at Ås var den første for AIK. Jeg har også funnet en artikkel fra Arbeiderbladet som jeg oppfatter omtaler de tre partene i Sosialistisk Valgforbund som selvstendige partier (Arbeiderbladet, 05.03.75: 11). Med mye forskjellig informasjon (i mange flere kilder enn jeg har nevnt her), velger jeg å støtte meg til *Kildens* påstand om at Kolstad er Norges første kvinnelige partileder, fordi *Kilden* har en bred kartlegging.

abortsaken og EF-nøytral, akkurat det Arbeiderpartiet trengte, skriver Hansson og Teigene i *Makt og mannefall* (1992). Det viste seg at Brundtland gjorde en god jobb, og ikke minst var hun sammen med andre kvinnelige politikere på 1970-tallet medvirkende til en offentlighet med større aksept for kvinners tilstedeværelse i politikken. Brundtland var ikke opptatt av kvinnesak før hun hadde jobbet på helsestasjon og i abortnemnda. Hun hadde alltid klart å komme seg opp og frem – hun var for eksempel den første som fikk lagt inn ammetid på eksamen (Brundtland, 1997). På helsestasjonene møtte hun derimot kvinner som ikke fikk penger av sin mann til prevensjon. Da tok Brundtland penger fra egen lomme, slik at de kunne få kjøpt seg prevensjonsmiddel. I abortnemnda opplevde hun at kolleger tok seg selv i å være dommere av moral og gjerne ikke klarte å sette seg inn i hvorfor den enkelte ønsket å ta abort. Dette vil jeg vise i Brundtlands kvinnesakstale. Hun hadde begynt å få øynene opp for kvinnesak da hun kom inn på Stortinget (Hansson og Teigene, 1992: 11 ff.). Brundtland er et godt eksempel på det man kaller for ”statsfeminist”. «Statsfeminisme betyr, kort sagt, feminisme i statlig regi» (Holst, 2009: 108). En statsfeminist handler i offentlige organer og er del av å sette opp lovforslag og rammeverk. Men også statsfeministene har ulike måter å nå sine mål på.

Man kan også kalle Kolstad og Ås for statsfeminister, men de hadde også et feministisk virke utenom deres politiske stilling på Stortinget. Med et overblikk på forkvinnenes plassering i kvinnebevegelsen, vil det være naturlig at jeg presenterer oppbygningen av masteroppgaven.

I det første kapittelet skal jeg se på utvalget av materialet og metode som brukes til å analysere materialet. I det andre kapittelet vil teoretiske perspektiver bli presentert, der jeg definerer selvscenesettelse og legger frem teorier om dualistiske fremstillinger og det retoriske rom. Etter metode og teori, går jeg over til analysen.

Kolstads taler på Stortinget skal jeg se på i kapittel tre. Temaet i talene omhandlet hennes fagområde. Jeg går også inn på fremstillingen av Kolstad i Aftenposten og Arbeiderbladet samt mottakelsen av henne etter hennes taleopptredener.

I det fjerde kapittelet ser jeg på Ås sine taler, der jeg begynner med hennes tradisjonelle politiske taler (denne taleformen definerer jeg i første kapittel). På slutten av dette kapittelet tar jeg for meg kvinnesakstalen om sykepleierstreiken i 1974.

I det femte kapittelet ser jeg på Brundtlands selvscenesettelse i talene, mottakelsen av henne blant de andre politikerne og mediens omtale av henne. Oppgaven vil bli avsluttet i kapittel seks.

Kapittel 1

Metode

I dette kapitlet kommer jeg til å vise valg av metode. Jeg skal først se på materialet og utvalgte kilder. Jeg vil etterpå gå inn på metoden og forklare hvordan jeg har analysert materialet.

Materialet

Jeg har allerede vært inne på at hovedmaterialet i denne oppgaven er taler. De er hentet fra Stortingsforhandlingene. Fra samme sted har jeg hentet mottakelsen av Kolstad, Ås og Brundtland, fordi taler på Stortinget som oftest gjennomføres i debatter og derved fikk jeg tilgang til noe av den umiddelbare reaksjonen av selviscenesettelsen. Taler er et forsøk på å skape en progresjon i den politiske debatten og vinne velvilje og oppslutning til budskapet. Fordelen med stortingstalene er at de er nedskrevet ordrett, så derved vet man at disse ordene er blitt ytret, i motsetning til talemanus som spontant kan bli forandret i øyeblikket. Stortinget er et retorisk rom som har spesielle institusjonelle krav om hvordan man skal forholde seg i debatten og på talerstolen. Rommet stiller forventninger til retorene, på samme tid som forventningene gir begrensninger. Disse normene kommer jeg tilbake til i neste kapittel.

Stortingstalene er papirtekst. Derved kan jeg ikke høre om tonefallet er muntert, bittert, sint eller ironisk. Jeg får heller ikke se kroppsspråket, som forteller mye om retorens åpenhet, autoritære status og andre kroppslige holdninger.¹² Jeg får heller ikke se klesstilen, som kan fortelle oss noe om normene, statusen og tilhørigheten. Talene kan derimot vise til retorenes stil, det vil si deres språklige uttrykk. Dette vil si mye om deres selviscenesettelse fordi det gir et inntrykk om hvem de er eller hvem vi får inntrykk av at de er.

I *grove trekk* vil jeg skille mellom tre taler fra Stortingsforhandlingene. Den første vil jeg kalle *tradisjonell politisk tale*, som omhandler politiske temaer som var vanlig å ta opp i offentligheten før 1970-tallet, synlige saker som å bygge ny vei, deltakelse i forhold til NATO, å fordele midler til kommunene etc. Slik jeg var inne på i innledningen av oppgaven, var 1970-tallet preget av slagordet *det private er politisk*, noe som var med på å utvide politikkbegrepet. Derfor har jeg kalt den andre typen av taler for *kvinnesakstale*, der talen omhandler kvinners stilling i samfunnet og hvor det private elementet kommer inn som

¹² Odd Harald Kvammen fra Stortingsarkivet har bekreftet på e-post at deres lydarkiv ikke har lydopptak fra møtene i Stortinget fra 1970-tallet. Det eneste de har er lydopptak av møtene i Stortinget, Odelstinget og Lagtinget fra 1989/1990 og utover.

belegg for påstandene. Den tredje typen tale er mer spørsmål som vi finner i spørretimen. Disse talene har jeg valgt vekk, nettopp fordi det var korte spørsmål.

Ved å se hvilke retoriske og ikke-retoriske virkemidler Kolstad, Ås og Brundtland brukte, kan det tegne et bilde av deres selviscenesettelse, hvem de er og hvordan de bruker ordene for å vinne frem med sitt budskap. Med mottakelsen vil jeg muligens få en bekreftelse hvorvidt den selviscenesettelsen som leses av talene også gjenspeiler de andre politikernes oppfattelse av Kolstad, Ås og Brundtlands fremføring.

Den siste faktoren er å se på hvordan journalistene iscenesetter Kolstad, Ås og Brundtland. Er det noen likhetstrekk fra talen, mottakelsen og avisartiklene? Da jeg søkte etter artikkelmateriale, kom det veldig klart frem i Aftenposten at det grovt sett kunne skilles mellom to former for politiske artikler. På de første sidene i avisen beskrev artiklene direkte den politiske situasjonen. Den andre typen var på slutten av avisen, som var mer forklarende av den politiske situasjonen. Jeg valgte å bruke mest tid på den direkte beskrivende artikkelformen. Jeg kan ikke svare på om denne todelingen var til stede i Arbeiderbladet, fordi Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek hadde laget oversikt over hvor i avisen man kunne finne ønskede personer. Mottakelsen og avisartiklene kommer inn etter relevans. Jeg hadde forventet å få mer ut av mottakelsen og avisartiklene, så derfor har jeg valgt å dra inn disse to faktorene etter relevans.

Utvalget av talematerialet, mottakelse og avisartikler

I begynnelsen av prosjektet var planen å se på Kolstad, Ås og Haugsgjerdes jomfrutale som partiledere, men deres taler var ikke ivaretatt. Brundtlands første partiledertale var i arkivet, hun var statsminister da hun trådte inn i stilingen som leder av partiet. I mangel på taler fra retorene, ble valget å bruke Stortingsforhandlingene, og Haugsgjerde ble byttet ut med Brundtland nettopp på grunn av mangelen på taler og at Haugsgjerde ikke hadde vært på Stortinget.

Jeg holdt ennå fokus på tiden de ble partiledere, til tross for endringene. Men siden det ikke var noen direkte sammenheng mellom deres inntredelsesdag og taler på Stortinget, vendte jeg fokuset mot bare stortingstalene. Talene har form av debattinnlegg.

Tre taler fra hver ble utgangspunktet. En av talene omhandlet kvinnesak, de to andre var tradisjonelle politiske taler. Jeg hadde på forhånd bestemt meg for å ta de tre første talene holdt på Stortinget – det vil si at den første stortingstalen fra alle retorene er med i denne analysen. Kriteriet jeg hadde satt, at jeg skulle analysere de tre første talene, viste seg å ikke

være mulig, fordi Ås og Brundtland da ikke ville fått med en kvinnesakstale. Derfor valgte jeg de to første tradisjonelle politiske talene (på 1970-tallet) og den første kvinnesakstalen.

I forhold til mottakelsene av talene, ser jeg på fortsettelsen av debatten talen ble holdt i. Jeg undersøkte de eventuelle reaksjonene blant de andre politikerne. Kommer disse kvinnene til å bli oppfattet som politikere som står for sak, eller blir de gjerne oppfattet som for personlig engasjert og dermed får problemer med å holde en høy grad av ethos? Mottakelsen kan si noe om hvordan Kolstad, Ås og Brundtlands selviscenesettelse ble oppfattet. Hos Kolstad og Ås møter vi på tilfeller der det ikke blir debattert noe særlig eller det ikke er noe ordskifte overhodet, her får jeg dessverre ingen innblikk i hvordan politikerne oppfattet deres selviscenesettelse i relasjon til talen.

Fra oppstarten var intensjonen, som nevnt, å analysere de første talene som partiledere. Dermed begynte jeg med å se gjennom hele årganger av Aftenposten og Arbeiderbladet om Kolstad, Ås og Haugsgjerde, siden det var noe uklart hvilken dato de ble partiledere. Jeg fant relativt få artikler som omhandlet Kolstad og Ås. Da jeg kom til at jeg måtte bytte Haugsgjerde ut med Brundtland, ble jeg overveldet av omfanget av avismaterialet. Utvalget av avismaterialet måtte avgrenses og periodene ble satt til dagene rundt hver enkelt tale. Jeg har også materialet fra da retorene ble valgt til partiledere, fordi dette er store hendelser og en gyllen mulighet for journalister å iscenesette den nye partilederen, men dette blir nevnt i liten grad i oppgaven. Generelt kommer også avismaterialet inn etter relevans. Aviser refererer sjelden til stortingstaler, så derfor var det spennende å se om Kolstad, Ås og Brundtland ble referert eller representert i avisene. Det viser seg derimot ingen klare sammenhenger mellom talene og avisoppslagene, med unntak av Brundtland.

Forskjellen mellom tilgang til materiale og omfanget av materialet har vært en metodisk utfordring. Som nevnt er det ikke like mye medieomtale av hver politiker. Det har vært problematisk, fordi med Brundtland har vi større mulighet for å finne ut om det er overensstemmelser mellom de tre elementene siden det er flere artikler om henne. Forskjellen i materialet er også interessant, fordi dette kan være med å fortelle hvordan den retoriske situasjonen var og hvordan deres selviscenesettelse tas opp og når ut til publikum.

Valg av metode – tekstanalyse

Mediene har sin makt gjennom teksten som leveres til publikum. Gjennom teksten kan holdninger bli påvirket, kunnskapen spredd og det settes en underholdningsverdi på materialet (Østby, Helland, Knapskog og Larsen, 2002: 62–65). Når man studerer tekst, kan man ikke med sikkerhet vite hvordan teksten påvirker eller blir mottatt av publikum, samfunn eller

individet. Tekstanalyse kan gi oss et bilde av hvordan mediene virker og hva de har å tilby. Det skilles mellom innholdet som formidles og hvordan innholdet blir formidlet, tekstens hva og hvordan.

Med tekstanalyse vil teksten fortelle hvordan og hva retorene gjorde i utførelsen av selvscenesettelsen. Teksten vil også fortelle hvordan andre politikere og journalistene oppfattet retorenes selvscenesettelse. De retoriske valgene kommer frem i teksten og vil dermed vise til retorens talestil.

Hvordan analysere talene, mottakelsen og artiklene?

Jeg valgte å bruke de retoriske forarbeidsfasene som grunnstruktur for analysen. Cicero skrev verket *De inventione*, der innsamlingen av stoff, statuslære og argumentasjon ble behandlet, skriver Jens E. Kjeldsen (2006: 35). I *De inventione* gikk Cicero gjennom talestrukturer, som førte til fem faser en tale gjennomgår fra skapelsen til utførelsen av talen (Kjeldsen, 2006: 35 ff.). Kjeldsen karakteriserer dette som *den romerske klassiske retorikk*. Forarbeidsfasene er blitt gjenprodusert i retoriske lærebøker siden. En teori og metode så tidløs som forarbeidsfasene vil være en god måte å systematisere tekstanalysen i denne masteroppgaven. Inventio, dispositio og elocutio er stadiene som fremtrer i denne analysen. Formen på materialet utgjorde at actio og memoria ikke ble i fokus. Lenger ned kommer jeg inn på de relevante delene av de fem disiplinene. Forarbeidsfasene vil være med på å illustrere hvilke retoriske valg retorene tok for å fremme sitt uttrykk i talene. Avisene, mottakelsen og talene får med forarbeidsfasene samme utgangspunkt og kan dermed illustrere likheter og ulikheter.

Retoren må ha en enighet med tilskuerne for å fange oppmerksomhet og bli forstått av dem. Derfor bør taleren, ifølge Kjeldsen, ta utgangspunkt i noe allment eller felles synspunkter (Kjeldsen, 2006: 151 ff.). Dette er ikke Kjeldsen alene om å mene. Helt fra antikken var dette en anvendt idé i taleutførelse. I det greske språket ble dette felles ståstedet kalt for *topos* (flertall: *topoi*), som betyr plass eller sted. I den romerske tradisjonen heter det *locus* (flertall: *loci*), som ifølge Kjeldsen betyr det samme.

I inventio utforsker retoren emnet og henter frem ideer og argumenter. Dette er viktig når vi skal se på selvscenesettelse, fordi det kan gi inntrykk av hvilket innhold som driver retoren og hva som kan være bakgrunnen for stilen. Inventio er også en del av ethos, som er en sentral del av selvscenesettelsen (dette tas opp i kapittel 2). Valg av argumenter og innhold henviser også til retoriske valg som tas for å oppnå troverdighet. Sentralt her i inventio er topikken. Topoi kan beskrives i flere dimensjoner. Deling av topoi varierer blant teoretikere,

og her brukes Kjeldsens tre hoveddelinger *strukturelle topoi*, *formale topoi* og *innholdsmessige topoi*.

Når retoren samler inn argumenter for å flytte tilhørernes mening, må det i utgangspunktet også være en forståelse av hva situasjonen inneholder og at argumentene må kjennes igjen av mottakeren (Kjeldsen, 2006: 152). Oppgaven er da å finne de rette overbevisende argumentene. I denne forbindelsen utarbeider retoren seg mentale skjemaer og spørrelister som effektive hjelperedskaper. Dette kalles strukturelle topoi. Mottakeren er allerede kjent med stedet retorene bruker i sitt innhold, så dermed kommer også relevansen til argumentene frem. Retoren kommer med nye spørsmål som igjen fører til en ny vurdering av den debatterte problemstillingen. Sentrale hjelpemidler er da å spørre *hvor*, *hvorfor*, *når* og *hvordan* for å få frem den kommunikative handlingen og den logiske vurderingen av problemområdet. Dette er topoi som vanligvis brukes mye i mediene.

Som Kjeldsen skriver er strukturelle topoi grunnlaget og premissene taleren former sine huske- og spørrelister til argumentdannelsen etter. Det er ikke i de strukturelle topoi argumentene er hentet fra, men i formale topoi (Kjeldsen, 2006: 156). I formale topoi settes talerens begrunnelse opp mot logikken og sammenhengen i påstandene. Formale topoi har forbindelse med tankemønsteret fordi det er formen man tenker med, det blir som et skjema man legger innholdet inn i (Kjeldsen, 2006: 157).

Den tredje formen for topos er *loci communes*, som er kjente formuleringer – blant annet ordtak og uttrykk – som blir brukt på bestemte plasser i talen eller i bestemte situasjoner. Den vil også gi mottakerne en underliggende forståelse som er felles for alle som gjenkjenner den brukte *loci communes* (Kjeldsen, 2006: 160). Det kan deles opp i tre typer *loci communes*. Den første av de tre er *formulariske loci communes*. Kjeldsen skriver at formulariske *loci communes* har innledende loci og avsluttende loci – det vil si at en retor både må vinne tilhørernes oppmerksomhet og ikke minst tilhørernes velvilje. Den andre typen er *argumentativ loci communes*, som er standardargumenter som motbeviser eller beviser. Den tredje og siste er *historiske og kulturelle loci communes*, som baserer seg på livsprinsipper og menneskelige innstillinger som er blitt formet opp gjennom historien og som er fundamentale for samfunnet. Ås, Kolstad og Brundtland bruker noe som ligner på historiske og kulturelle *loci communes* i sine taler på Stortinget, fordi argumentene tar utgangspunkt i samfunnet i samtiden. Bruken av topoi viser til selvscenesetelsen, fordi det kan si noe om hva som opptar retorene og deres valg av argumentasjon.

Stephen Toulmin var opptatt av praktisk retorikk. Han laget en modell som illustrerer den praktiske retorikken, uten at jeg skal gå i dybden på den. Men deler for praktisk

argumentasjon er påstand, belegg og hjemmel (Kjeldsen, 2006: 177). Det vil si at Toulmin mener at logikken ikke har universelle normer. Man uttrykker da en påstand som man må trekke slutninger til. Det er ikke selve slutningene som er interessante i denne oppgaven, men hvilke praktiske argumenter retorene bruker for å få frem sitt budskap og som dermed er med på å danne selviscenesettelsen. Den praktiske retorikken tar hensyn til sannsynligheter, i motsetning til logikken der det serveres en slutning til publikum (Roer og Klujeff, 2009: 218-219). Dermed brukes den praktiske argumentasjonen der det er tvil om hvilken løsning som er best, for eksempel i debatter på Stortinget.

Hvordan retoren organiserer talen sin (*dispositio*), viser hvordan retoren fremmer budskapet på best mulig måte. Kjeldsen skriver at det er vesentlig at retoren ordner sine argumenter på en overbevisende og hensiktsmessig måte (Kjeldsen, 2006: 28). På Stortinget kan det være forventninger til hvordan en stortingsrepresentant organiserer sin tale. For å skissere kort, må taleren må ha en passende innledning, bygge opp til hoveddelen med praktiske argumenter, for så å komme til poenget og gi en avslutning med en løsning. Oppbyggingen vil også vise til valg som tas av retorene, og kan si noe om hvem de er og hvilken stil de bruker.

Publikums forståelse er avhengig av at taleren bruker et språk som er klart og at hun bruker konkrete formuleringer slik at talens formål kommer frem (*elocutio*). Ikke minst bør retoren fremlegge språket slik at det blir spennende og levende for publikum. I klassisk tale finnes det fire punkter som er viktige for nettopp å gjøre ytringen klar, konkret, formålsrettet og levende: «*puritas* (korrekthet), *perspecuitas* (klarhet), *ornatus* (kunstnerisk skjønnhet, altså levende og utsmykket) og *aptum* (passende og formålstjenlig)» (Kjeldsen, 2006: 195). Disse fire punktene har tilhørighet under *elocutio*, der man utformer talematerialet slik det hensiktsmessig blir forstått.

Ifølge Kjeldsen er det *ornatus* retorikerne har viet mest oppmerksomhet opp gjennom tiden. Her er troper og figurer sentrale. Troper brukes til å overføre betydninger – man bruker vanlige uttrykk og får dem til å fremstå mer innholdsmessige uttrykksfull. Figurer er omforming av ord og uttrykk med flere ord eller setninger, skriver Kjeldsen.

Før 1900-tallet brukte kvinnelige talere bibelske og historiske metaforer for å stadfeste sin troverdighet (Mral, 1999: 47 ff.). Man kan se en endring mellom den første og den andre bølgen av kvinnebevegelsen, der den nye, feministiske retorikken var mer offensiv.

Det er flere teoretikere som viser til angrepsmetaforene (Wigren, 2009: 46; Campbell, 1973: 27). Karlyn Kohrs Campbell viser til personifiseringen av politikken, en veksling mellom det personlige og det politiske, der man kommer med personlige erfaringer for å vise

til viktigheten av saken (Campbell, 1973: 28). Overraskende nok finner vi ikke så mye troper og figurer hos Kolstad, Ås og Brundtland, noe jeg i utgangspunktet hadde forventet. Vi kommer blant annet til å se at Brundtland har et veldig klart språk i disse talene (jeg kommer tilbake til at andre ikke finner Brundtlands språk klart), som er omtrent strippet for metaforer. Hun slår derimot i bordet med forskning, noe som også blir virkningsfullt. Hos Ås vil jeg vise en sterkere stil av angrep enn hos Kolstad og Brundtland. Campbell skriver mer om bevegelsen, mens jeg skriver mer om utførelsen på Stortinget. Dette kan føre til forskjeller siden Campbell skriver om kvinnebevegelsen som en genre.

Det er ikke nødvendigvis bare troper og figurer som brukes i taler, man kan også bruke retoriske virkemidler som for eksempel forskning og tabeller.

Elocutio viser til stilen hos retoren ved valg av språkbruk. Stilen bør være passende til emnet slik at retoren oppnår troverdighet. Valg av den språklige formen på talen, retorens stil, kan i ulike historiske tidsperioder oppnå forskjellig grad av ethos – for eksempel en analyse gjort av Campbell av Hillary Clinton som førstedame, der Clintons strategi var preget av advokatargumentering (hennes yrke) (Roer og Klueff, 2009: 180 ff.). De trekkene Clinton hentet fra den feminine stilen (utdypes i kapittel 2), ble nedtonet av argumentasjonsstrategien, hun selviscenesatte seg slik en mann ville ha gjort, men hun lyktes ikke med det. Campbell konkluderte med at stilen ikke var vellykket på grunn av samfunnsnormene som rådet i USA på den tiden. Da Clinton noen år senere selv fikk en politisk karriere, blant annet som senator for staten New York, fikk stilen derimot en helt annen gjennomslagskraft. Marie Lund Klueff skriver at en endring av kvinners handlingsmulighet i det offentlige ikke kan utelukkes som grunn for endringen i gjennomslag for Clintons stil (Roer og Klueff, 2009: 182).

Retoren må bruke et språk som er tydelig og klart for at deres budskap skal bli forstått av publikum. Dette er vesentlig for at taleren skal ha mulighet til å få gjennom sine argumenter.

Actio er gjennomføringen av talen (Kjeldsen, 2006: 38). Jeg har vært innom mange faktorer i denne delen som jeg ikke har gått inn på fordi materialet ikke var tilgjengelig. Men det vi kan se er resultatet av de tre andre fasene – mottakelsen og avisene.

Før jeg går videre til analysen av Kolstad, Ås og Brundtland, skal jeg gi en gjennomgang av teoretiske perspektiver som kan belyse analysen.

Kapittel 2

Nyttige teoretiske perspektiver i forhold til analysen

I dette kapitlet tar jeg opp nyttige teoretiske perspektiver som kommer igjen i analysen av Kolstad, Ås og Brundtland. Jeg begynner med å gå i dybden av begrepet selviscenesettelse før jeg går videre til dualistisk stil, performativitet og retorisk rom.

Selviscenesettelse

Innledningsvis ble selviscenesettelse karakterisert som handlingene og presentasjonen man gjør på vei til den resulterende ethos.¹³ Det kan også tilføyes at selviscenesettelse samsvarer med aktørens opptreden, fasade og innlevelse.

Når en retor¹⁴ trer inn i den arena som talen skal fremføres, vil publikum snart danne seg en oppfatning av personen. Det som bedømmes er det Erving Goffman kaller *fasade* (Goffman, 1959: 30). Fasade er retorens kjønn, utseende, rutiner og holdninger.¹⁵ Forforståelse av fasade gir forutsetninger for at retoren blir stereotypifisert av publikum. Stereotypi – begrepet som stammer fra Walter Lippmann – kan forstås som et bilde som aktører danner seg for å plassere mennesker (Jamieson, 1992: 64). Med stereotypier handler man ikke direkte med virkeligheten, men prosesserer inntrykket gjennom kognitive strukturer som hjelper mennesker å sortere informasjon. Dermed vil retoren bli bedømt før et ord er ytret. Goffman mener fasade er «uttrykksmidler av en fastlagt type som bevisst eller ubevisst tas i bruk av en person» (Goffman, 1959: 27). Det kan tolkes i betydning av at retoren har egenskaper som mottaker oppfatter på en bestemt måte, på tross av talerens egne intensjoner. Her ser vi en forbindelse med ethos. Ethos er den moralske karakter (*arete*), velvilje over for publikum (*eunoia*) og kompetansen hos retoren (*fronesis*), som derved er et grunnlag for troverdighet overfor mottakerne (Kjeldsen, 2006: 115). Taleren er ikke i stand til å rangere sin egen grad av ethos, fordi den er publikum dommere over.

Da Kolstad gikk opp på talerstolen for første gang på Stortinget i 1959 med et innlegg i samskattediskusjonen, hadde hun en sosial fasade som signaliserte at hun var kvinne, Norges første kvinnelige statsautoriserte revisor med egen revisjonsforretning samt medlem i Norsk Kvinnesaksforening. På samme tid som dette beskriver Kolstads fasade, oppstår ethos. Mer presist vil det si at her er det en innledende ethos (Kjeldsen, 2006: 125). Den innledende ethos

¹³ Handlingene og presentasjonen til en retor vil bli styrt av forberedelsene før talen – hvordan retoren utforsker emnet, hvor argumentene hentes fra (*inventio*), hvordan taleren organiserer stoffet (*dispositio*), den språklige utformingen (*elocutio*) og hvordan talen blir utført (*actio*) (Kjeldsen, 2006).

¹⁴ Retor eller orator betyr taler – aktøren utøver retorisk kommunikasjon (Kjeldsen, 2006: 9).

¹⁵ Fasade har samsvar mellom det Goffman omtaler ”kulisser”, ”ytre” og ”manerer”, men jeg skal ikke gå i dybden på dette.

er en forforståelse eller stereotypifisering av en person – ethos som retoren har/ikke har opparbeidet før han/hun står der og skal utføre talen. Innledende ethos er dermed en del av førsteinntrykket av retoren.

I denne sammenheng er det viktig å vite samfunnskonteksten for å skape et bilde av den innledende ethos, fordi den kan ha en annen betydning fra tiår til tiår. 1950-tallet var husmorens storhetstid, men også et tiår preget av tilbakefall fra arbeidet av kvinnebevegelsen første bølge (Holst, 2009: 49). Mennene vendte tilbake fra krigen og kvinnene ble henvist til husarbeidet. Blant annet i forskning ble tradisjonell kjønnsrolleforskning populært. For eksempel beskrev Talcott Parsons kjønnsroller som biologisk funksjonelt for samfunnet. Harriet Holter introduserte derimot kjønnsroller som kulturelle ved å analysere kvinners yrkesopplæring og et behov for å legge forholdene til rette slik at far også kunne være en del av barneomsorgen, skriver Ida Blom (Blom et al., 2007: 8). Kvinnesaken var ikke død på 1950–1960-tallet, Blom viser til flere eksempler på at kvinnekampen fortsatte (Blom et al., 2007: 7–11). Kampsakene var blant annet samskatt-, likelønn- og abortproblematikken.

Kvinnene hadde en lite synlig rolle (selv om de var til stede) i politikken, academia og arbeidslivet. Kolstad var en av ti kvinnelige representanter på Stortinget i 1959.¹⁶ Kvinnene måtte jobbe dobbelt så hardt som mennene for å bli vurdert på partilistene (Means, 1973: 56 ff.). Hadde Kolstad like forutsetninger for å ha samme karakter av troverdighet som en mannlig politiker med like lang fartstid i partiet?

Ethos er ikke en konstant faktor – den forandrer seg hele tiden, fra tale til tale og ikke minst under talen. Etableringen av retorens karakter under talen kalles *avledet ethos* (Kjeldsen, 2006: 127). Talerommet er for Goffman en teaterscene, der opptredenen på scenen vil avgi tegn til publikum som sier noe om retorens personlighet. Dermed kan man også forandre førsteinntrykket eller forforståelsen til publikum ved fremtredenen. Gjennom talen vil det oppstå oppfatninger på grunnlag av retorens skildringer, språklige utforming og fremførelsen som vil danne et grunnlag for oppfattelsen av taleren. Dette er selviscenesettelsen. Her ser vi en forbindelse med avledet ethos. Under opptredenen er det da også viktig at retoren har en innlevelse i rollen som blir utført. Har ikke retoren innlevelse, vil dette bli oppfattet av publikum og sett på som falsk (Goffman, 1959: 24 ff.). Retoren kan appellere til publikums følelser (pathos) for å oppnå en høyere karakter av ethos. På samme tid må argumentene ha logos, det vil si en forankring i fakta og kunnskap. Retoren viser ikke seg selv som sin egen person, men tar passende rolle til forventninger som tilfredsstillende publikums forhold til

¹⁶ Ti representanter utgjorde 6,7 %.

stereotypien (Kjeldsen, 2006: 135). Kjeldsen skriver at man på denne måten ikke kan knytte ethos til personen, men hva som gjøres i talesituasjonen. Retorens handlinger gir et nytt inntrykk, eventuelt beholder eller danner en ny karakter av ethos. Selviscenesettelse fører dermed til et resultat, en karakter av ethos.

Når retoren har fullført sin tale, vil publikum sitte med den endelig ethos (Kjeldsen, 2006: 133). Det vil være det samlede inntrykket av talesituasjonene. Dette samlede inntrykket vil også bli tatt med til neste talesituasjon.

Retorens intensjon driver handlingen i en selviscenesettelse, men man kan ikke vite om intensjonen speiler handlingene. Intensjonen er ikke det som utgjør selviscenesettelsen – det gjør handlingen og opptreden. Med den utførte selviscenesettelsen har retoren et ønske om å fremstille seg selv i en troverdig rolle sammen med de gitte argumenter, men det er mottakeren som avgjør resultatet – hvilken grad av ethos retorene tildeles. Kan man finne lik selviscenesettelse i de forskjellige talene hos Kolstad, Ås og Brundtland?

Politikere eller talere blir ikke alltid de eneste aktørene av en selviscenesettelse (Goffman, 2006: 133). Journalister blir aktører av fremstilling i forskjellige elementer i fasaden – da i forlengelse av journalistenes tolkning av politikerne – så dermed er medier også en del av ethos dannelsen.

Dualisme tvinger frem to stiltyper

Samfunnets stadige behov for å gjenskape dualistiske¹⁷ fremstillinger kan medvirke til større vansker i opptreden for kvinnelige retorer (Bondevik og Rustad, 2006: 84–86). Innen retorikken er det flere ganger blitt presentert former av *kvinnelig* og *mannlig* stil. Men i denne teksten foretrekker jeg å kalle stilene *feminin* og *maskulin*. Ved å bruke ordene feminin og maskulin gir også stilene en ordlyd av funksjonalitet, i forhold til kvinnelig og mannlig som gir stilene biologiske funksjoner. Feminin og maskulin stil er blitt begrunnet i biologiske og/eller kulturelle forskjeller (Mral, 1999: 11). Dette har vært meget omstridt. Grunnen til jeg mener det er viktig å ta frem, er at det til stadighet blir reproduisert i mediene.

Kathleen Hall Jamieson har i *Eloquence in an Electronic Age* gitt en historisk gjennomgang som ender med en fremstilling av feminin og maskulin stil (Jamieson, 1988: 68 ff.). Hennes fremstilling av stilene er et resultat av de historiske kjønnsnormers eksistens. Et eksempel på dette er at det er få ord som beskriver den talende mann, fordi det offentlige rom alltid har vært til hans disposisjon. I omtale av den kvinnelige taler er det en

¹⁷ Når fenomener blir definert i forhold til hverandre, kalles motsetningsforholdet dualisme.

rekke negative ord,¹⁸ og hun er også blitt regulert vekk fra offentligheten helt siden antikken¹⁹ med kulturelle normer. Jamieson skriver også at den maskuline stilen er styrt av rasjonalitet og har vitenskapen som sitt forbilde, som er bygget opp av logikk og fakta. Fremførelsen er analytisk, upersonlig og objektiv. Den maskuline diskursen har opp gjennom historien blitt sett på som makt-, forretnings- og ambisjonsspråk (Jamieson, 1988: 78). Ble en kvinne kalt mannlig, var det en kompliment. På den andre siden har den feminine stilen et mykere uttrykk. Talen er styrt av uorden og er ornamental, denne stilen er irrasjonell. Har taleren et høyt stemmeleie, vil den høres hysterisk.

Jamiesons fremstilling har biologiske og kulturelle faktorer som har vært med å definere stilen. Kjønnene i seg selv får forventninger ved en offentlig opptreden. Det er ikke uvanlig at kjønn brukes som retorisk strategi – for eksempel kalte Elisabeth I av England seg *landets mor* (Mral, 1999: 88 ff.). Men slik Jamieson påpeker, kan kjønn også bli brukt mot retoren. For eksempel forventes det at kvinnene skal snakke fra et emosjonelt perspektiv og dermed bli oppfattet som irrasjonell, selv om hun gjerne er like saksorientert som mannen (Jamieson, 1988: 85). På samme tid kan kvinnene miste sin troverdighet hvis hun tar en maskulin stil, fordi hun viker fra forventningene og dermed skaper mistillit (Jamieson, 1988: 86).

Den politiske talen kan forbindes med karaktertrekk fra den maskuline stilen, mens den feminine stilen ofte forbindes med fremtreden i en mindre offentlig arena, gjerne privat (Jamieson, 1988: 67 ff.). Siden publikum har forventninger til den historiske og kulturelle kjønnsnormforestillingen, vil en kvinnelig retor ha en helt annen innledende ethos enn hos en mannlig retor. Den politiske talen er sannsynligvis en genre som vil ha en maskulin stil. Det skal ikke svares på her – det som er interessant, er om Kolstad, Ås og Brundtland har en maskulin stil i deres selviscenesettelse på Stortinget.

Den dualistiske fremstillingen av stiler mener jeg er mer hemmende for den kvinnelige retoren fordi reproduseringen av kjønnsrollene fortsetter og blir styrket, noe Campbell også mente (Campbell, 1973: 18 ff.). Et godt eksempel er grasrotbevegelsen Feministisk Initiativ²⁰ i Sverige, som var en gruppe kvinnelige politikere som opptrådte med en maskulin symbolbruk. Journalistene fremstilte dem derimot med en feminin form (Mral, Borg og

¹⁸ Megge, kjeftesmelle, heks etc. er ord som ifølge Jamieson har vært med på å gjøre at kvinner har holdt seg tause (Jamieson, 1988: 68).

¹⁹ I antikken hevdet Aristoteles at en talende kvinne ikke var fruktbar og tørket inn av å tale offentlig. Det biologiske kjønnets betydning har også kontrollert kvinnen til taushet ved å blant annet kalle dem heks, hysteriske og horer. En talende kvinne kunne få behandling for å bli frisk eller kunne bli torturert til taushet (Jamieson, 1988: 68 ff.). Det betyr dog ikke at de talende kvinnene har vært fraværende (Mral, 1999: 9 ff.).

²⁰ Gruppen var i starten et politisk parti, men etter det første og dårlige valget i 2006 ble de heller en aktivistgruppe.

Salazar, 2009: 46). Her ser vi at historiske normer av kvinnelige egenskaper som går under feminin blir reproduisert når det er en kvinnelig gruppe som opptrer, selv om den kvinnelige gruppen ikke iscenesetter seg selv med de egenskapene som forventes av dem. Det vil også være interessant å se om fenomenet fremtrer i artiklene om Kolstad, Ås og Brundtland.

Kristen Gomard og Anne Krogstad (2001: 20 ff.) skriver at man på 1970-tallet kunne se at kvinnene levde opp til den kvinnelige stereotypen i intervjuer. I det svenske parlamentet adopterte kvinnene den forventede, politiske talekonvensjonen.²¹ Jeg mener man igjen kan se et dobbeltspill – på den ene siden hvordan kvinnene selv iscenesetter seg mot den forventede rollen, og på den andre siden hvor deres selviscenesettelse blir fremstilt av andre opinionsledere i samsvar med forventningen. Gomard og Krogstad viser at kvinner endrer stil etter kontekst. Det er mulig, men jeg mener at man må ta høyde for hvem som iscenesetter dem, og ikke minst hvilken genre de utfører talen i. Retorene vil endre sin talestil i forhold til aptum, som vil si det passende i situasjonene (Roer og Klujeff, 2009: 169). Dermed bør man heller spørre om det er konflikt mellom rollene i de forskjellige genrene?

Kvinnelige politikere iscenesetter ikke seg selv etter den feminine stilen, de kvinnelige retorene bryter vel heller den tradisjonelle kvinneverollen? På 1970-tallet var det forventet kjønnsroller med forankring i husmorsidealet: Mannen skulle være den forsørgende utarbeideren og den politiske aktøren, mens den gifte kvinnen skulle være hjemme. Hun skulle knytte familien sammen. Oppdragelsen av barna var morens jobb, samt å holde hjemmet i orden og ha maten klar syv dager i uka. Hun måtte passe på at mannen fikk slappe av. Tiden før kvinnen giftet seg (som var hennes store mål), kunne brukes på husmorskole eller til å arbeide i en husholdning. Det var viktig at husarbeidet ble gjort – for eksempel kunne en gift kvinne bli mistenkeliggjort hvis hun hadde tid til å være med barn og mann på søndagstur, hun skulle heller være hjemme og lage god søndagsmiddag (Danielsen, 2002).

Denne kvinneverollen kom i kollisjon med den nye kvinnebevegelsen. Dette ser man godt på 1970-tallet. Campbell skriver at feministene måtte være tradisjonelle, det vil si å ta en maskulin stil for å nå frem (Campbell, 2003: 20). Krogstad har sett på hvordan kvinnelige politikere fremtrer, og på grunnlag av dette har hun fremstilt fire kvinnebilder.

Fire kvinnebilder

Samfunn som er blitt styrt av mannen, har også hatt et behov for å definere kjønnene i motsetning til hverandre. Det har gjort mannen til hovedregelen (Mral, 1999: 9). Jeg kjenner

²¹ Talekonvensjoner er de regler og normer som forventes i omstendighetene retoren befinner seg i. Dette vil jeg se nærmere på i det retoriske rom.

dette igjen i Krogstads hovedbilder (definisjonene av hovedbildene følger nedenfor) av kvinnelige politikere, der kvinner blir definert etter mannen som hovedregel. Krogstad har kommet frem til kvinnebildene gjennom tolkning av aviser, fjernsyn, politisk faglitteratur og tidsskrifter (Krogstad, 1999: 38). Hun medgir også at bildene er grove og unyanserte – «visse trekk er blåst opp til forventninger til andre», skriver Krogstad (1999: 48). Det har vært lettere for kvinner å bli tolket inn i stereotyper. Krogstad skriver: «Som representant for sin kategori blir de, ifølge [Rosabeth Moss] Kanter (1977:210-211), *sterk synlig*, deres inntreden i en dominerende mannskultur skaper *kontrast* og en *polarisering* eller *overdrivelse av forskjeller*, og individuelle egenskaper har en tendens til å bli *forvrent* til å passe velkjente stereotyper» (Krogstad, 1999: 48). Det blir lettere å tenke omkring og skrive rundt kvinnelige politikere i forhold til mannen. Der kvinner fremtrer alene, kan det gis forklaring på hvorfor de er i en arena de tradisjonelt ikke tilhører.

Krogstad skriver om politikeres image, noe som ikke er det samme som selviscenesettelsen jeg ser på (Krogstad, 1999: 50 ff.). Image kan karakteriseres som fasade i samspill med det retoriske rommet, som resulterer med uttrykksbilder av en bestemt stil eller ethos. Likhetene kan være mange, men min oppgave er mer avgrenset og ser i hovedsak på språket og talene til retorene mens Krogstad er mer visuell. I analysen av Kolstad, Ås og Brundtland kommer jeg til å vise at disse hovedbildene ikke passer med deres selviscenesettelse. Hovedbildene er med på å danne et bilde av hvilke konflikter som kan oppstå og hvilken selviscenesettelse som kan forventes av en kvinnelig stortingsrepresentant.

Krogstads analyser av politikeres image har kommet frem til fire historiske hovedbilder. *Mannfolk i skjørt* er kvinnen som har kommet opp og frem på lik linje med mannen. De bryter med det som forventes av kvinner og de imiterer mennene, noe som mistenkeliggjør dem. *Mannfolk i skjørt* har ikke for vane å ta opp kvinnesak.

Det andre bildet er *mannekvinnen*, som har skrelt av seg sin kvinnelighet og heller definerer seg som for eksempel sosialist. Hun benytter seg av begge rollene og prøver å være kjønnsnøytral, men kan lett glemte kvinneaspektene.

Menns forlengede arm er det tredje bildet. Her har kvinnene ikke kjempet seg til makten – de har fått den fordi de har hatt en mannlig stor politiker i familien. En far eller ektemann, som ikke er i politikken lenger, er denne store politikeren *menns forlengede arm* har fått makten av. På denne måten er kvinnene blitt akseptert for deres egenskaper eller akseptert av eliten.

Det fjerde og siste bildet er det som Krogstad viser til i dagens politikk – *kvinnelig politiker*. Her er kvinnen seg selv og følger sine egne premisser. Krogstad skriver at først etter

at en ”kritisk masse” av kvinner på rundt 30 prosent over lengre tid har vært en del av den politiske kulturen, vil det oppstå et skifte. Det vil da være mer spillerom for å innta en passende stil som ikke vil mistenkeliggjøre dem, fordi det er innarbeidet en annen symboleffekt enn det tidligere var – for eksempel ved at det kommer flere kvinner inn i politikken eller nye lover som gjør det lettere for kvinner å delta.

Tre av kategoriene opptrer i en dualistisk form, der kvinnen ikke fremtrer som politiker uten å inneha en definisjon som mann. Denne kategoriseringen gir en forsterkning av den eksisterende dualismen (Krogstad, 1999: 60). Men Krogstad har et godt poeng: «Trass i at kvinner stadig sprenger dualistiske forestillinger, ser det likevel ut til at slike forestillinger henger igjen» (Krogstad, 1999: 61). At forestillingen henger igjen, kan man se i eksemplet tidligere av journalistenes fremstilling av Feministisk Initiativ. Krogstad og Gro Hagemann sier: «[Kvinner] trækker i menns fotspor, men baner også nye veier» (Hagemann og Krogstad, 1994: 12). Holder ikke kvinnene seg heller til det retoriske rommet og forventningene til talen? I en talesituasjon må man innta den retoriske stilen som passer til emnet for å oppnå troverdighet (Roer og Klujeff, 2009: 171). Når den passende stilen i Stortinget inntas av kvinnene, kommer det i konflikt med stereotypien som eksisterte. Dermed kan det være vesentlig å se på hvordan man forholder seg til forventninger.

Performativitet

Før dette kapittelet avsluttes, skal jeg gå inn på to ting. Det første er performativitet. Deretter presenterer jeg det retoriske rom, noe som vil fortelle om forventninger til talesituasjonen på Stortinget i kontrast til kvinnebevegelsens retoriske rom.

Kvinnebevegelsen på 1970-tallet var en stor pådriver for at *det private er politisk* – slagordet som bandt bevegelsen sammen. Kvinnebevegelsen arbeidet på flere måter for å nå ut med sitt budskap, gjennom blader som *Sirene* og *Kjerringrock*, debattmøter og demonstrasjoner. Å samtale med sin mann om politiske problemstillinger, ble sett på som et steg i riktig retning av å definere det private som politisk. Her ser vi tydelig en motmakt til de bestående samfunnsnormene: I tiden før 1970-tallet skulle hjemmet romme det private, ikke det offentlige. Den første bølgen av kvinnebevegelsen hadde arbeidet med å sikre de lovfestede rettighetene, i hovedsak stemmerett til alle, inkludert kvinner. Etter den første bølgen ble det fremdeles jobbet med å endre regelverket slik at kvinner skulle få like rettigheter, men det er mindre synlig i historiebøkene. Et eksempel på en sak som feministene jobbet med i periodene mellom første og andre bølge, var debatten om samskatt, slik vi vil se i Kolstads første tale på Stortinget. Kolstad uttrykket med forundring hvorfor ikke

nyfeministene ble med i Kvinnesaksforeningen – de jobbet jo for de samme sakene (Bergby, Bruzelius, Vislie og Westergaard, 1988: 9). Nyfeministene brukte nye metoder for å nå sine mål, og på den måten endret de også måten å snakke om det private, familien og det å være kvinne. Mitt poeng her er at det skjer en endring i måten å fremme et budskap på som hadde tradisjonelle rammer.

I omtale av performativitet må man først se på diskursiv tilnærming. En foregangsmann her er den franske filosofen Michel Foucault. Han mener at verden blir til gjennom talen om den (Mortensen et al., 2008: 70 ff.). Foucault ser spesielt på forholdet mellom diskurs og makt. Diskurs er i Foucaults begrepsapparat først og fremst hvordan man samtaler. Omstendighetene i et samfunn får forankring i måten det samtales på. Diskurs kan dermed ses på som en regulering av språkbruk, fordi det foregår på alle områder, viser til hvem som snakker og når og til hvilken tid det snakkes på. Det er et produktivt samspill mellom viten, makt og forståelse av virkeligheten. Dermed produseres en forståelse av virkeligheten gjennom diskurs.

Foucault mener at makten ikke til enhver tid kommer ovenfra og ned. Han mener at når vi ser at noen er maktesløse, forholder vi oss bare til maktutøvelsen. Makt er immanent²² i alle forhold, mener Foucault. Der det finnes makt, finnes det motmakt. Makt og forståelse av virkeligheten står ikke i et motsetningsforhold – virkelighetsforståelsen finnes. Derimot må virkelighetsforståelsen forstås som et regime gjennomsyret av makt. Kvinnebevegelsen har opp gjennom historien vært en motmakt i forhold til den bestående makt. I forbindelse med Kolstads første tale på Stortinget, kan vi for eksempel se politikerne reagere sterkt på hennes fremstilling av ekteskapet. Kolstad mente det manglet likeverd, fordi partene ikke var økonomisk likestilt (Stortingsforhandlingene, 1959, del 8: 483–489). Dette var en påstand som gikk sterkt imot husmoridealet, der mennene var uteforsørgeren og kvinnene var inneforsørgeren.

Judith Butler har i forlengelsen av Foucault sett på hvordan kjønn blir produsert i diskurser. Normer produseres ut fra hvordan man snakker om kjønn – det forventes at aktørene i samfunnet iscenesetter seg selv etter de normene som er produsert gjennom diskursen. Reproduksjon av kjønnene forekommer til stadighet. Ås viser overskridelsen konsekvent med formuleringer som «[...] underbemannet – for ikke si underbekvinnet» (Stortingsforhandlingene, 1973–74, del 8: 704). Ås går aktivt inn i overskridelsen ved å forandre ordene og dermed illustrere språkets undertrykkelse. Butler hevder at kjønn er

²² Immanent betyr *det i seg selv*, *det iboende* i aktøren.

diskursivt – man er ikke et kjønn, man gjør et kjønn. Kjønn er historisk forankret, og måten man bruker begrepet kjønn på har oppstått i bestemte siktemål, tid og kontekst (Mortensen et al., 2008: 74 ff.).

Kari Jergerstedt skriver i *Kjønnsteori* at performativitet kan oppfattes som iscenesettelse (Mortensen et al., 2008: 83). Butlers teori går dermed ut på at man iscenesetter seg selv etter de normene som forventes av det biologiske kjønn. Dermed blir det kulturelle kjønn reproduisert. Butler hevder at man fremfører seg som en kopi av originalen. Konflikten oppstår når man som biologisk kjønn ikke passer inn i diskursen for det kulturelle kjønn, man blir da et avvik fra diskursen. Butler mener dermed at man kan se at den eksisterende diskursen har et siktemål, nemlig å beholde bestemte betydninger av kjønn. Diskursen produserer selv sine avvik. Overskridelser av diskursen forekommer når aktøren ikke imiterer originalen. Blir diskursen overskredet mange nok ganger, kan det oppstå en ny diskurs. Brundtland, som blir iscenesatt av journalistene som ekte og ærlig fordi hun er seg selv, er et godt eksempel på feilsitering av den originale politikeren. Overskridelser av diskurser kan man også se i utviklingen av det retoriske rommet.

Siden avgrensningen ble Kolstad, Ås og Brundtland, er det mange grupper som blir utelukket, fordi disse forkvinnene hører til det Judith Butler kaller den heteronormative diskursen, den heteroseksuelle hvite middelklassekvinnen (Mortensen et al., 2008: 70 ff.). De tre politikerne har høy utdannelse og er gifte hvite middelklassekvinner. De oppfyller kravet om samfunnsstrukturens diskurs om å være heteroseksuelle, gifte seg og få barn.²³ På samme tid har de en viss overskriding, de er høyt utdannet, politisk aktive og fortsetter i arbeid etter giftemål og fødsler. Denne overskridingen er med på å fornye diskursen for kvinners offentlige bevegelse. På begynnelsen av 1970-tallet skulle man gifte seg og bli hjemme etter at første barn var kommet.

For å kunne se på selviscenesettelsens eventuelle overskridelser, bør man ha en forståelse av det retoriske rommet. I en talesituasjon fremstår retoren med en stil som svarer til de retoriske forventningene som eksisterer i rommet.

Det retoriske rom

I omtalen av stedet der den politiske talen utføres, blir betegnelsen *retorisk rom* brukt. Det retoriske rommet gir henvisninger til retorene og mottakerne om hvilke kulturelle normer som skal følges, hvilke teknologiske virkemidler som er tilgjengelige og hvilken geografisk utstrekning rommet karakteriserer (Johansen og Kjeldsen, 2005; Mountford, 2001). Det vil

²³ Jeg har ikke klart å finne ut om Eva Kolstad hadde barn.

dermed gi visse forventninger til selviscenesettelsen. På samme tid er *det retoriske rommet* en metafor for et rom. For retorene er det effektivt å tenke på det retoriske rom, fordi det gir større mulighet å tilpasse talens forventninger. I en tale på Stortinget vil helt andre forventninger være til stede enn i en bryllupstale. Stilen retoren tar vil også kunne bli et argument i selviscenesettelsen, fordi man da behersker rommets regler og da vil oppfattes som troverdig (Roer og Klujeff, 2009: 172). Ås, som iscenesetter seg selv som talskvinne for mennesker som blir overkjørt av maktsamfunnet, vil få en annen oppfatning i forhold til Brundtland, som iscenesetter seg selv som saksopplyser. På denne måten kan en stil bli et argument i seg selv, fordi det gir et inntrykk av hvem denne personen er.

Å kalle det retoriske rommet geografisk, vil betegne hvilken bestemt utstrekning rommet forholder seg til. Stortingssalen vil være et geografisk område, det vil ha teknologiske sider som veggene, radene med stoler, talerstolen som står på podiet etc. På samme tid vil de norske mediene også være et geografisk område: Det skrives som oftest i Norge, budskapet blir rettet mot Norges borgere og det blir tatt med saker som vil være relevant for samfunnet Norge. Budskapet i talen vil være formet til mediet den formidles i – om det er papiravis, fjernsyn, Internett etc. Men et geografisk område inkluderer også materielle forbindelser.

Det geografiske aspektet går også over i de kulturelle normene samfunnet har. Man har en viss forforståelse av hva som forventes av deltakerne i samfunnet. Det var for eksempel lenge en norm at kvinner skulle være stille i forsamlinger – det var mannen som tok seg av de politiske debattene. Kvinnen skulle holde tungen og adlyde sin mann, det kunne straffe seg å ikke forholde seg til normene (Jamieson, 1988: 68). Men det fantes kvinner som brøt denne kulturelle normen om stillhet (Mral, 1999: 16 ff.). På samme tid kan historien fortelle om kvinner som var en sterk politisk støttespiller bak mannen eller har gitt ut bøker i et mannsnavn. Overskridelse av diskursen har vært med på å forandre hvordan man kan tale i det offentlige opp gjennom historien. Også 1970-tallet var med på å forandre den politiske diskursen og det retoriske rommet.²⁴

Roxanne Mountford ser gjerne det retoriske rommet som fysiske begrensninger for kvinner på grunn av det regjerende maskuline favoriseringsidealet (Mountford, 2001: 41 ff.). Når kvinnen inntar stilen rommet forventer, blir de raskt mistenkeliggjort og kategorisert, noe

²⁴ Hva som diskuteres i det retoriske rommet, er annerledes i 2010 enn i 1970. I 2010 kan man offentlig diskutere voldtekt, pedofili og farskapspermisjon, for å nevne noen temaer. Før 1970-tallet og kvinnebevegelsen var disse diskusjonstemaene forvist til det private. Mishandling i hjemmet var for eksempel en privatsak. Slik Ås påpekte i 1974, levde kvinner i en annen virkelighet enn menn, både økonomisk, kulturelt og sosialt (Muftuoglu, 2010: 11). Den nye kvinnebevegelsen var en stor pådriver for at det som tidligere ble sett på som private temaer ble offentlige anliggender. Men det var forskjellige oppfatninger av hva som var personlig og privat og hva som var offentlig (Kvalvaag, 2009).

som gjør det vanskeligere å tre inn i det retoriske rommet. Kultur og kommunikasjonsteknologi er begrensninger av det retoriske rommet, skriver Anders Johansen og Kjeldsen. Retorisk kompetanse gjør det lettere for noen å innta det retoriske rommet. I Johansen og Kjeldsens bok *Virksomme ord* kommer det tydelig frem hvordan menn har forandret det politisk retoriske rommet i norsk sammenheng. De viser til fem hovedendringer (Johansen og Kjeldsen, 2005: XXII–XLVII). Karakteriseringen deres av de forskjellige tidsperiodene er i grove trekk. Fremstillingen viser de retoriske kvalifikasjonene som krevdes i forskjellige tidsperioder. Disse kvalifikasjonene ble styrt av kultur og teknologi. Johansen og Kjeldsen viser til de politisk aktive aktørenes begrensninger, aktørene var menn. Kvinner hadde dermed begrensninger i form av kvalifikasjonene rommets diskurs inneholdt, men også deres kjønn medførte begrensninger på deres fremtredelse. Dermed var det en dobbel begrensning for kvinnene.

De fem hovedendringene går gjennom en stadig utvidelse av det retoriske rommet (som jeg mener ble til på mennenes premisser). Utvidelsen fra Stortingssalen blir gradvis større frem til det siste stadiet – *kringkastingens tid (1940–)* – der massemediene satte sitt preg. I kringkastingens tid var det politisk retoriske rommet utvidet til mer enn bare talen, det inkluderte også nyhetsintervjuer, partilederdebatteer og studiosamtaler.

Prosentandelen av kvinnelige politikere på Stortinget i 1921–1953 var på 0,7–4,7 %, fra 1957–1969 på 6,7–9,3 % (Means, 1973: 34). Kvinnene som kom inn i politikken hadde høyere utdanning, noe som også var felles for Ås, Kolstad og Brundtland. Means konkluderer med at grunnlaget for at få kvinner kom inn i politikken var samfunnsstrukturen, maktspeillet, tradisjoner og mangelen på selvillit hos kvinnene (Means, 1973: 114). Mangel på selvillit kan være nettopp mangel på retorisk trening – da fikk de heller ikke hevdet seg. Dette viser begrensningen i bevegeligheten i rommet. Johansen og Kjeldsen skriver om perioden: «Talerrommet er utvidet så veldig at det har gått rent i oppløsning» (Johansen og Kjeldsen, 2005: XLIII). De medgir at det finnes taler av den tradisjonelle forstand, men ved gjenfortelling av taler har journalistene selv satt sin vinkling på talen. Politikerne har ikke lenger kontroll over det retoriske rommet. Publikum er heller ikke en mengde som er samlet på ett sted. Fra å ha en viss kontroll over selviscenesetelsen sin, kommer man inn i en tid der man mister denne kontrollen.

En arena politikere fortsatt har en viss kontroll over, er Stortinget. De har ikke kontroll over hva som blir formidlet ut fra Stortinget, men under debattene på Stortinget har politikere en viss grad av kontroll over deres talesituasjon. Retorene selviscenesetter seg på Stortinget med en stil som de kan bli gjenkjent med og opprettholde troverdighet med – en stil

passende til rommet. Stortinget har strenge regler for hvordan talen og debatten skal foregå. Stortingssalen på Løvebakken har tre møtedager i uka, og nesten hver fjerde uke har Stortinget møtefri (tinget.no, 2010). Møtedagen har en varighet på en arbeidsdag. Det blir planlagt før møtene hvilke saker som skal tas opp, hvem som skal tale i de forskjellige debattene og hvor lenge de får tale. Stortinget har egne regler for hvordan voteringen skal foregå i ulike saker. Det er heller ikke slik at alle sitter i salen mens debatten foregår. Mange kommer og går, fordi andre plikter kaller. Politikere må tenke på hensiktsmessighet når de skal fremme sin sak fra talerstolen. De skaper seg en rolle gjennom selviscenesettelsen. De skaper en stil som har fellestrekk med andre politikere i Stortingssalen, fordi genren i det retoriske rommet styrer dem til det.

Stortinget er altså et retorisk rom styrt av regler og begrenset ytringstid. Dette vil si at man drar nytte av trening i politiske organer, slik at dette regelregulerte rommet kan følges lettere. Dette kan også medføre problemer for de som hadde lite trening eller kommer fra en gruppe med flat struktur. Bevegelsen over fra det ene rommet til det andre kan da medføre et kultursjokk.

Om man skal prøve å karakterisere kvinnebevegelsen som et (metaforisk) retorisk rom, kan man si at den har likhet med *kringkastingens tid*, der talekanalene var mangfoldige. Grunnen til jeg skal si noe om karakteriseringer, er fordi det gir et bilde av hvordan forflytningen fra kvinnebevegelsen over til Stortinget kan være problematisk. Lindtner skriver i artikkelen *Da det personlige ble politisk. Sirene og den norske kvinneoffentligheten på 1970-tallet* at kampen for fri abort ble ført i blant annet *Sirene* lenge før partiene diskuterte saken (Lindtner, 2009: 31). I *Sirene* var det mulighet for kvinnene selv å skrive deres tanker, følelser og erfaringer. Kvinnebevegelsen hadde angivelig hentet grunnprinsippene sine fra *Den borgerlig offentlighet* av Jürgen Habermas. Lindtner skriver at alle spørsmål i prinsippet kan bringes til offentligheten. Det kommer også frem fra Haukaa at bevegelsen besto mye av diskusjon. Det personlige er politisk, men hvordan skulle man gripe an denne problemstillingen? Uenighetene var store.

Politikk ble et utvidet begrep med kvinnebevegelsen. Man drev ikke bare med politikk gjennom debattmøter, men også ved å diskutere med sin mann i hjemmet eller med naboen. Kvinnebevegelsens retoriske rom var preget av å ta ordet i form av tale eller skriving, og det ble oppfordret til å dele sine erfaringer av blant annet *Sirene*. *Sirene* tok opp stats- og kommunalpolitikk på samme tid som bladet så på det som skjedde i hjemmet og hvordan hjemmesituasjonen kunne bli bedre. Selviscenesettelse i kvinnebevegelsen var dermed å dele sine erfaringer, og rommet var et fristed for denne utvekslingen. Blir det da problematisk å ta

med seg det private inn på Stortinget? På Stortinget var ikke stilen preget av å vise sine følelser og erfaringer overfor de politiske temaer som ble behandlet. Vil Kolstad, Ås og Brundtland dele sine erfaringer og dermed fremstå som om de snakker på et erfaringsgrunnlag, slik at de kan bidra med noe som fremstår som mer virkelig enn det bestående?

Vi kan kort oppsummere med at retorene må forholde seg til regler, alt etter hvilket (metaforisk eller fysisk) rom de befinner seg i. For kvinner – slik jeg har vist i dette teorikapittelet – er det utfordringer ved å bevege seg fra det tradisjonelle kvinnerommet, det private, til det offentlige rommet på grunn av eksisterende diskurs. Det er da interessant å se om disse utfordringene kan finnes igjen i selviscenesettelsen til Kolstad, Ås og Brundtland.

Kapittel 3

Eva Kolstad – likestillingens forkjemper

Et fellestrekk i de tre talene jeg har analysert av Eva Kolstad, er at hun iscenesetter seg selv som saksorientert – noe som er vesentlig i den politiske tale. En foreløpig påstand vil være at Kolstad forholder seg til genren på Stortinget, det vil også si at hun forholder seg passende til situasjonen. Jeg vil først se på Kolstads første tale på Stortinget (*kvinnesakstalen*). Den siste delen av dette kapittelet vil omhandle det jeg i denne oppgaven kaller de tradisjonelle politiske talene.

Jomfrutalen på Stortinget, Samskatt-problematikken

Den første talen Eva Kolstad holdt på Stortinget, var som vararepresentant i 1959. Talen var om *endring i skattelovene for landet og for byene* (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 483–489). I denne debatten ble det diskutert om samskatt var det ideelle skattesystemet. Enigheten var at skattesystemet kunne forbedres, problemet var hvordan det skulle løses. Samskatt innebærer at et ektepar ble lignet under ett. Utgangspunktet ble tatt i den største inntekten, og deretter ble biinntekten/den lavere inntekten lagt oppå den høyeste. Dermed endte mottakeren av biinntekten/den med lavere inntekt å betale høyere skatt. Ofte hadde mannen høyest inntekt. Dersom ekteparet kun hadde én inntekt, fikk de et hustrufradrag, noe som gjorde det lønnsomt for den med biinntekten/lavere inntekten å bli hjemme.

Man kan anta at Kolstads innledende ethos i Stortingssalen var preget av at hun var Norges første kvinnelige statsautoriserte revisor samt drev egen revisorforretning. Det vil si at hun hadde sterk faglig tyngde i saken som skulle debatteres. Kolstad som politiker og kvinne var blitt valgt inn på Stortinget, men hun var vararepresentant. Helt siden gymnaset hadde Kolstad vært medlem av Kvinnesaksforeningen, så for meg er det ikke en overraskelse at det vises en klar underliggende kvinnesaksappell i talen.

Politikerne som holdt innlegg før Kolstad hadde alle snakket om pengesummer i forhold til hverandre. Kolstad la derimot en kontekst frem i forhold skattelovsdannelsen. Innledningsvis sa den statsautoriserte revisoren: «For å få tak i lovene [...] må en ikke stirre seg blind på noen tall» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 484). Denne uttalelsen står i kontrast til andre politikeres uttalelser så langt i debatten.

I talen om samskatt kommer jeg til å vise Kolstads selviscenesettelse som kunnskapsrik, logisk og belærende. Kolstad selviscenesettes også som beskjeden, men i hovedsak iscenesatte hun seg selv som selvsikker ved å overskride normer.

Historie, lover og Stortingsforhandlingene

Norges lover, Stortingsforhandlingene, innstillingsforslaget og eksempler fra den private sfæren er området – topoi – Kolstad bruker i talen om samskatt. Hennes overordnede argument er rettferdighet, et overordnet argument som også finnes hos Ås og Brundtland. Det er trolig et felles mål ved deliberativ tale samt å rådføre. For å underbygge påstanden: Rettferdigheten i samfunnet er fraværende i den gjeldende skattelov, bruker hun de eksisterende lovene til å sette opp en antitese²⁵:

Det er i full overensstemmelse med ektefelleloven, med menneskerettighetserklæringen, med regler om statsborgerrett, om adgang til embeter osv., når jeg hevder at en gift kvinne også etter skatteloven bør ha adgang til å bli behandlet som det selvstendige individ hun er.

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 486)

I samsvar med de nasjonale og internasjonale lovene, viser hun til at kvinnen har rett til å være et selvstendig individ, ergo bør også skatteloven gjenspeile dette. Det kommer frem at Kolstad mener den optimale rettferdighet er når kvinner og menn er likestilte, noe som også viser til hvor problemet ligger i skatteloven. Hun henter argumentene fra lovverket, en topoi som er kjent for publikum. Der de andre politikerne argumenterer med tall, viser Kolstad til en annen påstand: «Problemet ligger meget dypere, det gjelder i virkeligheten ektefellens status i ekteskapet» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 483). Den allmenne oppfatningen er ifølge Kolstad likhet mellom mann og kvinnen i ekteskapet, ikke at partene har hver sine arbeidsoppgaver. Kolstads logiske resonering er at lovene viser til ektefellene som likestilt, så derfor er det normgivende til den allmenne oppfatning at dette også gjenspeiler virkeligheten i hjemmet. Dette kan gjenspeile virkeligheten i Kolstads hjem, men er ekteskapslikestillingen tilfellet i andre hjem? I forhold til husmorsidealet (som var et sterkt fundament i tiden Kolstad holdt denne talen), var ikke kvinner økonomisk selvstendige, kvinnen skulle ta seg av alt i hjemmet, mens mannen skulle tjene inn til de økonomiske utgiftene.

Siden Kolstad valgte å bruke lover som er normgivende til likeverd i ekteskapet, dekker hun argumentet opp med at økonomisk selvstendighet er grunnlaget for likeverd.

²⁵ En antitese skaper motsetningsforhold – tilhøreren vil raskt danne seg en mening og poenget blir husket (Kjeldsen, 2006: 221).

Bruken av lovene viser at Kolstad velger å bruke logiske argumenter for å underbygge sine påstander.

Argumentasjonsrekken for rettferdighet blir også fremhevet med en gjennomgang av den historiske utviklingen av skatteloven. Kolstad bruker Stortingsforhandlingene til å vise at rettferdigheten ikke er til stede. Hun påpeker at historien flere ganger har vist at kvinner ikke kommer til orde – dermed kommer ikke deres synspunkter frem, fordi kvinnene kom for sent inn til å sette et nytt lys i saken. Et eksempel på dette er når Kolstad sier:

[Da] tok tingets eneste kvinnelige representant, Anna Rogstad, ordet til en forsiktig, liten bemerkning: «Sett at mannen intet tjener eller eier, men hustruen gjør det – er det da ikke underlig at det likevel er mannen som skal lignedes? »

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 484).

Her fremkommer to klargjøringer: For det første er det en påpeking av den eneste kvinnelige politikeren i Stortingssalen, det vil si en skjevfordeling. For det andre var den mannsdominerte forsamlingen i mangel av reflekterte synspunkter når de hadde utelukket at hustruen kunne være den arbeidende med høyest lønn. Kolstad utfordrer tanken om at kvinner er menn underlegne²⁶ ved å sette menn som den underlegne og ved å være ureflektert. Hun poengterer at en jevn fordeling bedre vil oppfylle en analytisk refleksjon. Ifølge Brigitte Mral var det historisk sett mer vanlig at kvinner likestilte seg på linje med mennene (Mral, 1999: 47 ff.), og ikke satte seg over, slik Kolstad gjør her.

Kolstad bruker også ordlyden i flertallets innstilling som et argument. Hun fremhever en påstand om at flertallets innstilling var diskriminerende, og dermed et belegg for at urettferdighet eksisterer:

«Inntekter av bedrift som tilhører den ene ektefelle eller er felleseie, skal ved anvendelse av reglene i foregående ledd i sin helhet regnes å være vunnet av den ektefelle som må anses som den virkelige utøver av virksomheten, selv om også den annen ektefelle har arbeidet i bedriften.»

Men dette er ikke det verste, for i neste punkt kommer det: «Hvis de to ektefellers innsats anses likeverdig, skal inntekten regnes å være vunnet av mannen.»

Hvis ikke det er diskriminering på grunn av kjønn, så vet ikke jeg hva diskriminering er.

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 487)

²⁶ En tanke som var eksisterende (Means, 1973: 20).

Kolstad tar ut deler av flertallets innstilling og setter den inn i hennes kontekst. Dermed skaper hun en ny kontekst med tydeliggjøring av innstillingen som diskriminerende. Det fremtoner som om Kolstad var den første som påpekte denne diskrimineringen i innstillingen. Kolstad fremstår som opptatt av rettferdighet mellom kjønnene, og hun gjentar også at skal det være en rettferdig ligning, må skatteloven også være likestilt, slik at man også økonomisk kan være likestilt i ekteskapet.

Logisk er Kolstads eneste løsning at ektefellene må lignedes «fullstendig hver for seg, altså slik representant Seip har foreslått» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 487). Hans løsning støtter Kolstads, og det samme gjør kommunenes ligningsetater. Kolstad refererer til kommunens ligningsetater i sin historiske fremstilling, og hun forstår også deres forvirring på grunn av de mangler skattelovens utforming har. Kolstads påstand om virkeligheten i ektefellens status støtter seg på ekspertenes mening, mens opinionen har vært mer opptatt av pengene til statsbudsjettet. Fordi Kolstad fremstilte motstanderne gjentatte ganger med den historiske utviklingen og deres bekymring for at statsbudsjettet skulle bli mindre (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 484). Kolstads selviscenesettelse der hun henter sine argumenter – *inventio* – er som likestiller og rettferdighetsforkjemper fordi flertallet av lovene er på hennes side.

Kolstad – den opplysende forteller

Kolstad begynner talene med å problematisere samskatt, slik de andre politikerne også gjør i denne debatten. Hun gjentar argumentene med nytt grunnlag for argumentene. Hovedargumentet er rettferdigheten, det vil si likeverd mellom de gifte. Tidligere ble ekteskapsloven brukt for å argumentere *for* skatteloven, Kolstad bruker den til å argumentere *mot* skatteloven. I samskattdebatten var fellesligning rettferdiggjort gjennom å argumentere for at ekteskapet var et fellesskap på den måten at alt var ett. Kolstad vender spørsmålene fra å være små detaljer til at det handler om noe større overliggende. Her er det synlig et skjæringspunkt med de andre debattantene. I grunntanken om hvordan man bygger opp fellesskap, er ikke alle enige. Noen viser bekymring for at en særskilt ligning skal føre til flere skilsmisser. For eksempel sier Henry Jacobsen at samskatt ikke er diskriminerende fordi det fører til fellesskap. Kolstad er heller ikke alene om sin oppfatning av ekteskapet. I den sammenheng blir hun og noen av de andre med lik forståelse nevnt sammen ved kritikk (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 489). Grunnsynet om ekteskap var ikke felles eller var i

ferd med å endres, noe som viser seg å være roten til mange konflikter og diskusjoner på 1970-tallet blant den nye kvinnebevegelsen (Haukaa, 1982).

Kolstad deler ikke løsningen om todelingssystem med de andre politikerne, der ekteparets inntekter summeres for deretter å deles på to – noe Kolstad argumenterer mot. Hun henter argumentasjonen fra det private, og stiller spørsmålet:

Hvor ligger det rimelige i at en hjemmearbeidende hustru skal skatte halvparten av mannens kontantinntekt, mens hennes eget arbeid i hjemmet og med barna er verdsatt til null, for ikke å si til et minus, siden hun får klassefradrag?

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 488)

På samme tid som hun henter argumentet fra hjemmet, stiller hun også spørsmål ved om ikke husarbeidet er viktig. Ikke minst vektlegger hun at det bør være en logisk føring. Kolstad ser ikke direkte på den økonomiske gevinsten i tradisjonell forstand. Hun ser på pengene som partene tar med seg inn som en målbarhet av hvor verdifullt arbeidet blir sett på av staten. I tillegg kaller hun hustrufradraget for klassefradrag, noe som kan signalisere at ikke alle får nytte av det. Denne fremstillingen av husarbeid vekker reaksjoner, og Kåre Willoch oppfattet Kolstads fremstilling som om hun ikke har satt verdi på husarbeidet (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 499). Kolstad overskrider igjen normen ved å hevde at husarbeidet blir satt til minus ved hustrufradraget. Dette vekker reaksjoner hos de andre debattantene. Hun fremstår som selvsikker, fordi Kolstad fremlegger argumentasjon som motsier normen og idealet av det bestående regelverk.

Kolstad viser videre til kvinnediskriminering ved departementets (hun nevner ikke hvilket departement) navngiving av fradraget som tildeles hvis bare den ene parten i ekteskapet er ute i arbeid, nemlig hustrufradraget. Ordlyden i navnet viser til hvem som «skal resignere og trekke seg tilbake til hjemmet» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 487) dersom inntektene til ektefellene er for små. Navnet på fradraget skaper forventninger til familiestrukturen – skatteloven passer til husmorsidealet.

Kolstad veksler mellom å fortelle og sitere. Dette skaper også et billedspråk ved at man lettere forestiller seg fortellingen. Kolstad viser seg som belærende med denne vekslingen. Hun forteller sitt publikum hvordan virkeligheten egentlig er, slik jeg viste i avsnittet *Historie, lover og Stortingsforhandlingene*.

Slik vi så innledningsvis, sa Kolstad: «[En må] ikke stirre seg blind på noen tall, men forsøke å gjøre seg kjent med den interessekampen som gikk forut for loven»

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 484). Det gis tegn til at talen kommer inn på den historiske interessekampen ved skatteloven. Hun viser seg belærende ved å fortelle hva man ikke skal gjøre. Halve talen er en historisk fremstilling av interessekampen bak skatteloven. Her kommer hennes argumenter implisitt frem, for eksempel ved Anna Rogstad der mennene ikke hadde reflektert nok over innstillingen eller ved at Kolstad sier: «Men gjort var gjort, en fikk håpe at lagtinget kunne rette på skaden» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 485). De våknet opp for sent til å hindre en tabbe, et dårlig arbeid fra stortingspolitikernes side. Kolstad tilføyer også at noe av arbeidet skyldes den historiske konteksten (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 485).

Kolstad forteller om skattheoriens dannelse. Selv om hun ikke sier argumentene sine eksplisitt, legger hun fortellingen frem slik at argumentene blir understreket gjennom sitater. Når det historiske fremlegget er ferdig, kommer hun til de eksplisitte argumentene og begrunner dem. Hun kommenterer hvorfor hun trekker ut det hun gjør, og viser til hjemmel for beleggene. Hun gir en løsning og kommer med nye argumenter, for så å komme med løsningen igjen. Kolstad fremtrer med problemforståelse og løsning.

Ved første lesing av talen kan man få inntrykk av at Kolstad bruker lovverket og Stortingsforhandlingene som sitt argumentasjonsgrunnlag. Men ved nøyere lesing kan man se at hun i tillegg begrunner sine argumenter mye med poenger fra det private. For eksempel mener hun at alle mennesker må ha mulighet til å planlegge sine egne liv eller vise til ekstraavgifter en familie vil ha om begge ektefeller går ut i arbeid. Arbeid i husholdningen må gjøres selv om det ikke er noen hjemme for å ta seg av det (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 488). Kolstad viser til sin erfaring og argumenterer for at den er reell.

Ved muntlig tale er gjentakelse et virkemiddel som brukes av retoren for å få de talte ordene til å sette seg i publikums hukommelse (Kjeldsen, 2006: 221). Kolstad bruker gjentakelse aktivt. Hun tar blant annet frem løsningen på problemstillingen to ganger. Hun bruker også bare ett overordnet poeng, og argumenterer deretter med forskjellige vinklinger. For eksempel bruker hun gjentatte ganger diskriminering i skatteloven for å fremheve urettferdigheten. Også sitering av innstillingsforslaget vil være gjentakende for representanten, siden de skal ha lest dette før debatten.

Som retorisk virkemiddel bruker Kolstad også trepunktstater, noe som gjør at publikum har lettere for å henge med (Atkinson, 1984: 57 ff.). Kolstad har på to forskjellige måter satt opp sine trepunktstater – enten ved å innlede trepunktstaterne med *for det første, andre og tredje* eller at hun gjentar frasen *på tross av*. Gjentakelser og trepunktstater viser at Kolstad har organisert og arbeidet med talen slik at den ville bli lettere å huske.

To ganger kommer Kolstad med en løsning til samskattproblemet. Ektefeller må ligned helt selvstendig, for det er det eneste rettferdige. Denne ene løsningen blir lagt frem halvveis i talen og halvveis i argumentasjonsrekken. Den siste gangen løsningen legges frem, er avslutningsvis, før hun henviser til Jens Arup Seips forslag. Dette er gjentakende, på samme tid som det er en oppsummering av hennes hovedpoeng i talen. Likestilling i ekteskapet vil være økonomisk likestilling, ergo ligning hver for seg. Organiseringen (dispositio) av talen viser at Kolstad er forberedt til debatten, har en logisk organisert tekst og understreker sine poenger gjentatte ganger. Selviscenesettelsen til Kolstad viser at hun går i dybden for å løse et problem og går gjennom historien for å finne den beste løsningen for skatteloven. Med det går jeg videre til språket Kolstad brukte.

Ombyting på stereotypiske aktiviteter

Kolstad fremhever, slik jeg har vist, den langvarige interessekampen bak utformingen av skatteloven. Kampen pågår mellom kvinners økonomiske selvstendighet (som vil være rettferdig) og mennene som er redd for å miste penger fra budsjettet (en gruppe som er økonomisk selvstendig) (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 483–489). Interessekampen mellom de to gruppene viser hun gjennom den historiske fremstillingen, her kommer de implisitte argumentene frem. Gjentatte ganger legges prosessen av en ny gjennomgang av skatteloven frem. Talen legger deretter frem kontekst med argumentene og et sitat etterfulgt av varierende form for drøfting. Kolstad selviscenesettes som kunnskapsrik og analytisk.

Etter fremstillingen av skattelovens utformingsperiode (i 1911), sier Kolstad: «Anslaget mot gifte kvinners økonomiske selvstendighet var slått tilbake for denne gang [...]» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 484). Man kan se en *metafor* for en slagmark, der den ene parten må trekke seg tilbake fordi de er i mindretall eller mangler det rette våpenet. I dette eksempelet har Kolstad også vist hvorfor kvinnens økonomiske selvstendighet fikk et tilbakeslag. I et tidligere avsnitt har jeg vist at hun gjør et poeng av at det bare er én kvinnelig representant – Anna Rogstad. Som teksten alt har vært inne på, er det en stor kjønnskjevhet og maktskjevhet. Det er en kamp for å oppnå økonomisk likhet. Kolstad står frem som den nye representanten som skal kjempe for kvinners økonomiske rettigheter.

Kolstad uttrykker at skatteloven skapte stor forvirring hos de *lærde*. Kolstad forteller: «Ikke noe rart at det rådet forvirring i ligningskretser» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 484). Som statsautorisert revisor kan det virke banalt å si at det ikke er rart at det skapte forvirring. Kolstad, som den lærde, fremviser at denne skatteloven ikke er holdbar. Dette kan

også indikere en autoritet basert på hennes utdannelse, og ikke minst kan det indikere at hun er med i disse kretser.

I 1921 var det et nytt slag om skatteloven: «Da ville plutselig ligningsutvalget avskaffe hustruens adgang til særskilt ligning [...]» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 484). Kolstad bruker et fortellerteknisk grep man kan kjenne igjen fra eventyrfortellingene for å understreke en endring når et nytt og overraskende element kommer inn i historien. Med fortellergrepet fremstiller Kolstad endringen som en negativ utvikling.

Slik teksten har vært inne på, fremstiller Kolstad mennene som de passive og kvinnene som de aktive. Kolstad bruker også de historiske argumentene til å tegne et bilde av mennene i en passiv rolle mens kvinnene hadde en aktiv, noe som er avvikende fra det sosialt aksepterte kjønnsrollemønsteret. Dette mønsteret kunne finnes igjen mange plasser. Mønsteret som vanligvis var fremtredende i film og reklame, var at det var mennene som dro handlingen videre (Mulvey, 2004: 837–841). Kolstad brukte derimot historiene som om det var kvinnene som dro handlingen frem ved å stille spørsmål til Stortingssalen slik at man ville innse at vedtak ikke var godt nok gjennomtenkt.

I Hilde Danielsens bok *Husmorhistorie* kan vi finne reklame om vaskemaskin fra *Alle Kvinners Blad* (1957). De øverste ordene i reklamen er: «Min mann kjøpte PARNALL til meg ...» (Danielsen, 2002: 104). Danielsen viser til at det var mannens handlinger som bestemte om husstanden eller kvinnen fikk maskiner til husholdningshjelp, det var ikke den økonomiske tilstanden for familien. Til og med i omtalen av giftemål ser man motsetningen. Menn gifter seg og kvinner giftes vekk – dette var diskursen i omtalte ved å inngå ekteskap (Blom et al., 2007: 38). Kolstad bruker dermed sin fortelling av historien for å overskride diskursen. Selviscenesettelsen viser her bidrag til en holdningsendring når hun viser at kvinner ikke er passive, slik samfunnet antyder. Kolstads selviscenesettelse er som kvinnesakskvinne.

Slaget i 1921 om forslaget om å fjerne særskilt ligning, fremstiller Kolstad på denne måten:

Begrunnelsen var tynn, og prinsippene for skattleggingen ble forbigått i stillhet. Fjorten dager senere [...] Da tok det daværende Stortings eneste kvinne ordet. Det var Karen Platou, som hadde vært fraværende da landesskatteloven var oppe til behandling. Hun var ikke enig [...] og sa:

«Jeg kan ikke se det paa anden maate, end at resultatet af hustruens arbeide blir det, at mand og hustru til sammen faar lov til at betale en uforholdsviis høi skatt.»

Karen Platou henstilte til Lagtinget [...] [men] det var for sent til å gjøre noe med det.
(Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 484–485)

Å si at en begrunnelse er tynn, er gjerne det samme som å si at en avgjørelse ikke er tenkt godt nok gjennom eller at man mangler refleksjon og perspektiv for temaet. Nok en gang kommer den aktive kvinne for sent til stede for å avverge en feil, noe som igjen viser til at lovforslaget var for lite reflektert og diskutert. Etter Karen Platous innspill forstår blant annet statsråden med det fremlagte forslaget at forslaget ikke var riktig. På det grunnlaget uttalte han seg, og først da våknet mennene opp. Kolstad viser poenget: «Etter dette våknet flere av representantene opp, de forsto at det vedtaket de nettopp hadde gjort ikke var godt nok gjennomtenkt. Men gjort var gjort [...]» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 485). For det første viser Kolstad at Platou ble oversett, reaksjonen kommer først etter at en mann gjentok det hun sa. For det andre antydes det at representanten jobber på slumring, deres forslag var ikke gjennomtenkt og avsluttes med en dagligdags bemerkning, som kan minne om ”gjort er gjort”. Kolstad tegner et bilde av en stortingsforsamling som plutselig våkner opp. For det tredje fordummer Kolstad mennene ved å bruke et banalt ordspråk – *gjort var gjort* – i omtale av tidligere feil.

Kolstad fremstiller som nevnt mennene som naive. Det er ikke alle mennene Kolstad setter i en passiv posisjon. Hun trekker for eksempel frem et sitat fra de fire store – Alexander Kielland, Jonas Lie, Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen – om kvinnens rett til særeie og å bli liknet for seg selv. Sitatet er hentet fra et brev. Kolstad har også gått til andre historiske kilder enn lovverket og Stortingsforhandlingene. Hun bruker kildene aktivt. Siteringen fra de fire store viser at Kolstad ikke setter det ene kjønn foran det andre. Hun iscenesetter seg selv på linje med de anerkjente fire store. Denne likheten signaliserer kunnskapsrikhet. Å sette likhet mellom seg selv og innflytelsesrike menn, er en strategi som historisk er blitt brukt av kvinnelige retorer for å oppnå tillit, slik vi har vært inne på (Mral, 1999: 47 ff.).

Hun vender på de forventede svar, noe som vil være med på å overskride de eksisterende normer. Dette er noe jeg også fant igjen i Arbeiderbladet. For eksempel ble Kolstad intervjuet i Arbeiderbladet da hun ble partileder og Venstre hadde gått inn for en kjønnsfordeling i partistyret på 40/60 prosent. Journalisten legger også vekt på det nye forslaget om 40/60-kvoteringen av kjønnene i Venstre. I denne sammenheng utfordrer hun journalisten ved å si: «Men hvorfor tror alle det er kvinnene som skal utgjøre de 40 prosent?» (Arbeiderbladet, 06.05.74: 17). Kolstad fremstår som selvsikker gjennom sine ”selvsagte” svar.

Likestillingsfanen blir kontinuerlig dratt opp av Kolstad. Slik vi har sett, lyser hun frem diskriminering i ordlyden av forslagsinnstilling, der hun med forundring uttrykker at om ikke dette er diskriminering, så vet ikke hun. Her stiller hun et ledende spørsmål som henger i luften. Kolstad viser også det diskriminerende med ordlyden i hustrufradraget. Og ikke minst med at kvinnene ikke er økonomisk selvstendige ved å ha felles ligning.

Teksten har tidligere nevnt det underliggende i argumentene i lovverket, og gjennom Stortingsforhandlingene og andre historiske arkiver kommer det private topoi til syne – for eksempel fødselsmetaforen: «Uttrykket ”særbeskatning av ekteskapet” så dagens lys for første gang» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 484). At noe ser dagens lys, er noe man sier når et barn kommer til verden eller at en god idé blir til. Noe som kan vokse opp og bli til en glede. Det kan også antyde noe som ikke alltid har vært til. Et annet lignende utsagn var: «[...] en rettighet som man bevisst forsøker å knuse i fødselen?» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 487). Men denne uttalelsen har en negativ forankring. At man skal knuse noen eller noe i fødselen, virker brutalt. Man gir det altså ikke en mulighet til å leve og utfolde seg og ha en virkning på samfunnet.

Kolstad kan med første lesning virke som beskjeden i sin fremtoning og gjerne ikke så autoritær som vi har sett at hun var. Et eksempel er at når løsningen kommer, sier hun avslutningsvis: «Med den smule erfaring jeg selv sitter inne med fra ligningsarbeid, vil jeg si at det eneste greie og holdbare løsningen [...]» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 488). Kolstad underdriver her sin kunnskap, noe som skaper en ironisk distanse om at hun ikke tror hun kan mer. Å fremtre beskjeden var en dyd på 1950–1960-tallet (Means, 1973: 155 ff.).

Slik vi har sett, er det overordnede argumentet rettferdighet, og i forlengelsen av dette å oppnå likestilling. Kolstad sier sjelden ”rettferdighet” eller ”likestilling”, men derimot ”urettferdighet” eller ”diskriminering”. Kolstad fremtrer som kjemper for kvinners rettigheter og har en retorikk som gjør opprør mot det bestående. Campbell hevder i artikkelen *Kvinnorörelsens retorikk: en oxymoron* at kvinnebevegelsen hadde en opprørsretorikk og at angrepsmetoden var angrepsmetaforer (Campbell, 1973: 18–28). Kolstad retter på samfunnets feil – og blir likestilleren.

Helheten i talen om samskatt

Campbell skriver at brudd på kvinnerollen viser et unikt punkt for feministene (Campbell, 2003: 18ff.). Hun viser til at kvinnene som tar opp kampen, også vil være tradisjonelle i sin argumentasjon, det vil si en maskulin stil. Den maskuline stilen kan vi se hos Kolstad, og vi kommer til å se den veldig tydelig hos Brundtland og Ås. Kolstad bruker i sin første

stortingstale mange kilder og henviser hele tiden til hvor hun har argumenter fra. Campbell skriver at kvinnebevegelsen forkaster å presentere seg som eksperter eller ledere, dette finner jeg ikke hos Kolstad, Ås eller Brundtland. Kanskje denne forkastelsen forekommer i den delen av kvinnebevegelsen som ikke utføres i statsfeminismens regi? Sannsynligvis, siden Campbell skriver om kvinnebevegelsen som en genre.

I mottakelsen ser vi Per Borten mene at Kolstad ikke kan spillereglene. Borten setter spørsmålstegn ved Kolstads utsagn om to separate ligninger, for det var ikke det han og Hr. Seip hadde diskutert. Han viser til en hendelse der Kolstad ikke var til stede. Borten henviser da til Kolstad som *bare* vararepresentant og ikke oppfører seg som stedfortreder for Seip (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 496). Det var ikke forventet at en vararepresentant skulle ha egne sterke meninger, ifølge Borten. Er Bortens påstand riktig, overskrider Kolstad Stortingskonvensjonene ved å fremtre som en fullverdig representant når hun *bare* er vararepresentant. Kolstad har en belærende holdning og fortellingen går innom den historiske prosessen på en logisk måte. Kolstad velger kampmetaforer og ektefelleverdier. Hun fremtrer dermed som en forkjemper for likestilling.

Kåre Willoch gjenforteller Kolstads innlegg. Han sier: «Fru Kolstad spurte om dette med forundring. For meg er det oppriktig talt ikke vanskelig å forstå [...]» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 498–499). Willoch fordummer Kolstad med å si at det oppriktig talt ikke er så vanskelig å forstå. Willoch hevder også at Kolstad hadde et utmerket og overbevisende innlegg, noe som også viser til at Kolstads argumentgrunnlag var holdbart.

Per Lønning uttalte: «Det var så dramatisk sagt at man nesten kunne tro at ekteskapet sto i fare for å bli oppløst hvis flertallets forslag her ble vedtatt» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1959: 513). Selv om Lønning også sier at det ikke var ille ment, valgte han å bruke tid på å uttrykke det i en sal der all samtale er sterkt tidsavhengig.

Kolstad skapte noen reaksjoner på hvordan hun valgte å legge frem sitt budskap. Hun må ha vært engasjert, siden det er noe hennes kolleger velger å bruke tid på å kommentere. Men deres mottakelse på hennes opptreden viser også at hun hadde et virkningsfullt innlegg. Kolstads synspunkter ble overdrevne for de politikerne som hadde motsatte synspunkter. I denne talen iscenesatte Kolstad seg selv som overskrider, rettferdighetsforkjemper, holdningsendrer og likestiller, på samme tid som hun fremsto som logisk og kunnskapsrik. I Arbeiderbladet og Aftenposten fant jeg ingen artikler som inkluderer Kolstad ved samskattdebatten på 1959 – heller ingen artikler om henne separat. Derfor var det ikke noe som indikerte hvor jeg kunne ha plassert henne i forhold til Krogstads hovedbilder. Jeg kommer tilbake til dette mot slutten av dette kapitlet.

De tradisjonelle politiske talene, der Eva Kolstad er forbruker- og administrasjonsminister

I 1972 ble Kolstad forbruker- og administrasjonsminister. De to første talene hun holdt på Stortinget på begynnelsen av 1970-tallet var i denne posisjonen. Kolstads ministerområde var i hennes utdannelsesområde. Det samme er de to taleinnleggene *Lønns- og inntektsoppgjør* og *Midlertidig prisstopp for varer og tjenesteytelser*.

I det jeg har kalt de tradisjonelle politiske talene – de to talene som er analysert i forhold til problemstillingen – iscenesetter Kolstad seg selv som minister. Hun er autoritær og belærende. Helhetsinntrykket viser at hun bruker kilder for å underbygge sin autoritet.

Kildeorientert minister

Disse to tradisjonelle politiske talene er bare på noen få avsnitt. Kolstad følger stilen som er forventet av ministeren. Hun fremtrer som autoritær, og forskningen ligger blant annet til grunn for argumentasjonen (*inventio*). Kolstad begynner i taleinnlegget *Lønns- og inntektsoppgjør* med å hente argumentgrunnlaget fra ”alminnelig enighet” (Stortingsforhandlingene, del 7, 1972–73: 237). Den alminnelige meningen viser til tanken om en rimelig inntektsfordeling, spesielt hos de lavtlønnede arbeidsgruppene. Grunnlaget Kolstad henviser til er en undersøkelse i regi av Forbruker- og administrasjonsdepartementet. Det ser ut til at dette er den alminnelige enighet. Dette er et omfattende forskningsprosjekt, og dermed kan man stille store forventninger til resultatet, noe Kolstad uttrykker at hun gjør. Kolstad tar et faggrunnlag som grunnmur for sine argumenter. I taleinnlegget om *Midlertidig prisstopp for varer og tjenesteytelser* henter Kolstad sin informasjon fra markedet og Landsorganisasjonen i Norge (LO). I begge talene fremstår Kolstad med et stødig faglig grunnlag for sine uttalelser.

Ministerens orientering til de folkevalgte

Kolstad vil presisere eller fylle inn informasjon med talen (*dispositio*). Dermed kommer saksopplysningene frem. Kolstad eksemplifiserer i forlengelse av argumentene, alt etter hvor mye tid hun har, og eksemplifiseringen fungerer som grunnlag for argumentene. Hun avslutter med å vise til hva Forbruker- og administrasjonsdepartementet gjør med saken. Det endelige svaret må man vente på til forskningen eller undersøkelsen er ferdig. Dermed inntar Kolstad ministerrollen og opplyser de andre folkevalgte.

Et eksempel på Kolstads fremtreden som informerer og opplyser i *Lønns- og inntektsoppgjør* er:

Jeg har bare lyst til å presisere det faktum at det har vært alminnelig enighet i Norge under skiftende regjeringer om å komme fram til en rimelig inntektsfordeling, og det har vært vist spesiell interesse for lavlønnsgruppene – slik det også ble nevnt var tilfellet ved det som skjedde i vår.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1972–73: 237)

Her ser vi Kolstad kommer inn med ekstraopplysninger – det er ikke gjennomsyret av hennes personlige meninger. Bruk av ordet *faktum* signaliserer at hun holder seg til fakta. De tradisjonelle politiske talene jeg har analysert er preget av nettopp denne ekstra informasjonen Kolstad legger til, opplysninger som skal fylle tomrommene i saken. I *Midlertidig prisstopp for varer og tjenesteytelser* gir Kolstad også en veileder til hennes rolle som minister – å gi ekstra informasjon eller å understreke et viktig poeng i debatten, for eksempel: «La meg si litt om bakgrunnen [...]» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1972–73: 238). Hun innleder med fraser som angir hvor i poenget hun er. Dette skaper en selviscenesettelse der Kolstad vet mer om bakgrunnen, og det er hensiktsmessig å fortelle den bakgrunnen til sine politiske kolleger for en ren debatt.

Ministerens språklige utforming

Kolstads språklige utforming (elocutio) i *Midlertidig prisstopp for varer og tjenesteytelser* er klar og tydelig. Hun konstaterer innledningsvis: «Den nye regjeringen har arvet en prisstopp» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1972–73: 238). Hun forsikrer at hennes regjering ikke er skyld i dette. Slik jeg alt har vært inne på, er Kolstad også klar på hva som gjøres og hva hun forventer. Dette er som nevnt trekk jeg finner igjen i talen om *Lønns- og inntektsoppgjør*, men her kommer noen komprimerte meninger implisitt frem. Innledningsvis sier Kolstad: «Heller ikke jeg vil gå nærmere inn på alle de generelle teoriene som representant Kielland lanserte eller de spesielle eksemplene han trakk fram» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1972–73: 237). Kolstads formulering er av den karakter at det kan tolkes – at hun på linje med andre debattanter ikke var enig i Kiellands innlegg. Han var unødvendig generell, mens Kolstad selviscenesetter seg som at hun foretrekker saklighet.

Da hun innledningsvis sier: «[...] det har vært vist spesiell interesse for lavlønnsgruppene» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1972–73: 237), er det her rimelig forståelse for at Kolstad refererer til kvinneyrker. Kolstad hadde helt siden gymnasen vært aktiv medlem i Kvinnesaksforeningen, og ikke minst hadde hun sittet som formann. Høsten 1972 streiket sykepleierne.²⁷ Kolstad sier ikke hvem det gjelder, bare lavlønnen. Det kan like

²⁷ Denne streiken kommer jeg tilbake til i kapittel 4 i undertittel Sykepleierstreik.

gjærne v re menn, men lavl nte var i større omfang kvinner også i 1972. Et interessant poeng med denne påpekningen fra min side, er at Kolstad velger et nøytralt språk – hun legger ikke vekt på at yrkeskvinnene hadde skapt interessen, men lavlønnsgruppene.

Avslutningsvis i *Lønns- og inntektsoppgjør* presiseres hun forventninger til forskningsresultatet på undersøkelsen som er i gang, noe som igjen forsterker Kolstad ministerrolle. Også i avslutningen av *Midlertidig prisstopp for varer og tjenesteytelser*-talen kommer denne rollen frem: «Regjeringen har saken under kontinuerlig behandling, men ellers vil det vel bli anledning til å komme nærmere inn på prisstoppen i finansdebatten» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1972–73: 239). Her er muligens svaret på at disse to tradisjonelle talene er korte, det er en oppladning til en større debatt.

Selvscenesettelsen i de tradisjonelle politiske talene samsvarer med journalistenes iscenesettelse av Kolstad

Kolstad fremtrer som minister og holder seg til saken. Dette er en rolle hun utspiller som autoritær – hun konstaterer og orienterer. Bare i talen om prisstopp hadde andre kandidater ordet etter Kolstad. Det var ingen omtale av hennes selvscenesettelse. Det er ikke noen uventede reaksjoner.

I Aftenposten og Arbeiderbladet var det ingen artikler i forlengelse av diskusjonene. I medieomtalen Kolstad fikk rundt tiden talene ble holdt, er det Kolstads stortingsrolle som blir påpekt av journalistene.

Av det avismaterialet jeg har gjennomgått om Kolstads første år på Stortinget på 1970-tallet, viser det seg at journalistenes fremstilling av Kolstad er mye lik den selvscenesettelsen jeg har vist til i de to tradisjonelle politiske talene. Jeg så også referanser fra Kolstads selvscenesettelse i kvinnesakstalen i avisene. I Arbeiderbladet blir hun etablert som en varm tilhenger av likestilling og hun blir sett på som eksperten, på samme tid som hun er rettferdig i sine vurderinger (Arbeiderbladet, 11.01.72: 3). Hun blir også fremstilt som den tenkende hjernen bak Likestillingsrådet. Kolstad blir satt i et motsetningsforhold til Birgit Wiig, men det er Kolstad som kommer frem. Kolstad blir trumfet fordi hun har bredere kunnskap på området. Journalisten skriver: «Eva Kolstad, som er Norges representant i FNs kvinnekommisjon, er en av Likestillingsr dets varme tilhengere, mens Wiig, formann i Norske Kvinners Nasjonalråd [...] har gått sterkt imot et slikt r d» (Arbeiderbladet, 11.01.72: 3). Kolstads erfaring²⁸, samt at hun sitter i et politisk organ som er høyere på rangstigen i forhold til Wiig, gir Kolstad autoritet. Det er tydelig at journalisten tar side med

²⁸ Det poengteres også i artikkelen at Kolstad har vært formann for Norsk Kvinnesaksforening.

hennes oppfatning av saken, siden det er hennes stemme det refereres mest til. Kolstad og Wiig fremstår som sterke motstandere i artikkelen, men avslutningsvis kommer det frem at uenigheten ligger i om menn skal bli inkludert i rådet, noe Kolstad er for og Wiig er mot. Også i Aftenposten blir Kolstad omtalt i en likestillingssammenheng. Her skriver de at hun er forbruker- og administrasjonsminister²⁹ (Aftenposten Morgen, 22.11.72:3). Dette er noe som kommer igjen da Kolstad blir leder for Venstre, begge avisene omtaler henne da med yrke og status innledningsvis, men det fremkommer heller som en saksopplysning (Karlsen, 1974: 4, Arbeiderbladet, 06.05.74: 1, 17).

Avslutningsvis for dette kapittelet kan vi oppsummere at Kolstad har jobbet seg opp på samme måte som menn. Hun har en maskulin stil, men viker heller ikke fra sin rolle som kvinnesaksforkjemper. Jeg har problemer med å plassere Kolstad i noen av hovedbildene til Krogstad, men den som er nærmest vil være *den kvinnelige politiker*. Det er mulig at det ville fremkommet et annet bilde hvis man hadde sett på et større omfang av kildematerialet. I talen om samskatt tydeliggjør Kolstad diskriminering av kvinner i lovverket. Kvinnesaken er ikke glemt i talen *Lønns- og inntektsoppgjør – lavlønnsgrupper* var også den gang typiske kvinneyrker (Stortingsforhandlingene, del 7, 1972–73: 237). Kolstad tar ikke den forventede rollen når hun er vararepresentant, men som minister spiller hun på den rollen som forventes.

Helt siden antikken er taler blitt delt inn i genre for hvordan man skal tale (Kjeldsen, 2006: 95). Campbell og Jamieson har en oppfatning av at når man taler, forholder man seg til genre – man gir responser og ytringer med situasjonelle forventninger (Kjeldsen, 2006: 96–99). I likhet med det retoriske rom, er det eksisterende forventninger til rommets taleform, en form som er foranderlig. Genre og retorisk rom har en forbindelse. Det retoriske rommet inneholder en genre, men selv om man bruker de gitte talekonvensjonene er det ikke sikkert at retoren fremstår som troverdig. I det retoriske rommet ser man ikke bare på den gitte talekonvensjonen, men også kulturelle og kommunikasjonsteknologiske forandringer. Dermed vil man justere på sin fremtreden slik at retoren kan bli oppfattet som troverdig. Dette vil da overskride de gitte talekonvensjoner og nydannes. Overskrider mange aktører de reglene genren består av, vil genren få nye talekonvensjoner. Derfor er det ikke unaturlig at retoren ville tatt en passende stil, siden Stortinget er et regulert talerom. Det er mulig at det ikke er nødvendig å skille så sterkt mellom genre og retorisk rom siden de på et vis henger sammen, men heller vise en forståelse av at det kan være en konflikt mellom roller retorer har i forhold til genre og retorisk rom. Dette skal jeg komme mer inn på i neste kapittel.

²⁹ Aftenposten opererer konsekvent med å omtale personene med status (eller yrke) de omtalte personene har (1970-tallet).

Kolstad holder seg til genren, men hun overskrider de retoriske rommets normer ved sin første tale ved å uttale seg etter egne meninger som vararepresentant. I de to talene i 1972 selviscenesetter hun seg til sin posisjon – ministerposten. Kolstad passer ikke til noen av Krogstads definerte hovedbilder. Hun er ikke blitt referert til (i mitt materiale) på noe som kan passe til hovedbildene, men hovedbilder passer sannsynligvis best til visuelle analyser. Kolstad, Ås og Brundtland er en del av en større bevegelse som er med på å sprengte det tradisjonelle politikkbegrepet, selv om jeg har vist og vil vise at de kan behandle den tradisjonelle politikken samtidig som de tar med seg det private og gjør det til et samfunnsansvar.

Kapittel 4

Berit Ås – borgernes forsvarer

Berit Ås har noen hovedtrekk som går igjen i selviscenesettelsen. Ås karakteriserer seg som forsvarer av borgerne og kommer med kritikk til den parten som innehar mest makt. Hun retter sterk kritikk mot Vesten, patriarkatet og kapitalismen. Et fagorientert argumentsgrunnlag står sterkt også hos Ås.

I de tre talene jeg har sett på, kommer hennes ideologiske ståsted tydelig frem, noe som igjen viser hennes karakter. Hun står på de svakes side. Ved bruk av forskningen gir hun inntrykk av objektivitet, og hun viser velvilje til å lære publikum om en faktisk og ”glemt” situasjon i samfunnet. Ås trekker store linjer, og ved første lesning virker det derfor som hun ikke alltid holder seg til saken. Ås ser større og kompliserte sammenhenger som gjør samfunnet til det det er. Hun knytter sak til større linjer, noen ganger til globale sammenhenger. Dette er annerledes i forhold til Kolstad og Brundtland som forholder seg til de forventede rammer. Ås ser problemet og gir derfra en fremstilling av løsningen. Hun virker selvsikker og går langt i sin kritikk.

Før taleanalysene vil jeg vise til Ås’ innledende ethos på Stortinget. Ås var varaordfører for Arbeiderpartiet (Ap) i Asker kommune. 1973 var et turbulent år for Ap. Gruppen AIK (Demokratiske Sosialister) brøt ut av partiet etter en suspensjon fra ledelsen i Ap – deriblant ble Ås suspendert. Ebba Haslund skriver at Ås fikk en telefon angående at AIK skulle ha dannet et nytt parti, og de ønsket Ås som leder av gruppen (Haslund, 2008: 94–96). Dette ble endelig avklart på AIKs landsmøte 26. mars.

Arbeiderbladet tar ikke opp utbrytergruppen. Aftenposten, som derimot var en Høyre-avis, trekker ofte frem Aps problemer. Ås blir fremstilt som en opprører. I alt var det 14 artikler som dekket AIK og Aps turbulens, der Ås ble omtalt i halvparten. Journalisten sitter på sidelinjen og observerer all turbulensen. Et populært uttrykk ble «Berit Ås i spissen» (Aftenposten Morgen, 13.01.73: 1; morgen, 31.01.73: 1; morgen, 26.03.73: 3; morgen, 13.04.73: 9; morgen, 18.09.73: 3). I hele fem av de syv artiklene der Ås ble inkludert, ble denne formuleringen brukt. Det var først etter at alliansen Sosialistisk Valgforbund var inne på Stortinget med klarhet i samarbeidsfunksjonen at journalistene ikke brukte uttrykket. I tillegg hadde hun vært aktiv som leder for Kvinnesaksjonen internasjonale fredsaksjon (1960–1966), forkvinne for Oslo-avdelingen av Norske kvinnelige akademikers landsforbund (1961–1963), leder for Kvinneaksjonen mot norsk medlemskap i EEC (1972), medlem av utvalget av

forskning om røykevaner (1965–1973) og ikke minst andre forskningsområder innen trafikk og psykologi. Det har vært veldig tydelig at Ås i tiden før hun kom inn på Stortinget hadde vært opptatt av fred, miljø, helse og kvinnesak.

Den første stortingstalen og de tradisjonelle talene til Berit Ås

I forhold til Kolstad og Brundtland, tok Ås ordet mest på Stortinget på 1970-tallet. Hennes første tale på Stortinget var vedrørende utdelingen av fredsprisen. I dette innlegget er det bare Ås med innspill. I talen *Angående utdelingen av Nobel fredspris* ser man at Ås tar siden som står i motmakt. Ås gjør et opprør mot den hvite manns herredømme, og kritikk gis deretter. Språket er klart og innehar en flyt preget av større ord. Hennes ideologi kommer frem. Hun holder seg til troverdige kilder, trekker større linjer og viser at problemstillinger har sammensatte årsaker. Hun er autoritær på en selvsikker måte, fordi hun viser til løsning og krever rettferdighet. Nobelkomiteen har gjort et dårlig valg, og i rettferdighetens navn bør det endres. Hun viser seg som representant fra Sosialistisk Valgforbund og forsvarer rettferdighet på tvers av kontinentgrenser.

Ås' første tale på Stortinget var tradisjonell politisk og en kort tale. Jeg kommer til å gå litt inn på den andre tradisjonelle politiske talen hun holdt om luftforurensning. Også her går Ås til det politiske verdensbildet – topos.

Ideologisk, rettferdig og forskningsrettet

Argumentene (inventio) henter Ås fra Nobels testament, Sosialistisk Valgforbund og det internasjonale verdensbildet (Stortingsforhandlingene, del 7, 1973–74: 54). Hennes hovedargument er at det blir utført urett mot de østlige landene, som også stort sett er u-land. Med denne påstanden er det lett å se en fremtreden av ideologisk grunnlag. Det er gjerne slik at innen politikken har alle et ideologisk grunnsyn, men det betyr ikke nødvendigvis at det kommer like tydelig frem. For eksempel skal jeg vise at Brundtland fremtrer som minister eller med sin yrkesrolle med et ønske om det beste for samfunnet, og ikke at det nødvendigvis er det ideologiske synet til Arbeiderpartiet.

Ås legger frem at etter deres (Sosialistisk Valgforbund) mening er Henry Kissinger ikke en verdig vinner av årets Nobels fredspris. En del av en setning fra Nobels testament blir tatt frem som dekning for deres argument. Sammen med Nobels ene setning setter hun det i relasjon til Vietnamkrigen som ennå pågår. På denne måten går Ås fra selve verdien i prisen til de faktiske hendelser i det internasjonale verdensbildet, noe som viser hennes internasjonale orientering og urettferdigheten hun peker på. En gjenprodusering av maktherredømme der den hvite mann er normgivende, kan fra Ås' perspektiv ses som at den

hvite mann startet forferdelighetene. Hun bruker en trepunktliste som virkemiddel når hun arrangerer og understreker:

For det første må vi kreve at komiteen har en sterkere verdensorientert forståelse av problemene krig og fred. Vår tids kriger utkjemperes så å si uten unntak i utviklingslandene, på de fattiges jord.

Kamp mot nykolonialisme og kriger med amerikansk deltakelse blir stadig oversett, og det synes å være en generell tendens til å unngå å oppnevne komitemedlemmer som forholder seg kritisk til stormaktene.

For det andre reiser spørsmålet seg om hva slags fredsforståelse som bør ligge til grunn for komiteens virksomhet. For det tredje viser det seg at den typiske fredsprisvinner er hvit, mann, kommer fra et vestlig land, er godt utdannet og tilårskommen. På mange måter likner denne prisvinner komiteens medlemmer.

(Stortingsforhandlingene, 1973: 54–55)

Det første punktet følger Ås opp med to underargumenter. Kritikken Ås kommer med er at Nobelkomiteen ikke reflekterer nok over den sammensatte forståelsen som regjerer i internasjonale spørsmål, og krig og fred blir bare sett fra ett perspektiv – det vestlige. På samme tid tar Ås side med u-landene eller ikke-vestlige land. Det vil si at hun kritiserer stormaktene, de som har vært i besittelse av verdensmakten og har en voksende verdensmakt (USA). Etter andre verdenskrig var de vestlige landene i stor gjeld til USA, og Ås fremtrer som om det er blitt lett å lukke øynene for urettferdigheten som blir gjort mot de invaderte landene. Deretter angriper Ås komitémedlemmene for ikke å forholde seg kritisk til denne verdenssituasjonen.

I andre punkt tar hun opp fredsforståelse som et nytt argument. Ås stiller seg kritisk til fredsforståelsen komiteen forholder seg til, og hun spør om denne forståelsen er den som passer Vesten best. Hun fremstår med et reflektert verdensbilde som en forlengelse av første punkt.

I det tredje punktet anklager Ås komitémedlemmene for å utnevne en vinner som er lik dem selv. Det kommer frem at Sosialistisk Valgforbund mener at Nobelkomiteen er gjennomsyret av vestlige idealer. Ås kommer med postkolonialistisk kritikk. Gloria Jean Watkins ("bell hooks") karakteriserer postkolonialismens kritikk på denne måten: Der flere menneskegrupper lider under maktherren – som er hvit, kapitalistisk og patriarkalsk – er det ikke bare kvinner, men også menn som lider under denne undertrykkningen (Mortensen et al., 2008: 205). Denne maktkonstellasjonen produseres og opprettholdes gjennom bruk av kategorier som kjønn, klasse og rase. Dette gjenkjenner Ås hos komiteen. Hun kritiserer

Nobelkomiteen for manglende refleksjon over verdensbildet og fredsforståelsen, de velger en person som er lik dem selv, så dermed produserer de dette maktforholdet. Ikke minst kritiseres USA som utkjemper kriger på de fattiges land, og det godtar man ved utdelingen. Selviscenesettelsen til Ås er her som forsvarer av de undertrykkede, og hun iscenesetter seg selv med postkolonialistisk kritikk.³⁰

Kritikken av verdensmakten kommer igjen i andre taler, for eksempel i taleinnlegget om luftforurensning (Stortingsforhandlingene, del 7, 1973–74). Ås sin talestil i disse talene gjenspeiler hennes idealisme. Hennes hovedkritikk i taleinnlegget om luftforurensning³¹ er det kapitalistiske samfunnet, at verdensmakten ikke er med på å ivareta menneskenes beste. Hun sier:

Vi er så å si blitt forhindret fra å skaffe oss disse informasjoner på grunn av de kapitalistiske krefters innflytelse i den amerikanske kongress da de aller første og mest omstendelige undersøkelser ble planlagt. Vi skulle i dag ha hatt slike data for å styrke vår argumentasjon.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1973–74: 1839)

Ut fra denne talen mener Ås at motstanderen for fri forskning på luftforurensning er kapitalismen, for i dette systemet er det den økonomiske gevinsten som prioriteres. I motsetning til kapitalistene har sosialistene satt menneskets beste fremfor økonomisk gevinst. I denne talen legger hun forskningen til grunn for argumentene, noe hun også er kvalifisert til i forbindelse med sin egen forskning på området og medlemskapet i Statens tobakksråd.

Ås – den belærende taler

Slik vi har sett i sitatet med trepunktlisten ovenfor, har Ås en belærende måte å legge frem sine argumenter på (elocutio). Hun redegjør for problemet ved at det vises til hva publikum må forstå for å se problemet hun referer til. Hun fremstår som reflektert og vil fremvise flere sider av de internasjonale konfliktene. Denne belærende stilen kan man også finne i talen om luftforurensning. Der henviser hun til forskningen, som igjen gir argumenter for hvorfor forskningen er kjøpt og betalt – og derfor styrt av kapitalismen. Ås sier:

³⁰ Postkolonialismen ville også ha kritisert nyfeminister for å kjempe for den hvite middelklassekvinnen. Ås kan også bli kritisert for å snakke på vegne av den hvite middelklassekvinnen. Dette har Ås forsvart seg mot: Først og fremst kjempet hun for likestilling mellom kjønnene; først etter at dette var oppnådd, kunne hun kjempe for de enkelte kvinnegruppene (Ås, 2008).

³¹ Denne debatten går ut på hvordan man skal forbedre miljøvernet i den mer forurensede naturen. Økosystemet forblir, men menneskene blir utelatt, noe Ås tar opp. Ås har en helt annen karakter med sin tale – hun ser ikke bare på den sure nedbøren, men også sigarettøyken som kilde til forurensning. Hennes løsning er å ta med også mennesker i forskningen på verning av miljø og forebygge forurensning.

Det foregår en slags mannjevning mellom produsenter av tobakk og andre industrivarer om hva det er som er det mest skadelige for den menneskelige helse. Ved den første verdenskonferansen om røyking og helse i New York for et par år siden, berettet Robert Kennedy i sin innledning at den amerikanske Surgeon General hadde vært påtenkt et dobbelt mandat da han i begynnelsen av 1960-årene fikk i oppdrag å undersøke samsvaret mellom luftforurensninger og lungesykdommer. Ikke bare sigaretttrøyk, men industriforurensningens helseskadelige effekter skulle undersøkes. Kraftig lobbying fra industriens representanter avskar på det tidspunktet en samtidig forskningsinnsats, og røykingen – en atferd som er slik at vi kan pålegge enkeltindividet skyld for sin egen uhelse – ble kraftig prioritert.

Det er fra forskningen om røyking og helse vi i dag har grunnlag for å tro at det oppstår mye sterkere skadevirkninger på lungevevet hos barn og unge mennesker som begynner å røyke enn hos de som tar vanen opp i voksen alder. Men til de kommende generasjoner kan ikke vi si at vi vet noe om industriforurensningens helsemessige effekter på helt små barn og unge individer.

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 1839)

Ås pakker ikke inn kritikken mot kapitalismen, men belærer sitt publikum om hvordan man ikke har fått den forskningen man egentlig skulle være i besittelse av. Det var en sterk kritikk som heller ikke ble godt mottatt. Birgit Wiig hevder at Ås unødig deler inn i hvem som var hindringen i å produsere rett informasjon (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 1842). De beskylder henne for å vikle seg inn i noe som ikke var vesentlig for diskusjonen (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 1841, 1844). Å kritisere mye kan virke negativt, ingen liker kritikk. Norge hadde etter andre verdenskrig et godt forhold til USA, så det kunne virke hyklersk å angripe en god venn. Gjennom valgene Ås tar i organiseringen av talene, iscenesetter hun seg selv som belærende og som kritiker. Hun viser seg også som kunnskapsrik.

Berit Ås går rett på og langt i sin kritikk

I dag virker ikke kritikken til Ås meningsløs. I mottakelsen angående luftforurensning kan det tyde på at hun ble oppfattet som urimelig. For eksempel var det først på 1970-tallet at forskere fant ut at tobakk ga menneskelige skader. Industrien klarte å holde dette skjult fra offentligheten i 20 år (ung.no, 2010). Denne informasjonen er selvsagt i 2010, og Norge har nå røykeforbud på offentlige innesteder.

Et viktig virkemiddel medier bruker i sine fortellinger, er ”oss” og ”de andre”. Norge, som er en del av Vesten, fikk denne fremstillingen av *oss* og *de*. *Oss* og *de andre* er også anvendt i postkolonialistisk teori, i litteratur og medier (Eide og Simonsen, 2008: 32). Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen skriver at andre blir de som er atskilt fra en selv. Det å definere andre er en normal psykologisk reaksjon. Man setter seg selv som standarden og

definerer de andre utenfra som det motsatte. Da kan man spørre hva virkeligheten er – er det *de* eller *oss* som definerer den? Ifølge Foucault vil virkeligheten ligge i diskursen hos maktinnehaverne, men det vil ikke være den absolutte virkelighet (Mortensen et al., 2008: 72). Virkeligheten vil forandre seg etter hvem som ser. Det kommer frem i talen at Ås utfordrer denne tankegangen ved å stille seg på ”de andres” side, og på samme tid uttrykke at samfunnet mangler rettferdighet. Ås påsto at Nobelkomiteen ikke var rettferdig ved å dele ut prisen til en som var lik *oss*. Det vil på samme tid si at hun bruker virkemiddelet *oss* og *de* i sine egne taler, noe som kan skape distanse mellom henne og andre politikere så lenge de ikke er enige i hennes argumentasjonsrekke.

I talen om Nobels fredspris blir det ikke tid til å utsmykke språket, men stilen kommer likevel frem. Hun har tydeligvis kort tid å fremme sin sak på, så dermed blir det brukt et klart språk i formuleringen av problemet, som blir gjentatt kritisk. Ås bruker en trepunktliste for å organisere argumentene ryddig. Tidligere har jeg vist Ås som autoritær, hun fremmer en løsning, men hun fremmer den ikke bare – hun krever:

For å ta stilling til dette og til en nødvendig reorganisering av Nobelkomiteen, vil Sosialistisk Valgforbund henstille til Stortingets presidentskap å forberede en ekstraordinær debatt om retningslinjene for Nobelkomiteens sammensetning og virke. For å gjøre denne reorganisering lettere, vil vi antyde at komiteens nåværende medlemmer bør overveie å trekke seg fra sine verv.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1973–74: 55)

Det kreves rettferdighet – det kommer frem i argumentasjonen.

Ås valgte å være hard i sin kritikk. Også i talen om luftforurensning valgte hun å kritisere Vesten og det kapitalistiske samfunnet, som vi har sett ovenfor. I denne talen har Ås også en interessant måte å bruke språket på. For eksempel sier hun: «Det foregår en slags mannjevning mellom produsering av tobakk og andre industrivarer [...]» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 1838). Her bruker Ås ordet ”mannjevning”, som er synonymt med «[...] konkurranse, dystløp, kamp, kampstrid, kappleik, kappløp, løp, [...] styrkeprøve, tautrekking, tevling, [...] dumping, kniving, mange om beinet, rivalisering» (Gundersen, 2000: 167). Med denne uttalelsen kan man få assosiasjoner til hvem som sitter på den kapitalistiske konkurransen. I talen angriper Ås stormakten USA ved å fremheve det negative ved kapitalismen. Ved å trikse på forskningen, får toppen i kapitalismen det egentlig samfunnsstrukturelle problemet skrudd over til fremstillingen av et individproblem ved å hevde at en selv har skyld i dårlig helse. Ås setter her en pekepinn på at man ikke kan stole på

det kapitalistiske samfunnet. Her ser vi igjen at hun tar den svake parts side. Bruken av ordet ”mannjevning” er neppe tilfeldig. Dette kommer jeg tilbake til.

Teksten har vært inne på Ås’ innledende ethos. Hun er en EF/EU-motstander, det var derfor hun brøt ut av Arbeiderpartiet. Det kommer også frem ideologisk topoi fordi hun deler det inn i de kapitalistiske og oss sosialistiske, slik jeg har vært inne på. Ås møter også publikum i det som opptok verdensbildet. I talen om fredsprisutdelingen var det Vietnamkrigen og i talen om luftforurensning bruker hun EF-striden som deler i argumentasjonsrekken for å styrke sin påstand:

Vi husker at vi for ikke lenge siden hørte i argumentasjonene for medlemskap i EF om hvor viktig det var å bli medlemmer av denne EF-klubben, fordi vi da kunne være med på å løse de store felles forurensningsproblemer i Europa. Da ble nedfallet fra Ruhr-området ofte trukket inn i bildet til eksemplifisering. Nå ser det imidlertid ut som om vindretningen har skiftet med EF-avstemningen, og at det derfor nå er blitt slik at den sure nedbøren fortrinnsvis kommer fra øst.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1973–74: 1839)

Her brukes det også trope for å gjøre argumentet sterkere. Vinden kan bety to ting, en metafor for at folkeavstemningen fikk utfallet nei til EF (dermed kom det nye opplysninger frem, siden Norge ikke lenger hadde foreløpige planer om å bli med unionen), eller at vinden faktisk snudde og det viste seg at forurensningsproblemet lå en annen plass enn først antatt. Ås omtaler også EF som en egen klubb, siden man som medlem av en klubb opplever at det også står noen utenfor. Klubben har sine egne regler – regler som medlemmene må følge. EF-klubben kan tolkes som en gentlemansklubb med mannlige styremedlemmer, og ikke minst en tilhørighet i rett klasse.

Argumentene til Ås er fra et bredt spekter, diskusjonsområdene eller sakene som opptar Ås hviler ikke. I alle saker der det er en mulig relasjon, bruker Ås den.

Trolig er det ingen tilfeldighet at Ås bruker ord som er kjønnsladet, for eksempel ”mannjevning”. Det kommer tidlig frem i hennes språk at hun er klar over dette. For eksempel hadde Ås som betingelse for å skulle bli leder for utbrytergruppen AIK at hun ville bli kalt *forkvinne*, og ikke *formann* (Ås, 2007). Ås fremstår som forsvarer av samfunnet, men tar jobben fordi urettferdigheten ingen ende tar.

Utøvelsen og reaksjoner på de tradisjonelle politiske talene, Nobelkomiteens utdeling og luftforurensning

I Aftenposten og Arbeiderbladet var det ingen artikler i forbindelse med disse to talene. Den første talen Ås holdt, var det ingen kommentarer til. Dermed er det vanskelig å plassere Ås i Krogstads hovedbilder. I talen om luftforurensning var det derimot et innlegg etter henne. Ås' påstander ble ikke tatt som relevante.

Ås anklages av presidenten for at hun ikke holdt seg til saken (Stortingsforhandlingene, del 7, 1973–74: 1839 ff.). Ås får også kritikk av Birgit Wiig for å lage et vest- og øst-problematiseringsskille. Ås peker på landene som skaper problemer, noe Toralf Westermoen motsier. Ås blir anklaget for å fremvise spesielle politiske ideologier. Dette er i seg selv ikke noe overraskende kritikk, siden Ås legger vekt på at kapitalismen er et problem. Hun tar opp argumenter som etter deres mening er irrelevante i debatten. Ikke minst kommer hun med påstander som er relativt ukjente for dem. De har ingen gjenkjennelse med det hun fremstiller, noe som dermed viderefører hennes rykte som en opprører med sterke meninger. Irritasjon kommer til syne, og ifølge mottakelsen holder hun seg ikke til saken. En ladet kommentar kommer fra Martin Buvik:

Fru Ås prøvde seg med en spesiell aksjon for å redusere luftforurensningen fra de østlige, europeiske land. Hun prøvde seg også igjen med påstand om at forurensning først og fremst er et biprodukt av samfunnssystemet i Vesten. Ut fra de foreliggende fakta kan vi forstå fru Ås' behov for slik avledningsmanøver. Påstanden er imidlertid like urimelig for det. Vi løser ingen problemer ved å vikle oss inn i debatt av den type som fru Ås her inviterer til.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1973–74: 1844)

Her ser vi Ås' argument bli omdannet. Hun mente at industrien betalte for å få et mer passende resultat – forurensning var en sak man kunne gjort noe med tidligere. Men dette kaller Buvik for en avledningsmanøver, og ikke minst en aksjon Ås gjør for å fremme sitt syn. Selv om presidenten sa at talen var litt grensesprengende, har Buvik behov for å igjen poengtere at Ås inviterer til en helt annen debatt. Her ser de gjerne litt vekk fra poenget til Ås, der hun mente at mennesker også skulle bli inkludert i forurensningsforskningen. Kritikken av kapitalismen var bare for å understreke dette poenget. Urettferdighet er at private mennesker ikke har makt over situasjonen, men dette går dem forbi. Det kommer tydelig frem at Ås provoserer.

Selv om Ås bruker reflektert argumenteringsstrategi ved å bruke forskning (i talen om luftforurensning) og verdensbildet (i talen om fredsprisen), kommer ikke hennes objektivitet frem på grunn av at hennes ideologiske ståsted skinner for mye igjennom.

Hennes ytring kan også virke som store ord, fordi hun tegner store bilder i problemsammensettingen. Det tas som ikke-relevant selv om det henger sammen, fordi det skiller seg så mye fra de andre politikernes talestil. Ås følger ikke de normene som var tillagt Stortingets retoriske rom. Hun strekker seg ut av rammene og bryter grenser for de gitte konvensjonene. Det kan tyde på at Ås tar egenskaper fra både maskulin (henviser til kilder etc.) og feminin stil (uorganisert).

Sykepleierstreik

Kvinnesaken likelønn var det arbeidet med siden 1950-tallet, men på 1970-tallet var det spesielt stor mobilisering rundt sykepleierlønnen (Blom et al., 2007). Høsten 1972 ble det blant annet gjennomført en sykepleieraksjon. Første gang sykepleierne gikk ut i streik, var i 1972 (Mathisen, 2010). Streiken ble satt i gang etter avvisning av en lønnsøkning på to lønnstrinn. Aksjonen oppsto spontant, og Anne-Lise Bergenheim ble leder av aksjonen. Første by ut i streik var Oslo, og deretter fulgte andre byer med. Norsk Sykepleierforbund tok avstand fra aksjonen, siden streiken var ulovlig. Aksjonen resulterte i en underskriftskampanje. Streiken ble kortvarig, men kampen om likelønn sluttet ikke der. Hyppige leserinnlegg i avisene kom i forlengelsen av streiken. Sykepleiernes avreagering på den selvopplevde lønnsdiskrimineringen resulterte i nok en streik i 1974.

I forbindelse med streiken i 1974, ble det lagt frem en innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lønnsnemndas behandling av sykepleierkonflikten (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 696). I talen om sykepleierstreiken går Ås rett på sak. Forskningen er sentral, og hun fremstiller seg som akademisk og kritiserer at man velger å se det man vil. Med første lesning virker det som om Ås baserer seg mye på forskning – den harde sannhet ligger foran enhver. Hun bruker et billedlig språk, der hun eksemplifiserer med effekt av og understreker poengene sine. På denne måten veksles det mellom eksempler på forskning og opplevde historier. Veksling mellom forskning, kilder og eksempler er et virkemiddel jeg også viste hos Kolstad. På samme tid fremtrer en annen form for selvsikkerhet hos Ås. Hun snakker mer fritt i forhold til å påpeke kilden hele tiden, slik Kolstad gjorde. Også Ås kritiserer de normene som er blitt til gjennom utøvelse av makt. Dermed viser hun seg igjen som forsvarer av den undertrykte gruppe. I sin tale prøver Ås å opphøye sykepleieryrket, og peker på det dobbeltpresset som kvinnene utsettes for.

Argumentasjon fra forskning, tidsskrifter og dagliglivet

Ås sin ideologiske agenda kommer straks frem: Hun vil ha kvinnens stilling på det politiske kartet. Diskusjonen hvorvidt sykepleierstreiken skal inn til tvungen lønnsnemnd er ikke nok. Hun vrir problemstillingen fra å være lønnsfastsettelse til grunnleggende holdningsendring. Lønnsfastsettelsen er heller en forlengelse av holdningsendringen. Man er i ferd med «å endre vår holdning til et tradisjonelt kvinneyrke», sier Ås (Stortingsforhandlingene, del 8: 1973–74). Det er ikke bare snakk om høyning av yrkeslønn, men også verdien i det arbeidet som blir utført.

Hun henter sine argumenter fra hendelser i dagliglivet og støtter dem opp med forskning og uttalelser i tidsskrifter (*inventio*). Dette forsterker Ås' rimelighet i argumentene og at situasjonene er virkelige. Et eksempel på dette er da Ås omtaler et dobbeltpress.³² Omsorgsyrket gir en ansvarsfølelse til å jobbe mye og gjerne å ta ekstravakter. I tillegg kommer alt arbeidet i hjemmet samt samfunnets norm om å være en god mor. For mange var det nytt å høre om et dobbeltpress, mens det i tiden før hadde vært jobbet for likelønn og forståelse for at det fantes et dobbeltpress (Blom, 2007: 8). Slik Kolstad uttalte, var noen av kvinnesakene det ble jobbet med i den nye kvinnebevegelsen saker som var blitt kjempet frem i tiden før 1970-tallet (Bergby et al., 1988: 9). Men i forbindelse med å prøve å heve sykepleieres status, henviste Ås til det doble presset med beskrivelser fra det private og la det opp mot forskning som ble gjort på området, for eksempel:

En nylig foretatt amerikansk undersøkelse har vist at gifte kvinner, uansett om de har lønnet arbeid eller ikke, gjennomsnittlig har 10 timer lengre arbeidsuger enn sine ektefeller. Svenske undersøkelser av yrkesarbeidende mødres arbeidsuke fra 1950-årene forteller ikke bare om den forskjellige belastning som ektefeller i yrke har ut fra hustruens mangedobbelte innsats i husholdningsarbeidet, men viser arbeidsuger opp til 70 og 80 timer for disse kvinnene.

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1974–75: 704)

Her viser Ås til to undersøkelser der det illustreres hvor mange flere arbeidstimer kvinnen jobber i forhold til sin mann. Både før og etter dette avsnittet viser hun til historier om tilfeller hun har sett og hvordan samfunnsnormene presser på dem. Å være den perfekte husmor og yte godt nok i yrket, var en krevende jobb. Igjen påpeker Ås det urettferdige.

³² Slik Danielsen påpeker, måtte noen kvinner ta seg lønnet arbeid (Danielsen, 2002: 166). Selv om en kvinne hadde lønnet arbeid, måtte den gifte kvinnen fortsatt ta seg av alt husarbeidet. Det ble dermed dobbelt arbeid på den gifte kvinnen, siden aleneforsørgeren Ås tar opp i sin tale hadde alt husarbeid i tillegg til kanskje fulltidsarbeid. De normene som husarbeidet innebar, ønsket den nye kvinnebevegelsen forandringer i. For eksempel hadde Ås i sin ekteskapskontrakt stadfestet hvilke oppgaver hun og mannen hadde ansvar for (Haslund, 2008: 40; Johansen og Kjeldsen, 2005: 606).

Ås viser til at de eksisterende maktstrukturene har skapt en lønshierarkisk holdning i samfunnet som gir urimelige konsekvenser. De laveste betalte får så dårlig betalt at det nærmest ikke går an å leve av. Dermed fjernet Asker kommune de to laveste lønnsnivåene, fordi disse gruppene (som blant annet var sykepleiere) også skulle få en fornuftig lønn. Ås konkluderte med at dette var en lønnsøkning de ellers ikke hadde nådd. Dermed kom det klager fra Norske Kommuners Sentralforbund, og Ås sier i den forbindelse:

Historien kan heldigvis videre fortelle oss om en administrasjonsrådmann og et kommunestyre som stod fast på sitt, men man skal merke seg historiens moral: Det var mer alvorlig at lønshierarkiet ble forrykket enn at disse menneskene skulle fortsette å leve som underbetalte arbeidere. Å opprettholde en modell av en stabil lønnsstruktur der kvinnekjønnsdiskriminering har vært et fast element, er selvfølgelig ikke aksepterbart.

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1974–75: 703)

Ås hevder at man ikke bare skal ligge på samme tariff med de som har likt arbeid, fordi lønshierarkiet kan bli misbrukt. Får sykepleierne høyere lønn, vil også andre kreve høyere lønn i forhold til det eksisterende hierarkiet. Henvisningen til den politiske hukommelsen og dens dårlige moral viser en kritikk av den eksisterende maktstrukturen i samfunnet. Her ser vi at Ås også kritiserer det eksisterende for å være diskriminerende, slik også Kolstad gjorde på sin måte. Reaksjonen fra sykepleierne – Ås viser til sykepleieraksjonene i 1972, der de også krevde høyere lønn – viser at det er urettferdighet. Ås er på sykepleiernes side og kritiserer maktstrukturen for å ikke verdsette yrket – noe Ås vil lære dem.

Berit Ås belærer om et dobbelt press og yrkesverdier

Oppbygningen av talen har en lærende stil og formidling. Hun forteller om urettferdigheten ved sykepleiernes lave inntekt og et psykisk press som kvinner får med håndteringen av å yte perfekt i omsorgsyret og som husmor (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 703–704). Vekslingen Ås har mellom forskning, mediekilder og historier fra det private blir brukt som virkemiddel. Ås forteller sitt publikum om et dobbelt press og forklarer begrepet som om det er nytt for dem: «Hva består så presset i? Jo, hensynet til [...]» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 704). Også ved å vise verdien av yrket er hun belærende, og stiller retoriske spørsmål slik at hun kan svare på dem: «Hva er det så med hele sykepleieryrkets totalsituasjon som tilsier etterkomning av profesjonens krav?» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 703). Hun svarer på spørsmålene med forskning og hverdagshistorier som vil gi en logisk

forståelse for tilhøreren og med sitering fra media. Hun fremtrer med fagorientert argumentasjon.

Underbemannet – for ikke si underbekvinnnet

Når Ås forsøker å opphøye sykepleieryrket, svarer hun på sitt retoriske spørsmål:

De er fagarbeidere, ja vel. Men de står i en særstilling. De har tvunget arbeid og de har skiftarbeid. Det har også andre. Men det materiale de arbeider med, er særpreget. En rørlegger eller en blikkenslager kan gjøre en feil. Det kan koste en del kroner, men det konkrete ansvar for å ha kunnet ødelegge et annet medmenneskes helse eller livsbetingelser, det har de ikke.

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1974–75: 703)

Hun presiserer at kvinner har tvunget arbeid, nemlig husarbeidet. I tillegg må kvinner jobbe skiftarbeid, noe som i seg selv kan være krevende. Det har andre også, men forskjellen ligger i at det er levende mennesker det jobbes med – og det bør appellere til de fleste. Alle har noen de er glade i som kan komme til å trenge pleie. Her lager Ås et levende bilde – hun går til det private (topos) og vekker muligens pathos hos publikum. De fleste har kjennskap til hva en rørlegger gjør og hva en sykepleier gjør. Ås tegner et bilde av en sykepleier som behandler menneskelivet med varsomhet og omtenkksomhet. Denne fremstillingen illustrerer forståelsen av at sykepleiere ikke kan slappe av på samme måte som en rørlegger kan.

Ås' stil kritiserer patriarkatets makt. Hun bruker ord som er kjønnsdominerte, og ord med ”mann”-endinger gjøres om til ”kvinne”-endinger, for eksempel der Ås sier *arbeiderske* eller i utsagnet: «Vi vet hvordan den ene institusjon etter den andre nå blir underbemannet – for ikke å si underbekvinnnet» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1974–75: 704). Hun viser til alle tydelige urettferdigheter, og ikke minst de urettferdighetene som er implisitte i samfunnet. Når Ås argumenterer for det dobbelte presset kvinner blir utsatt for, sier hun for eksempel:

De kvinnelige sykepleiere som får barn, men som føler seg forpliktet overfor et yrke og overfor den mangelsituasjon som vi i dag har på institusjonene, kommer derved under et dobbelt psykisk press. Jeg har mange, mange ganger i samtale med akkurat disse arbeidstakere fått de aller sterkeste forsikringer om at de synes de er nødt til å fungere ikke bare som gjennomsnittlig gode mødre, men helst som perfekte mødre, nettopp fordi samfunnskritikken er ute etter dem hele tiden.

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 704)

Her ser vi at Ås bruker en hverdagslig gjentakelse – *mange, mange ganger* – for å understreke at dette ikke er et enkelt tilfelle. På grunn av at sykepleiere jobber med mennesker, har de

også en samvittighet rundt at det hele tiden må være noen på jobb fordi pasientene er avhengige av dem. Ås viser også til noen av de eksisterende holdningene som var sterke i husmorens storhetstid (Holst, 2009: 49). Kvinner streber etter å være den perfekte mor og husmor. Oppfylte man ikke rollene, ble man utsatt for kritikk. Ås viser til en holdningsendring som er ønsket. Hun fortsetter blant annet med å vise til en amerikansk undersøkelse som viser hvor mye husmoren og ektemannen i arbeid måtte jobbe. Hun viser hvordan man kan unngå en del av det dobbelte presset, og hun ser også at løsningen på samfunnsproblemet er å skaffe nok daghjems- og omsorgstiltak for pleiersker. Dette eksemplifiseres med den ene fylkessykehusdirektøren hun møtte. Han hadde ikke problemer med å få personale siden det var nok daghjems- og omsorgstiltak for sine pleiersker.

Avslutningsvis vrir hun også på skyldspørsmålet. Historisk sett har kvinner tatt omsorgsyirket ulønnet, og på den måten har det også vært forventet at kvinner skal ta dette yrket med lite betaling (Breven og Selle, 2001). Sykepleierne ble sett på som egoistiske fordi de streiket og ikke tenkte på de trengende pasientene. Til dette sier Ås:

Det er myndighetene som bestemmer, hevder disse, og ”myndighetene” er i stor grad oss. Men det er også myndighetenes representanter som her spiller de syke, de uskyldige pasienter, ut mot sykepleierne. Imidlertid er dette en hersketaktisk som er blitt brukt mot kallsyrker og mot kvinner gjennom lange tider. Den går ut på at nesten alt er kvinnes eller kvinneyrkes skyld når det gjelder sosial elendighet og mistilpasning. Det er bare det at kvinner både ute og hjemme begynner å gjennomskue denne skyldtilskrivelsen og tar til å kreve å bli behandlet i alle måter som andre yrkesgrupper.

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 704)

Ås snur på skyldspørsmålet ved å snu det fra enkeltindividet til at det er samfunnsstrukturen som er skyld i den dårlige lønnen til sykepleierne. Samfunnet diskriminerer verdien, og gruppen får mindre mulighet til å streike uten beskyldninger. Ås selviscenesettes som forkjemper for en gruppe som blir urettferdig behandlet av samfunnet med sin kritiske stil.

Helheten av Ås’ opphøyning av sykepleieryrket

I talen om sykepleierstreik er representantene enige med Ås om at yrket har en høy verdi, men de viser sin uenighet med Sosialistisk Valgforbund fordi disse var de eneste som ikke ville ha tvungen lønnsnemnd. Men dette er et synspunkt som ikke kommer til overflaten i Ås’ tale. Dette kritiserer Per A. Utsi henne for (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 704).

Det kommer tydelig frem at ikke alle er enige med det hun sier. Anders Lange bruker en del av sin taletid til å kommentere Ås:

Det var en underlig tale vi hørte og masse fint snakk. Det som er viktig nå når denne representant begynner, er med en gang å få satt fram et forslag til avstemning. Forslaget fra hr. Anders Lange – det er fra meg personlig:

Da sykehusbetjeningen inntar et av de viktigste ledd i selve sykehussektoren, foreslår jeg at man anbefaler klasseopprykning til 19-1 og til 19-2 som gir seksti tusen, og at gifte sykehussøstre og helsesøstre blir fritatt for direkte skatt til kommune, fylkeskommune og stat.

(Munterhet i salen.)

(Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 705)

Dette er trolig en pekepinn til Ås' tale om et dobbelt press, men også et eksempel på at kommunen kuttet ut de laveste lønnsklassene. Lange bruker sarkastisk ironi, fordi utsagnet hans har en fremstilling som gjør saken morsom, men på en slem måte (Kjeldsen, 2006: 203). Det var trolig mange poeng i det Ås sa, og hun har et velformulert fremlegg. Men hennes tale oppfattes som på siden av den egentlige debatten. Det blir sett på som "masse fint snakk" av Lange. Ås viser også til tiltak som ikke bare gir løsning til overliggende problem, men også at situasjonen blir bedre. Lange kommenterer også at Ås fremviser sitt ideologiske synspunkt, og dermed lurte han på hvor partiet sto i denne saken. Med dette angriper Lange med en spøk som river Ås' ideologiske fremstilling i stykker. Det som også er bemerkelsesverdig, er at det blir notert i klammeform at det var "munterhet i salen", Lange fikk salen til å le av sin vits. Det er ikke bare med denne kommentaren Lange rakker ned på Ås. Han sier for eksempel: «Jeg skal ikke holde talen til fru Berit Ås. Den holder jeg meg for god til å holde» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 705). Hva han egentlig mener her, er ikke lett å vite. Lange har ikke oppfattet Ås som en verdig taler i denne debatten. Men det var bare Lange som var så skarp mot Ås i denne debatten.

Ås setter seg som forsvarer for den svake part og fanebærer for at rettferdigheten skal seire. Også på dette punktet kommenterer Lange: «[...] SVs forskjellige folk sitter i spissen enten som kommunister, som SV-menn eller AIK-menn – det er de beste av dem, det er de som tenker mest samvittighetsfullt, naturligvis» (Stortingsforhandlingene, del 8, 1973–74: 706). Her ser vi igjen ironien som utspiller seg. Ås fremstiller en urettferdighet, hun blir forkjemperen. Det setter de andre i en motsatt posisjon. Lange bruker uttrykk "i spissen", som om Ås har planlagt å gjøre et opprør eller gjøre seg vanskelig for noen. Han låner uttrykket fra avisene.

Det er klart at Ås har en annen måte å snakke på – hun skiller seg ut fra de andre i debatten. Hun trekker større linjer, og det kan dermed virke som om hun bruker større ord.

Dette får gjerne Ås til å virke dramatisk, slik Johansen og Kjeldsen omtaler Ås som ivrig og dramatisk i sin stil (Johansen og Kjeldsen, 2005: 607). Ås har også en maskulin stil, slik vi så hos Kolstad. Hun er rasjonell og støtter seg til vitenskapen, men Ås virker mer løsrevet fra kildene. Hun kritiserer maktsamfunnet. Påvirker dette mottakelsen av selviscenesettelsen? I teksten kommer det frem at Ås har en tradisjonell struktur på oppbygningen av talen, men siden hun trekker de store linjene kan det muligens virke litt uorganisert, noe som er trekk fra feminin stil. Dermed er det vanskelig å henge alle hennes argumenter på knagger og se hele bildet. Selvtilliten og de store linjene tyder også på målbevissthet. I *Virksomme ord* karakteriseres Ås sin stil også som klar, målbevisst og energisk (Johansen og Kjeldsen, 2005: 607).

Ås danser ikke etter mennenes pipe. På den annen side går hun ikke smertefritt sin egen vei. Hun holder kampmotet oppe med en angrepsmetafor som ifølge Campbell karakteriserer kvinnebevegelsens genre (Campbell, 1973: 27). Hun fremtrer som de undertrykte kjemper. Samfunnet, som ikke er friskt, skal Ås rette opp og gjøre bedre. Hun retter også kritikk mot samfunnet som har skapt situasjonen, maktstrukturen skal ikke gå ustraffet forbi. Er det Ås' angrepsmetaforer som gjør at hun ikke blir like godt mottatt som Kolstad i Stortinget og avisene? Er det en konflikt mellom rollen hun spiller i kvinnebevegelsens retoriske rom og Stortinget som et retorisk rom? Sammenligner jeg Kolstad og Ås, har begge en form for angrepsstil i kvinnesaktalen, noe jeg kommer til å vise også hos Brundtland. Men til forskjell fra Ås har Brundtland og Kolstad en mer avbalansert stil i det jeg har kalt de tradisjonelle politiske talene, mens Ås har samme angrepsstil i alle de tre talene. Ut fra talene jeg har analysert, virker det som om tema og genre henger sammen. Det er gjerne ikke passende å bruke samme stil om temaet sykepleiers høyere lønn og temaet om hvor kloakkslam skal lagres.

Kapittel 5

Gro Harlem Brundtland som seg selv

Autentisitet er når publikum oppfatter retoren som om de fremstiller seg som *seg selv*. Autentisitet har de siste tiårene vært et viktig moment i norsk politikk (Johansen, 2002). Gro Harlem Brundtland blir fremstilt som autentisk. For eksempel skriver Arbeiderbladet på førstesiden i tiden hun ble partileder: «Derfor er Gro så populær: HUN ER SEG SELV» (Arbeiderbladet, 13.03.81: 1). Det kommer tydelig frem i avisene at hun blir omtalt som ekte og ærlig. Ås og Kolstad var også seg selv, men på en annen måte. Dette vil jeg komme tilbake til i siste kapittel. Noe av grunnen til Brundtlands autentisitet er sannsynligvis at hun i talene går rett på sak, legger fakta frem uten særlig språklig utsmykking og hun bruker ikke metaforer for å fremme sine argumenter – selv om det er blitt påpekt i blant annet *Virksomme ord* at journalistene fant Brundtland vanskelig å forstå i intervjuene.

Brundtland iscenesetter seg selv som kvinne og doktor av yrke. Dette viser tegn til hennes personlighet og forventninger til henne som person. Ikke minst kan hennes talestil bli oppfattet som oppriktig og direkte. Det har også vært omtalt i flere bøker at det i TV-debatter kom tydelig frem kroppslige tegn på Brundtlands engasjement, for eksempel en pumpende blodåre i halsen (Johansen, 2002: 65). Brundtland var den første politikeren som ble kalt ved sitt fornavn (Hansson og Teigene, 1992: 167). Når man sier Gro, tenker man på Brundtland. Det kan indikere at privatpersoner og mediene så seg selv i en nær relasjon til henne. Normen på 1970-tallet var å omtale offentlige politikere ved etternavn.

Selviscenesettelsen Brundtland hadde, var også tynget av fagorientering i argumentasjonsgrunnlaget. Hennes språklige utforming understreker hvor kunnskapen kom fra. Brundtland virker som enn uredde politiker. Hun avslører feil bruk av data, ikke minst sier hun det ”som det er”.

Gro Harlem Brundtlands første tale på Stortinget

Miljøvernminister Brundtlands første tale på Stortinget var om *Vernearbeid inne for bygg og anlegg* i oktober 1974. I denne debatten diskuteres et problem med kloakkrensaneanleggene og håndtering av slam. Den andre talen – som går under det jeg har kalt den tradisjonelle politiske tale – var fra *Trontaledebatten*. Jeg kommer til å ha slamtalen i fokus her, nettopp fordi det i *Trontaledebatten* opplyses om rikets tilstand og Brundtland holder seg til sin ministerrolle.

Brundtland selvscenesetter seg også i slamtalen som en saksorientert minister. Hun er rasjonell, vitenskapelig og analytisk. Brundtland er generelt upersonlig, men kommer litt mer personlig frem i avslutningen. Hun viser til forståelse for at problemet må løses snarest. Diskusjonsstilen hennes i denne talen er forskningsorientert, slik jeg også viste hos Ås og Kolstad. Men oppbygningen er annerledes. Hun benytter en oppramsende form der vi tydelig ser at hun er miljøvernminister. Argumentet ligger i bakgrunnen av oppramsingen. I løsningen som gis til slutt fremtrer hun som Brundtland. Selvscenesettelsen er opplysende med innslag av moralsk konstatering. Språklige virkemidlene som brukes er gjentakelse og trepunktstiler. Hos Kolstad var metaforen et virkemiddel, men Brundtland bruker fakta for å fremheve poeng.

Saksorientert miljøvernminister

I talen om *Vernarbeid inne for bygg og anlegg*, er som nevnt Brundtland saksorientert. Hun henter sin argumentasjon fra forskning, arbeid i departementet og utvalgene (inventio).

Debattemaet er innen hennes virke som miljøvernminister. Dette vil automatisk skape forventninger til at hun skal ta en ministerrolle, noe som hun også gjorde.³³ Hun henter sin argumentasjon fra sitt departement, som hun referer direkte fra. På samme tid legger Brundtland vekt på at problemet må løses på grunnlag av forskning. Hun behandler fakta på den måten at det blir en forståelse av situasjonen og problemet, som er hvor kommunene skal gjøre av slammet. Under besvarelsen av spørsmålet legger Brundtland frem forskning og hva hennes departement gjør i den forbindelse:

Miljøverndepartementet har også økonomisk vært med på å bidra til en utstrakt forskningsutrednings- og undersøkervirksomhet på dette området. [...] Forskning gjelder særlig behandlings- og anvendelsesmetoder for slam [...]

Departementet arbeider for tiden med et forslag til slik organisert innsamling og behandling av slikt avfall foruten tiltak i industrien som kan begrense utslipp av farlige stoffer til kloaknettet. Departementet arbeider for tiden med et forslag til slik organisert innsamling og behandling. Miljøverndepartementet tar som kjent sikte på å fremme forslag om lov om produktkontroll. En regner med at denne loven også vil gi bedre muligheter for å gripe inn overfor virksomhet og produkter som fører til at avfall og kloakkslam inneholder skadelig stoffer.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 99)

³³ Også i Trontaledebatten 15. oktober 1974 fremfører Brundtland seg som minister. Hun har en mer upersonlig stil i denne talen, og har dermed en mer maskulin talestil (Stortingsforhandlingene, del 7A, 1974–75: 194–196). Trontaledebatten har en litt annen karakter siden det skal redegjøres for rikets tilstand, der man trekker de store linjene i motsetning til denne første talen som behandler en problemstilling. I Trontaledebatten kommer forskningen frem implisitt.

Brundtland sier før en oppsummerende avslutning at en av departementets hovedoppgaver er å formidle resultatet av den pågående forskningen. Det er dette hun gjør i talen. Vi ser med dette eksempelet at hun har en oppramsing av faktaopplysninger. Som minister forteller hun hva hennes departement gjør i saken, og hun veksler med å vise til forskning som gjøres på området. Når Brundtland snakker om forskning, sier hun det eksplisitt og henviser gjerne til hvem som utfører eller finansierer forskningen.

Brundtland viser forståelse for problemet og hvordan det kan løses, men også forståelse for at det gjerne ikke er mulig å vente til all forskningen er ferdig før problemet kan løses på best mulig måte. Derfor mener hun at man bør lage retningslinjer på grunnlag som eksisterer. Hun sier det som det er – at løsningen gjerne ikke er den beste, men den får fungere til alle resultater foreligger. Det kommer dermed frem at hovedfokuset er forskningen – den fører frem til den beste løsningen, men de foreløpige resultatene må fungere inntil videre. Ved Brundtlands argumentasjonsgrunnlag iscenesetter hun seg selv som en vitenskapelig og logisk minister.

Opplysende minister og brytning med det upersonlige

Den første stortingstalen til Brundtland har en tradisjonell oppbygning. Den kan kategoriseres som en tale med en maskulin stil, fordi hun har en logisk, vitenskapelig føring. Dette vises også i *Trontaledebatt-talen*. Talene er organisert opplysende, der hun forteller hva som blir gjort og hva som bør gjøres. Brundtlands selvscenesettelse står til forventningene til en minister – nettopp å fortelle hva hennes departement gjør i saker. Det kommer også frem i mottakelsen av talene. I *Trontaledebatten* omtaler blant annet Astri Gjertsen henne som miljøvernminister (Stortingsforhandlingene, del 7A, 1974–75: 202). Gjertsens omtale av miljøvernministeren er ved å referere til henne, noe som kan tyde på at Brundtland holder seg til sin rolle. I aborttalen skal jeg vise at Brundtland ikke holder seg til den forventede ministerrollen.

Brundtland har, som jeg har vist, tatt ministerrollen. I forhold til *Trontaledebatten* der hun innehar ministerrollen gjennom hele talen, kan vi se i talen om slam at hun avslutningsvis skifter karakter. Etter å ha annonsert at departementets jobb er å informere kommunene om forskningen, skifter hun fra ”vi” til ”jeg”:

Jeg tror situasjonen kan oppsummeres slik: Den stadig bedre utbygging av renseanlegg for kloakk har stilt kommunene overfor et helt nytt problem, nemlig hva som skal gjøres med slammet fra disse anlegg. Det er ikke lenger akseptabelt eller lovlig å dumpe slammet i sjøen, i vassdrag eller i fjorder. Tre muligheter står da igjen: enten å brenne slammet, å nytte det som fyllmasse alene eller sammen med

søppelavfall eller å bruke det som jordforbedringsmiddel eller gjødsel, eventuelt også da i kombinasjon med søppelavfall. Den utstrakte forskning som jeg har referert til, viser at mange tekniske, økonomiske, helsemessige og landbruksmessige spørsmål må besvares før vi kan anvisse løsninger som vi vet vil holde mål.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 100)

Som minister, politiker og person gir Brundtland tre løsninger til problemet. Hun ramser opp de tre punktene etter hverandre, slik at det er lett for publikum å oppfatte løsningen og løse problemet. Brundtland har også en form for moralsk konstatering ved å si at det ikke er akseptabelt å kaste slam i sjøen. Her viser hun hvilken holdning hun (eller partiet) har angående denne form for forurensning. På samme tid viser hun at disse løsningene kommer fra et reflektert ståsted og at hun som minister er nyansert i forhold til problemløsning. Ikke minst kan det virke som at hun løsriver seg fra et eventuelt manus, og selv oppsummerer hva poengene hennes har vært og hvordan løsningen forholder seg. Det er veldig tydelig at hun har et forskningsperspektiv – hun kan ikke slå seg til ro før hele resultatet er klart. I Brundtlands oppbygning (dispositio) av de tradisjonelle politiske talene kan vi se likhetstrekk med Kolstads (tradisjonelle politiske) taler. Begge organiserer stoffet på den måten at selviscenesetelsen blir som opplyser av situasjonen, noe som også passer til deres ministerroller.

Miljøvernministerens tydelige språk

Til nå har jeg vist at Brundtland i slamtalen har et oppramsende og forskningsrelatert fokus. Hun legger frem sine argumenter på rams, tydelig saksorientert. Hun bruker ikke troper og figurer for å pakke inn budskapet. Hos Kolstad så vi at metaforene var et virkemiddel for å poengtere argumentene i samskattalen. Ås trekker hele tiden de store linjene og har et billedlig språk. Brundtland sier det rett frem: ”*Dette er problemet, dette må løses, slik kan vi løse det*”. Talen er ikke helt blottet for virkemidler, hun bruker forskningen og for eksempel trepunktstaler. Et eksempel på trepunktstale er i sitatet fra underoverskriften ”saksorientert minister”, der det egentlig er vanskelig å skille punkt en og to, men hvor det kommer frem som om det er mye som gjøres av Miljøverndepartementet i denne saken. I *Trontaledebatten* blir det ikke brukt noen retoriske virkemidler som trepunktstaler, men det trekkes heller store linjer til det internasjonale bildet.

Brundtland gir også inntrykk av at slamproblemet er stort. Hun uttaler for eksempel ”et betydelig problem” eller at man må ha ”en utstrakt” forskningsundersøkelse angående hvordan man skal håndtere problemet.

Vi har vært inne på at Brundtland ønsket å ha en midlertidig løsning for slamproblematikken. Også i denne forbindelsen viser hun til at de retningslinjene som blir utviklet nå, kommer til å forandres. Brundtlands hovedargument for dette er:

Jeg er kjent med at oppfatningen blant fagfolk om hvilke løsninger som er de beste, har endret seg etter hvert som forskningsresultatene er kommet frem. Dette viser berettigelsen av forskningen, og understreker at det er nødvendig å undersøke disse forholdene nøye. På den annen side står kommunene nå dels overfor helt akutte problemer.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 100)

Hun selviscenesettes som statsautoritet med forskningen og fremviser en viten med forbehold om mulige overraskende forandringer. I forskning skal man være åpen for at et fenomen kan få andre resultater avslutningsvis i forhold til forståelsen av fenomenet innledningsvis. På samme tid viser hun en forståelse for at dette er et problem det haster å få gjort noe med, og dermed må den midlertidige løsningen inn. Valget av å bruke et avklarende og enkelt språk, viser miljøvernministeren som tydelig og rett frem.

Slamtalens helhet

I slamtalen selviscenesetter Brundtland en maskulin stil, bortsett fra på slutten der hun fremtrer med en personlig vending. Denne personlige vendingen er ikke utbredt preget av en privatperson, men mer som en yrkesperson eller politiker og ikke en minister. Denne personlighetsfremtreden kommer av at hun virker mer løsrevet fra et eventuelt manus på slutten.

Etter Krogstads kategoriseringer minner Brundtland om *mannfolk i skjørt*. Hun bryter med tradisjonelle kvinnelige forventninger. Dessverre var det ingen innlegg i slamtalen etter Brundtland, så det er vanskelig å se om reaksjonen samsvarer med det vi ser gjennom teksten. Men slik jeg var innom viste mottakelsen i *Trontaledebatten* at Brundtland selviscenesatte seg som minister. Ifølge Krogstad imiterer *mannfolk i skjørt* mennene. Siden Brundtland lever opp til ministerrollen, er det lett å anta at hun imiterer mennene, men da kunne det samme blitt sagt om Kolstad fordi hun gjorde det samme i de tradisjonelle politiske talene. Brundtland hadde også en far som tidligere hadde vært i politikken, men dette momentet vises ikke i det materialet jeg har sett på. Krogstads hovedbilder kommer jeg tilbake til i avsnittet ”Ærlig og ekte” nedenfor.

Ifølge Steinar Hansson og Ingolf H. Teigene var de første talene til Brundtland på Stortinget i en ministerrolle. Hun ble ikke lagt noe særlig merke til, noe som kan tyde på at hun forholdt seg godt til det retoriske rommet (Hansson og Teigene, 1992: 14 ff.).

Hansson og Teigene skriver i *Makt og mannefall* at slamtalen ikke var den første talen Brundtland hadde på Stortinget (Hansson og Teigene, 1992: 15 ff.). Talen om *barnefamiliens levekår*, som blir omtalt som *abortsaken*, var en tale hun gjorde stort inntrykk med, og den blir regnet som den ”første” talen hennes på Stortinget. Her satte Brundtland virkelig spor. Hansson og Teigene skriver at før denne debatten, fremtrådte Brundtland som minister på Stortinget.

Gro Harlem Brundtlands egentlig første tale på Stortinget – abortsaken

Det var først i abortsaken at Brundtland viste seg selv, og ikke som miljøvernminister (Hansson og Teigene, 1992: 14 ff.). Selvbestemt abort var et brennhett diskusjonstema i denne perioden, og avisene var fylt med leserinnlegg, artikler og debatt. Talen om selvbestemt abort er et eksempel på at Brundtland var en autentisk taler. Det omtales som at det gnistret av henne fra talerstolen, ifølge Hansson og Teigene satt alle som hadde sett på opptreden med spørsmålet «[h]vem er nå denne Brundtland?» (Hansson og Teigene, 1992: 14–15). Guttorm Hansen, som hadde ledet debatten fra presidentstolen, har skrevet følgende i sine memoarer:

Jeg presiderte under debatten og opplevde plutselig en meget engasjert taler som talte klart og med styrke, og etter hvert som hun angrep abortmotstanderne fikk hun røde flekker på halsen. I et av sine mest engasjerte øyeblikk klasket hun en kulepenn hun holdt i hånden meget kontant i lesepulten på talerstolen så det smalt. Jeg hadde litt vanskelig for å holde meg alvorlig over dette temperamentsutbruddet av en som for første gang opptrådte for Stortinget. Etterpå sa jeg til statsministeren at han kanskje fikk si til den nye statsråden at hun ikke måtte gjøre dette til vane.

(Hansson og Teigene, 1992: 15)

Brundtland viste ikke bare engasjement i saken, men viste også følelser over viktigheten i dette forslaget. Hun brøt med datidens normer om hvilken talestil man skulle ha i fremførelsen på Stortinget. Hansen hadde nesten begynt å le, og ønsket å gi et signal om at dette ikke var en sømmende opptreden. Hun forsterket sin frustrasjon og sinne ved å markere det bevisst eller ubevisst med at kulepennen ble klasket i bordet. Det er tydelig at det var et tema som engasjerte Brundtland, og emosjonene kom frem.

Noe av det hun gjør i første del av talen, er å angripe argumentene til opinionen. Hun bruker et språk som knuser mytene eller det som fremstilles av motparten som nærmest

sannheten. Ved å knuse mytene, henviser Brundtland til forskning og hva som er bra forskning. Brundtlands argumenter fremstår som en holdning av hva som er best for samfunnet, mens motstanderne bruker data for egen vinning. I mediene og av enkelte motstandere kommer det frem noe som kan minne om skremselsargumentasjon, sier Brundtland. Det er ingen tvil om at dette er en angrepstale, men hun er også i denne talen faktaorientert. Hun bruker sine egne erfaringer som lege og medlem av abortnemnda ved å vise til eksisterende holdninger. Hun viser også til hva kvinnene går gjennom. Selviscenesettelsen bærer preg av at hun er lege, kvinne og sosialist. Hun spiller videre på den innledende ethos som viser til hennes yrke som lege og forsker, og hun menneskeligjør også mennenes autoritet.

Dr. Brundtland angriper

Brundtland bruker et fagorientert argumentasjonsgrunnlag (inventio). I talen om abortsaken ytrer Brundtland seg om forskning som god og dårlig, upålitelig og pålitelig. Hennes innledende ethos som lege og kvinne gjorde henne faglig kvalifisert til denne diskusjonen. På samme tid hadde Brundtland drevet med forskning innen medisin, og hadde på den måten et solid grunnlag for å peke på hva som var god og dårlig forskning samt vise til svakheter ved undersøkelser og reelle faktorer som spilte inn. Et eksempel på dette er når Brundtland tar opp statistikkargumentet som blir brukt av motparten:

Påstanden om at abortinngrep medfører en betydelig risiko for komplikasjoner, har stadig gått igjen. De høye tall som har vært trukket fram i debatten, skriver seg fra pasientgrupper med til dels langtkomne svangerskap eller der i dag foreldede metoder har vært benyttet. Samtidig er helt ubetydelige uregelmessigheter slik som forbigående, lette blødninger eller kortvarig, moderat feber tatt med under samlebetegnelsen ”komplikasjoner”. Nei, skal vi bruke vitenskapelige data, må vi bruke dem til å avklare og belyse saksforhold, ikke til å forkludre dem.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 573)

Her viser Brundtland til hva som er svakhetene ved statistikken. Hun går inn på variabler som vanligvis ikke er tatt opp i debatten, trolig på grunn av at statistikkene passet bedre for de som brukte den uten å nevne svakhetene, noe som hun indikerer. Hun forsterker sitt syn på at dette er en svak undersøkelse ved å konstatere ”nei, skal vitenskapen bli brukt, må man bruke den rett”.

Vi har vært inne på at selviscenesettelsen til Brundtland i denne talen har en angrepsposisjon, hun angriper for eksempel mediebildet som har vært et diskusjonsforum for abortsaken. Brundtland viser til misvisende informasjon:

Vi har i de aller siste dager fått servert en mammutartikkel om alvorlige komplikasjoner ved abortinngrep i en serie av våre presseorganer, og den har også vært referert til av en rekke talere fra Stortingets talerstol i dag. Innholdet er velkjent for alle som har fulgt med i internasjonale medisinske fagpresser på området, og jeg finner det ikke uventet at dette er kastet ut i den offentlige debatten akkurat nå i det mulige håp at den ville få maksimal effekt og ikke rekke å bli motsagt og korrigert.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 573–574)

Brundtland viser til at artiklene har vært store eller mangfoldige ved å kalle dem ”mammut”. Artiklene har vist det skadelige ved inngrepene. Dette er informasjon som vil overraske mange mediebrukere, men for de som er kjent med medisinsk fagpresse er ikke dette noen nyhet. De sakene som blir trukket frem, blir tatt ut av kontekst med håp om en virkning. Her ser man igjen at Brundtland peker på de som ønsker å vinne debatten på grunnlag av moralsk interesse. Mediene handler så raskt at det ikke blir spillerom til å rette utsagnene. Mediene og politikerne på talerstolen bruker data som de ikke har kapasitet eller tilgjengelighet til å sjekke opp. Det er altså et sterkt angrep, fordi det i et demokrati finnes en oppfatning om at politikerne skal gjøre det beste for samfunnet. Innenfor nyhetsjournalistikken, som er folkets debattforum, skal et samvittighetsfullt arbeid legges frem (Larsen og Hausken, 2006: 55). Man skal legge frem riktig informasjon og folket skal kunne gjøre seg opp en mening selv. Men å anklage feil brukt data vil også si at hun anklager folkeopplysningen for feilinformering. Brundtland har selvfølgelig ikke mulighet til å gi detaljene om hva som er konteksten for statistikkene fra talerstolen. Hun gir noen eksempler litt etter hvert for å ha grunnlag for argumentene. Hun iscenesetter seg selv som personen som retter opp i alle feil i hensikt av det beste for samfunnet.

Strategien om angrep på feil brukt forskning går igjen i hele teksten. Brundtland støtter forskningen gjennom sine egne påstander i denne talen, siden de fleste argumentene er motsvar til medias fremlagte argumentasjon, er hennes argumenter preget av å avsløre motstanderens argumenter:

De konklusjoner av medisinsk art som er trukket, er i tråd med konklusjonene i den engelske Lane-komiteen, som først publiserte etter at familiemeldingen var avgitt. Lane-komiteen drøfter inngående

også de angivelige alarmerende data som flere av opposisjonens talere har vært inne på, og påpeker de mange feilkilder og usikkerhetsmomenter i disse materialene som vesentlig stammer fra Øst-Europa.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 574)

Her ser man at Brundtland ikke bare fremviser at hun finner svakheter i forskningen, men også at et større organ har funnet svakheter i abortforskningen. Hun er en medisinsk fagperson, men hun er ikke alene om å henvise til denne feilen. Hun henviser også til andre nyere norske undersøkelser som viser til andre resultater enn de som blir fremstilt av media eller mot debattanter. Det kan se ut som om media har blåst spørsmålet om fri abort opp til skandalejournalstikk – man har mistet kontroll over hva som er reelle opplysninger.

Brundtland bruker gjennom hele talen sin yrkesposisjon i ytringer om saken. Hun bruker også sine egne erfaringer (topoi) og erfaringen som den eneste kvinnen i abortnemnda, som jeg skal vise nærmere i neste avsnitt.

Den kvinnelige doktoren setter et moralsk spørsmålstegn ved sine medisinske kolleger

Brundtland bygger opp talen med innslag av ny, god norsk eller internasjonal forskning eller hennes erfaring som lege. Hun bruker sin taletid til å angripe motstanderne sine og viser sin velvilje ved å opplyse saksforhold som mangler i den offentlige debatten til nå ved å påpeke nye sider med forskningen.

Halvveis ut i talen tar hun opp kvinnene som skal få benytte seg av den ønskede, nye rettigheten. Hun belærer om hvordan prosessen av et svangerskapsinngrep foregår i virkeligheten:

Det har vært reist tvil om man i innstillingen har sikret kvinnene tilstrekkelig veiledning og rådgivning. Jeg vil i den forbindelse understreke at det ikke vil bli slik at den enkelte ”på ren impuls og ureflektert kan bestille time” for svangerskapsavbrudd. Vi må for det første være oppmerksom på at det er et langt skritt å ta for en gravid kvinne allerede det å ta opp med seg selv spørsmålet om abort, og deretter også å fremme det overfor andre. Gjennom kontakt med legen vil det være helt selvfølgelig at sakens mange sider blir belyst og gjennomdiskutert i forbindelse med en eventuell søknad.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 574)

Her ser vi at Brundtland prøver å avkrefte påstandene om at kvinner kommer til å være umoralske ved *bare* å bestille seg en time for å kvitte seg med et uønsket svangerskap. Hun slår tilbake – som lege vet hun at det ikke *bare* er å ta et inngrep. Man må gjennom en medisinsk vurdering. Noe som refererer til hennes tidligere påpekning av praksisen til

abortnemnda, der kvinnene må vente unødvendig lenge og dermed øke faren for komplikasjoner. I tillegg får hun frem at abort ikke er et lett valg for kvinnene. Det vil være logisk å gi kvinnene lov til selvbestemt abort, siden man på den måten kan unngå komplikasjoner og unngå å belaste helsevesen for unødvendig arbeid. I tillegg får kvinnene tenkt over om svangerskapsavbruddet er ønsket. Brundtland sier det rett frem.

Brundtland klargjør i de tre siste avsnittene av talen hvordan kvinnene som ønsker abort faktisk blir stilt og er blitt stilt overfor sykehuspersonalets dømmekraft og moral. I forhold til dette sier Brundtland avslutningsvis:

Det tror jeg de aller fleste nemndmedlemmer er klar over. Det blir aldri likhet eller renslighet i disse sakene så lenge leger eller andre skal frata kvinnene det ansvaret som det i virkeligheten ikke er mulig å dele med andre. Kvinner har vært utrolig tålmodige utrolig lenge i vårt land.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 575)

Brundtland lever seg inn i situasjonen til kvinner som tar abort. Det store ansvaret å velge, påvirker kvinnene. Hvem andre enn kvinnen selv kan ta avgjørelsen om inngrepet? Er det rett at kvinnen ikke skal ha myndighet over sin egen kropp? Brundtland forsterker sin tale med at leger ikke kan ta denne avgjørelsen for kvinnene ved å henviser til at saken ikke blir løst likt og heller ikke rent. Legenes fordommer og moral kommer i veien, når legens oppgaver egentlig bare er medisinsk hjelp. Med den avsluttende setningen kommer det en oppgitt følelse av den lange ventetiden kvinner i vårt land må vente for å få den fulle friheten og selvbestemmelsen over egen kropp.

Påstanden er som vi har sett at vitenskapen blir misbrukt, slik at man ikke kan se virkeligheten i den. Et annet argument er angrepet på abortnemnda og de mannlige legene, de som i denne diskusjonen ikke holder seg til de medisinske fakta (ifølge Brundtland):

Debatten på det faglige-medisinske plan har derfor vært sterkt preget av helt andre grunnleggende motiver og holdninger av moralsk, etisk og følelsesmessig natur. På disse områdene har legene ingen større innsikt enn andre. Likevel er det slik tradisjonelt at overlegetitler gir tyngde, også på ikke-medisinske saksområder. Til dels har det saklige og vitenskapelige nivå i den medisinskpregede del av debatten vært farlig lav. Gjentatte ganger har leger ut fra et personlig idealistisk grunnlag latt seg forlede, bevisst eller ubevisst, til å komme med helt løsrevne data som må føre til åpenbart feilaktige og misvisende konklusjoner.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 573)

Her ser vi at Brundtland prøver å stikke hull på overlegenes ethos. Legeyrket generelt er et høystatusyrke, det å være overlege, rangeres høyt oppe i statushierarkiet. Hun viser da til at overlegene med sin status får tillagt mer kunnskap enn de egentlig har. Brundtland mener at leger bare bør konsentrere seg om den faktiske kunnskapen de har, ikke det som alle mennesker besitter, nemlig evnen til å diskutere hva som er moralsk riktig. Legene måtte ikke tro at deres ord var mer verdifullt enn andres i forhold til moral.

Brundtland kritiserer de medisinske sakkyndige for at deres personlige interesser overskygger det som er fakta i saken. På denne måten overkjører man det sosialistiske ideal om likhet i samfunnet. Brundtland går også inn og setter lys på at personene med overlegetittel også er mennesker. Brundtland mener at overlegene går ut over deres yrkesoppgaver, leger skal redde og pleie menneskeliv, ikke gi moralske dommer og selv dømme hvem som fortjener å få sin vilje gjennom. Dette kommer frem også senere i talen (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 574). I forlengelse av påstanden om at de mannlige overlegene ikke er mer egnet til moralske avgjørelser enn andre, henviser hun til sine egne erfaringer i abortnemnda, hvor vanskelig en slik avgjørelse er å ta samt hvor unødvendig lenge kvinnene må vente og dermed utsettes for mer fare. Brundtlands argument er da at en lov som gir kvinner rett til selvbestemt abort, vil ta fra legene jobben som moralske dommere og redusere den unødvendige faren for kvinnene. Brundtland forsikrer om at det ikke bare er å bestille time.

Brundtland går langt i kritikken av den mannlige dommer, slik hun i talen konkretiserer at leger ikke er bedre kvalifisert til å avgjøre valget om svangerskapsavbrytelse enn andre:

Poenget er vel det at vi ikke ser farlige konsekvenser av moralsk art når det gjelder oss selv, for vår egen moral har vi selv kontroll over. Men alle de andre – de trenger restriksjoner. Det er noe helt annet.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 574)

Brundtland påpeker at som lege bør man bare holde seg til det faglige, ikke det moralske. Det er lett å se sin sak som annerledes enn andres, men hvem kan da bestemme hvor annerledes man føler det? Her gir Brundtland et generelt eksempel på hvordan ens egen situasjon kan føles annerledes for seg selv i forhold til andre.

Den opplysende stilen og organiseringen i Brundtlands selviscenesettelse gir publikum innsikt i at leger/overleger også er mennesker. Brundtland antyder også at alle mennesker selv

kan ta avgjørelser. Det moralske spørsmåltegn settes ved hvordan prosedyren er i dag, og ikke minst de mannlige overlegenes rolle i dette.

De mannlige legene som Brundtland står i et motsetningsforhold til får et mer menneskelig vesen, mens hun selv fremstår som mer autoritær og kunnskapsrik på grunn av sin rolle som den eneste kvinnelige legen i abortnemnda og derfor lettere kan identifisere seg med pasienten. Brundtland vet hva hun snakker om fordi hun er kvinne, mens hennes mannlige kolleger ikke har samme erfaringsgrunnlag.

Måten Brundtland omtaler sine mannlige kolleger på, reagerer blant annet Kåre Kristiansen på. Han uttaler: «Den etter min oppfatning noe arrogante måten hun behandler sine kolleger på i denne forbindelsen» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 953). Her blir Brundtlands kritikk av en tradisjonell oppfatning tatt negativt. Det mentale skjemaets stereotypi av en overlege kolliderer med Brundtlands påstand. Brundtland overskrider konvensjonen som er forventet av henne. På samme tid antyder en arrogant holdning for en mann på 1970-tallet å høre en kvinne som viser engasjement og ærlige følelser om anvist tema, for i tillegg å kritisere menn i høye posisjoner og med høy utdannelse, om å ha manglende kompetanse. Det var tilfelle at flertallet av gynekologene (som var menn) mente at forskningen var riktig – samme forskning som Brundtland mente ikke gjenspeilte virkeligheten (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 593). Dermed ble det meget vanskelig for henne som kvinne og med flertallet av kolleger mot seg å overbevise om det motsatte. For å rette på denne kritikken, ble Brundtland nødt til å opplyse at selv om man var gynekolog og hadde kirurgisk kompetanse, betydde det ikke nødvendigvis at man automatisk hadde kompetanse i statistikk, forebyggende helsearbeid, forskningsmetodikk og epidemiologi (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 602). Brundtlands valg av oppbygning av talen viser – som vi også så i argumentene – en grunnleggende angrepsposisjon. Ikke minst satte Brundtland seg over mange av sine mannlige medisinske kolleger – hun sier det rett ut. Selviscenesettelsen til Brundtland fremstår som autoritær på abortsaken.

Rett frem tale

I aborttalen er det også lite bruk av troper og figurer, men Brundtland tar i bruk faktaargumenter og hun unngår unødvendig innpakning. Brundtland bruker mer rom på eksempler som er tatt fra Brundtlands erfaringer som lege.

På måten Brundtland legger frem argumentene, kan det virke som om hun ikke legger skjul på noe og sier det rett frem. Det viste jeg med hvordan hun kritiserer de mannlige overlegene som sitter i abortnemnda og gynekologenes uttalelser. Uansett velger Brundtland å

være direkte, for eksempel ved å kalle forskningen de baserer seg på for ”spinkelt grunnlag”, som er synonymt med tynn, mager og sped. Dette gir et illustrerende bilde på at forskningsgrunnlaget har de nevnte egenskapene. Brundtland beskylder også motparten for å velge den forskningen som passer best for deres påstander, noe jeg har vist. Men hun sier det også direkte: «[...] velger å se bort fra den alvorlige realiteten» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 573). Tør man ikke se virkeligheten i øynene ved å holde en høyt bevoktet moral? Moralen tar Brundtland til stadighet opp. Hvem kan dømme? spør hun. Hvor går grensen for arbeidsoppgaver mellom å være en lege og å være en livsdommer? Det er nærliggende å tro at Brundtland mener at det bør være opp til de som får livene forandret å bestemme. Dette kommer frem i det tredje siste avsnittet av hennes tale, der hun i det nest siste avsnitt sier:

Vi kan ikke se bort fra at en lov som gir kvinnene det avgjørende ord, samtidig er en lov som fratrar legene tilvant og innarbeidet myndighet. Det er ikke vanskelig å se at dette vil kunne vekke mange motforestillinger, som ikke nødvendigvis har med selve det prinsipielle i abortlovgivningen å gjøre. Jeg har fått det inntrykk gjennom kontakt med en rekke mannlige kolleger at oppfatningen av egen rolle som den allvitende, den dominerende og bestemmende stikker dypt. Vi skal være oppmerksom på at det er uhyre få kvinner som har fått erfare hva det vil si å være øvrighetspersoner – å være gitt nemndautoritet.

(Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 575)

Ikke bare illustrerer Brundtland at legene blir tillagt langt større oppgaver enn de er kvalifisert for, men også at denne rollen hennes mannlige kolleger tar stikker dypt. Brundtland hevder at legene tror at de har høyere kvalifikasjoner og sterkere stemme i avgjørelsen ved et abortinngrep. Det er ikke mennene som går gravide, så derfor kan de heller ikke være mer kvalifisert til å vite hvem som fortjener å få ønsket sitt oppfylt, sier Brundtland. Dette skaper reaksjoner hos de politiske kollegene. Dette kommer jeg tilbake til.

I forklaringen av rutinene ved abort, utbryter Brundtland: «Men hva gjør vi i dag [?]]» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 574). Brundtland fremstiller seg som oppgitt over hele situasjonen. Hun fremstiller løsningen, men opinionen ser bare på moralen, ikke på fakta og reell forskning. Komplikasjonene har større mulighet for å forekomme i systemet i dag, fordi prosessen tar lang tid. Brundtland sier: «Systemet medfører helt systematisk, men også helt skandaløs forsinkelse» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 574). Hun viser til at en stor andel av abortene som søkes blir innvilget. Disse faktaopplysningene forsterker troverdigheten til Brundtlands oppgitthet.

I siste avsnitt er Brundtland helt klar i sin yrkesrolle: «Vi leger [...]» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 575). Som lege oppsummerer hun hvilken rolle en lege og pasient bør ha. Brundtland fremtrer som om mangelen på selvbestemt abort er en berøvelse av friheten til kvinner. Hun er dermed en forkjemper av kvinnens frihet. På samme tid som vi så i de to tradisjonelle politiske talene, iscenesatte Brundtland seg selv som kunnskapsrik og autoritær – hun visste hva som var riktig og hva som måtte gjøres (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 573).

I tillegg til at Brundtland sier meget direkte hva hun mener om det eksisterende systemet, kommer det også frem at hun har en emosjonell opptreden. Hun er oppgitt over situasjonen og hun holder det ikke tilbake. Brundtland er engasjert i denne saken – det blir tydelig for publikum, slik Hansson og Teigene fremstiller hennes temperament på talerstolen under denne debatten. Engasjementet kommer også frem i måten hun håndterer argumentene på, slik jeg har vist.

Ærlig og ekte

Brundtland selvscenesetter seg som saksorientert i aborttalen, der hun opplyste sitt publikum og satte et moralsk spørsmålstegn ved de eksisterende prosessene. I tillegg fremtrådte hun som lege, kvinne og forkjemper for det beste for samfunnet.

Det kommer også frem i diskusjonen videre på Stortinget at hennes politiske kolleger oppfatter henne som lege i denne talen. For eksempel sier Kåre Kristiansen: «Jeg finner grunn til å bemerke at statsråden her opptrådte i denne forsamlingen ikke som miljøvernminister, men som medisinsk sakkyndig» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 593). Tidligere hadde Brundtland levd opp til forventningen som minister, men nå overskrider hun forventningene som miljøvernminister. Brundtland snakker om kvinnesak, hun har erfaring med den faktiske prosessen og det engasjerer henne. Brundtland snakker om temaet fra en kvinnes perspektiv. Dette kommer frem blant annet når hun i talen sier at det er en sjeldenhet for en kvinne å være en øvrighetsperson (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 575).

Det er karakteren hennes de andre politikerne kritiserer. De har stor respekt for henne som yrkesperson, men måten hun omtaler andre leger på i denne sammenheng gjør dem mistenkelige. Kåre Kristiansen sier for eksempel: «Jeg har – jeg gjentar det – all respekt for hennes medisinske ekspertise, men min respekt for hennes saklighet begynner ærlig talt å avta noe etter den måten hun behandler sine kolleger på [...]» (Stortingsforhandlingene, del 7, 1974–75: 601). Han har alt påpekt et par ganger respekten for hennes ekspertise og hennes kunnskap, men på grunn av hennes karakter begynner han å tvile på hennes saklighet.

Brundtland angriper stereotyper som står veldig sterkt, også et flertall kritiseres, og dermed svekkes hennes karakter hos Kristiansen. Ved å betegne overlegene som mennesker, viser Brundtland seg direkte og autoritær.

I avisene er det en viss forskjell på beskrivelsene av Brundtland i forhold til Ås og Kolstad. Brundtland er mye mer avbildet og det er flere artikler om henne i analyseperiodene.

En annen forskjell fra Ås og Kolstad er at det finnes omtale i avisene etter Brundtlands taler på Stortinget. I 1974 omtaler Aftenposten saken om selvbestemt abort:

– Kvinner har vært utrolig tålmodige utrolig lenge, sa miljøvernministeren i et sterkt engasjert innlegg sent i går kveld. Statsråden gikk til sterkt angrep på det hun mente var misbruk av vitenskapelig data i abortdebatten. Hun syntes det medisinske nivå i debatten til dels har vært faglig lavt.

(Aftenposten Morgen, 01.11.74: 1)

Aftenposten viser til Brundtlands personlige engasjement til og med på Stortinget. Brundtland kritiserer bruken av vitenskapelige data. Det interessante her er at fokuset ligger mer på den medisinske kritikken enn på Brundtlands tanker angående det moralske spørsmålet ved legenes dommerrolle. Den vitenskapelige karakteren kommer frem, og hun fremtrer også som engasjert og opplysende. Brundtlands påpekning av moral kommer frem i avisene over en uke etterpå, der det blant annet var innlegg fra en professor i medisin (Kolstad, 1974; Øvervik, 1974).

Et annet interessant moment er at Brundtland er mye mer avbildet i forhold til Kolstad og Ås i artiklene der hun er nevnt. Man kan også undres om dette skyldes at hun virket autentisk – rett frem tale, ikke redd for å avdekke informasjon som er lite populær. Ås var også direkte i sin kritikk, og selviscenesettelsen viste at hun ikke var redd for å kritisere stormaktene. Men hvorfor fikk ikke Ås like positiv omtale i avisene? Ås ble – slik jeg viste i innledningen til kapittel fire – omtalt som en opprører i spissen for de andre likesinnede. Forskjellen i selviscenesettelsene til Brundtland og Ås er at Ås er seg selv med en ideologisk selviscenesettelse mens Brundtlands selviscenesettelse er preget av faktabasert fremtoning. Jeg mener ikke at ikke begge har elementer av fakta og ideologi, men den ene av delene kommer tydeligere frem hos de to politikerne. Å avdekke informasjon finner vi også hos Ås og Kolstad. Kan dette være fremtreden for kvinnesaker?

På avisbildene er Brundtland smilende eller i handling. Hun er for eksempel avbildet mens hun holder *Trontalen* (Arbeiderbladet, 03.10.74: 1). Brundtland blir også avbildet i form av portrett, slik Ås og Kolstad også gjør. Gro Harlem Brundtland solgte aviser. Dette kommer

tydeligere frem etter hvert som hun utviklet seg som politiker. Under landsmøtet i 1981, da det var stor sannsynlighet for at Brundtland ville bli Arbeiderpartiets neste partileder, hadde Aftenposten en thriller (selv om alle var veldig sikker på at hun ville bli valgt) med overskrifter som omhandlet partivalget og Brundtland (Aftenposten Morgen, 02.04.81: 3; Aftenposten Morgen, 03.04.81: 1, 3; Aftenposten Morgen, 04.04.81: 1–3; Aftenposten, aften, 04.04.81: 1).

I Arbeiderbladet, som var en Ap-avis, kommer Brundtland positivt frem i de artiklene jeg har sett på. For eksempel kom Den norske lægeforening med kritikk av Brundtland og doktor Berthold Grünfeldt publiserte en artikkelrekke med historier om kvinner og abort. Brundtland forsvarte seg mot kritikken, hun påtok seg all skyld og det var hennes idé. Men hun tilføyde at dette var historier som hadde vært publisert før, så derfor var det ingen grunn til kritikk. Dette kommer Brundtland godt ut av. Hun fremstår som ærlig, ekte og ikke minst som om hun har fått unødvendig kritikk. Journalisten siterer Brundtland på hvordan hun reagerte på Lægeforeningens uttalelser: «Da jeg fikk beskjeden om avgjørelsen ble jeg forbauset. Min første tanke var: ”Tenk at de kunne gjøre noe så dumt”» (Arbeiderbladet, 24.12.74: 12). Det er Lægeforeningen som blir kritisert av Arbeiderbladet for at de har en politisk agenda – det skriver de også på første side av avisen med overskriften «Lægeforeningen med klar politisk tilsløringsmanøver» (Arbeiderbladet, 24.12.74: 1). I Arbeiderbladet kommer karakteren til Brundtland tydeligst frem – hun fremstår som autentisk.

I forhold til Brundtlands selviscenesettelse som vi har sett i analysen av talene, kan man finne igjen mye av det samme i avisene. Hun er klar i språket, holder seg til fakta, gir ikke noen store bilder på det hun snakker om, men er heller rett på sak og relevant (Øvervik, 1974; Arbeiderbladet, 20.09.74: 12). Hun viser seg også som meget selvsikker, hun vet hva hun snakker om og legger ikke skjul på det, hun er en kvinne som har hatt privilegier, men hun har sett kvinner uten. Igjen kommer hennes ærlighet frem. På den måten selviscenesettes det en kampvilje og ønske om å forandre forhold slik at det blir lettere også for andre kvinner (Øvervik, 1974).

Brundtland glemmer ikke kvinnesaken. Hun imiterer gjerne ikke mennene – hun overskrider vel heller den eksisterende tradisjonen på Stortinget om å beholde fatningen. Hun lar seg provosere av abortsaken. På den måten fremstår hun som ærlig. Man kan heller ikke plassere henne i Krogstads kategori *mannfolk i skjørt*, som jeg i første del av dette kapittelet refererte til. Jeg spurte om vi kunne si at Brundtland imiterte mennene, som tidligere nevnt, men er ikke dette heller en genrestil? Og ikke minst er Brundtland opptatt av kvinnesak, og vil dermed ikke passe inn i Krogstads kategorisering.

Brundtland beveger seg mot en maskulin stil. Men i talen om abort kommer det frem mer personlighet og emosjonell fremtreden, noe som ligger nærmere den feminine stilen. En stil henger gjerne også sammen med hvilke teknologiske føringer det retoriske rommet besitter. I likhet med Johansen og Kjeldsen har jeg vist at Brundtland er saklig og klar – hun unngår språklige bilder og elegante formuleringer (Johansen og Kjeldsen, 2006: 616). Et spørsmål videre er om Kolstad, Ås og Brundtland tar en mer feminin stil ved kvinnesakstalen ved å vise mer emosjoner?

Kapittel 6

Kartlegging av Kolstad, Ås og Brundtlands selvscenesettelse

Problemstillingen for denne masteroppgaven har vært hvordan Eva Kolstad, Berit Ås og Gro Harlem Brundtland iscenesetter seg selv på Stortinget var rundt 1970-tallet. For å svare på problemstillingen har jeg undersøkt de nevnte politikernes selvscenesettelse i taler på Stortinget, mottakelsen av disse talene i debatten på Stortinget og journalistenes iscenesettelse av politikerne i aviser. Jeg hadde et hovedfokus på de politiske talene for å tegne en forståelse av politikernes selvscenesettelse. Denne selvscenesettelsen har jeg vurdert opp mot mottakelsen fra andre politikere og avisartikler for å se samsvar mellom disse tre elementene og helheten av fremtreden.

De tre kvinnelige retorene opptrer forskjellig gjennom tekstene, men noen fellestrekk er til stede i selvscenesettelsene. De henter alle argumentene sine (*inventio*) fra et fagorientert grunnlag. Hos Kolstad og Brundtland er dette grunnlaget lover, regler, forskning og fakta. Ås henviser også til forskning og fakta, men bruker verdens nyhetsbilder mer og henviser til øst-/vest-problematikk. Kolstad og Brundtland ordner sine taler (*dispositio*) slik at de får en opplysende form, mens Ås har en mer belærende utforming. Hos Ås blir denne belærende formen forsterket ved å ha en angripende kritisk stil i språket (*elocutio*), mens Brundtland og Kolstad følger en faktastil. Hovedforskjellen mellom de analyserte kvinnelige retorene ligger hovedsakelig i hvordan de fremfører sin fagorienterte argumentasjon, dette gjør også at selvscenesettelsen er forskjellig. Brundtland og Kolstad har en minister iscenesettelse i de tradisjonelle politiske talene. I kvinnesakstalen fremstår Kolstad som en *likestillingsforkjemper* og Brundtland som sitt *yrkes jeg*. Ås sin selvscenesettelse er preget av forsvaret av aktørene i samfunnet som ikke blir hørt.

Analysen viser at selvscenesettelsene til Kolstad, Ås og Brundtland involverte ulike talestiler, men de forholder seg stort sett til Stortingets retoriske regler. Noen overskridelser av forventningene var til stede, men det har også vært reproduisering av disse forventningene.

Der retorene tydeligst overskrider forventningene er i kvinnesakstalene – samfunnet mangler rettferdighet og maktstrukturene kritiseres. Kolstad forteller en presis historisk fortelling tett opp til kildene. Hun har grunnlag for sine argumenter, de kommer frem med en stadig henvisning til kildene, og det forklarer hennes strategi. Ingen kan ta Kolstad for feilinformering siden hun er nøyaktig (jeg påstår ikke at ingen kan gjøre det) og godt forberedt, og hun iscenesetter seg selv som informant av den korrekte informasjon. Dette er

noe vi finner igjen hos Brundtland. Hun er også informerende i sin stil, og viser til hvordan man egentlig burde oppfatte rettferdighet. Brundtland bruker forskningen som sin grunnstøtte og pakker ikke inn språket. I de tradisjonelle politiske talene iscenesatte Brundtland og Kolstad seg selv i ministerrollen, nettopp fordi de tilfører debatten ekstra opplysninger og forteller hva departementet gjør i saken. Men det kommer også frem i mottakelsen av de tradisjonelle politiske talene, at de blir behandlet som ministre. Kolstad og Brundtland har ikke lik selviscenesettelse i kvinnesakstalen (der de har en angripende stil) og den tradisjonelle politiske talen, derimot så viser analysen at Ås har samme selviscenesettelse i de tre analyserte talene (en angripende stil).

I aborttalen kommer det frem at Brundtland bruker egen erfaring i et forsøk på å vinne og angripe opposisjonen. Ås bruker medmenneskelig erfaringer, historier hun har fått fra folk hun har vært i kontakt med, samt mediebildet. Hos Ås kommer ikke henvisningen til forskning like ofte frem, men det kommer til syne med jevne mellomrom. Ås legger også vitenskap til grunn for argumentasjonsrekkene sine. Brundtland, Ås og Kolstad har en utpreget negativ kritikk i kvinnesakstalene, forskjellen er at Ås har denne negative ladningen i de tradisjonelle politiske talene også.

Det kommer frem i analysen at de tre retorene har et mål om å opprette et rettferdigere samfunn. Analysene viser også at i kvinnesakstalene rettes kritikken mot det mannlige herredømme. Kolstad snur på forventede roller, Brundtland kritiserer mennenes ekspertise, mens Ås kritiserer ikke bare det patriarkalske, men også det kapitalistiske og vestlige samfunnet. Dette gjør Ås i alle tre talene. Kolstad bruker et billedlig språk i kvinnesakstalen, mens Ås bruker et billedlig språk i de tradisjonelle politiske talene og kvinnesakstalen. Brundtland derimot bruker ikke noe innpakning i sin tale, der er det forskningen som blir hennes tydelige virkemiddel. Argumentene til Ås, Kolstad og Brundtland var mål preget av rettferdighet, økt kunnskap og opplysning. Det er mange likheter med den synlige målsettingen i talene – som er rettferdighet.

Ut fra analysen kan det tyde på at Kolstad passer godt inn i den maskuline talestil. Hun er rasjonell og har vitenskapen som forbilde, bygger talen opp av logikk og fakta og har en analytisk fremførelse. Som minister virker hun upersonlig, men ikke i talen om samskatt. Ifølge mottakelsen kan det vise at Kolstad overskrider rollen som forventet av henne. Per Borten reagerer på vararepresentant Kolstad fordi hun sier hva *hun* mener i forhold til løsningen av samskatten. Ifølge Borten hadde Kolstad representert en annen mening enn meningen til representanten hun trådte inn for. Dermed kan det vise at i kvinnesakstalen har Kolstad elementer av feminin stil, siden hun har en mer personlig vending.

Ut fra analysen er det Ås som virke mest avvikende fra den maskuline stil i forhold til Kolstad og Brundtland. Ås er forskningsorientert, analytisk, logisk og rasjonell. Men siden hun fremmer sine argumenter med et bredt perspektiv, og dermed strekker seg ut over de politiske rammene som er forventet av en stortingsrepresentant. Ifølge mottakelsen av talene Ås holdt i stortinget kan tyde på at normene krevde at man ikke skal trekke linjer mellom flere saker. Da hun avviker fra denne normen oppfattes hennes fremførelse som uordnet, nettopp fordi det ikke var forventet av en stortingsrepresentant å uttrykke slike perspektiver. Dette kan tyde på at Ås var forut for sin tid, hun overskred normen for forventet tale i stortinget. Hennes fremførelser er logisk oppbygd og styrt av vitenskap. I tillegg fremtrer hun som forsvarer av de individer som er urettferdig behandlet, siden talene inneholder mye maktkritikk.

Brundtland var også overskridende i den forstand at hun anså sin faglige kunnskap mer reell, mens hennes medisinske kolleger "bare" var mennesker. Brundtlands fremførelse er klar og konkret, og hun sier rett frem hvordan saksforholdet er i forhold til hennes mening. Brundtland fremtrer som autoritær, og strategien er "si det som det er". Også Brundtland går inn under den maskuline talestilen, men er her på linje med Kolstad. På samme tid kommer Brundtlands personlighet frem i talen om kvinnesak. Hun erstatter det billedlige språket med faktaoppramsing.

Det som er fellesavvikene fra den maskuline stilen, er at de alle i kvinnesakstalene jeg har analysert brukes erfaringsbaserte argumenter. Dette hadde vært interessant å undersøke videre: Var dette overskridende eller var det et genretrekk for Stortinget på 1970-tallet? Johansen har i *Talerens troverdighet* sett på utviklingen av medieteknologi og hvorvidt det er blitt mer vanlig å være mer personlig i politikken.

Felles for mottakelsen av kvinnesakstalene var nettopp at de tre politikerne fikk noen negative reaksjoner. Kan den negative mottagelsen skyldes at den mer personlig engasjerte selviscenesettelsen i kvinnesakstalene oppfattes som uttrykk for en mer feminin stil?

Jeg har vært inne på at Brundtland *sier det som der* og at hun er *seg selv*. Det kan vi se klart også hos Ås, men hennes måte å være seg selv på blir ikke like godt mottatt. Forskjellen jeg kan se i mitt analysemateriale er, slik jeg alt har vært inne på, at Ås har en negativ kritisk stil og tegner et stort bilde av problemene – et stort bilde i den forstand at hun tar for seg hele verden. Hun så store sammenhenger og forholdt seg til det, og tok dette med seg inn i sin selviscenesettelse. Brundtland holdt seg tett opp til saken, noe også Kolstad gjorde. Forskjellen mellom stilen til Brundtland sett i forhold til Kolstad, var at Brundtland var mer direkte i sine formuleringer. Det kan være flere grunner til at Brundtland var den som ble sett på som autentisk av journalistene, for eksempel bakgrunnen for hvordan de kom inn på

Stortinget, hendelser som skjedde rundt debatter samt det politiske bildet. Her er elementer jeg ikke har undersøkt, men som kunne vært interessant å ha gått videre med.

I forholdt til analysen av Kolstad, Ås og Brundtland innehar, kan det tyde på selviscenesettelsene er grunnet i genre-forventning. En genre blir gjerne dannet av diskursen, så dermed vil jeg avvise at de går i menns fotspor, men at de heller følger den gitte diskursen. Johansen og Kjeldsen viste i *Virksomme ord* hvordan kultur og teknologi forandrer normene for det retoriske rommet. Det er ikke bare kvinner som må forholde seg til disse normene, men også menn. Det virker da urimelig å definere fotsporene som mennenes. Det blir for lett, for vil det ikke heller være fotspor til forhistoriske politikere? Man forholder seg til det retoriske roms regler og forventninger. Jeg avviser ikke at rommet er preget av maskulin favorisering og at rommet gir begrensninger for kvinnelige politikere. Kvinnene er også med på å utvide diskursen, og deres tilstedeværelse gjør det mer akseptabelt for kvinner å innta denne genren. De viser at de også behersker rommets konvensjoner, til og med at de overskrider dem.

Kolstad, Ås og Brundtland var også bidragsytere for forandringene den nye kvinnebevegelsen førte med seg. Den nye kvinnebevegelsen har med alle sine nyanser vært en sterk påvirkningsfaktor for andre kvinnelige politiske aktivister i Norge. Innledningsvis presenterte jeg Ås som nyfeminist, Kolstad som kvinnesakskvinne og Brundtland som statsfeminist. Jeg har også vist at Ås hadde litt problemer med å bli akseptert med sin selviscenesettelse. Campbell mente at angrepsmetaforen var typisk for kvinnebevegelsen. Var Ås mye mer inne i kvinnebevegelsen, slik at hun fikk konflikt mellom rollen på Stortinget og rollen i kvinnebevegelsen? Krasjet de to forskjellige genrene slik at hun fikk problemer med sin troverdighet på Stortinget? Ifølge analysen kan det tyde på at dette kan ha vært en rollekonflikt for Ås, nettopp på grunn av den negative mottakelsen hun fikk av sine politiske kollegaer. En annen medvirkende årsak kan være at Ås viste seg selv *ideologisk jeg*, i motsetning til Brundtland som viste seg selv som *yrkes jeg* og *minister jeg*.

Analysen viser også at uttrykkene *feminin* og *maskulin* stil kan virke misvisende. Uttrykkene har sitt opphav i at kvinner tidligere har blitt regulert vekk fra offentligheten, og på denne måten har denne dualismen oppstått. Stilene forholder seg heller til genrene. Jeg vil heller ha kalt maskulin og feminin stil for *offentlig* og *privat* stil. Jeg mener dette vil gjenspeile stilene bedre.

For å ta opp igjen tråden med hvordan de tre retorene iscenesattes seg selv, vil jeg vise til mottakelsen i debattene og hvordan de ble iscenesettelse av pressen. Jeg var tidligere inne på at de alle møtte reaksjoner etter kvinnesakstalen. Hos Brundtland kommer reaksjonene på

grunn av hennes autoritære holdning (i forhold) til sine mannlige kolleger. Holdningen blir av Kristiansen sett på som arrogant. Det skaper sterk reaksjon at Brundtland setter sin kunnskap over påstandene til flertallet av gynekologene. Det avisene tar opp er hvordan Brundtland retter opp i feil bruk av forskning, ikke hennes omtale av sine medisinske kollegaer. I de to tradisjonelle talene har Brundtland inntatt en ministerrolle, og hun blir behandlet deretter. I Aftenposten og Arbeiderbladet ser vi også at Brundtland blir fremstilt slik vi ser henne i talene, faktaorientert. Det som er interessant er at de omtaler henne som ærlig og ekte. Det sier også litt at hun ble omtalt som *Gro*, noe som viser at hennes ”rett frem”-måte å være på slo gjennom, og at publikum følte en nær relasjon til henne. For journalistene ble det et tegn på autenticitet. Journalistene likte tydeligvis måten hun fremtrådte på, siden det til stadighet var positive fremstillinger av henne. Derimot fikk Ås en mer negativ fremstilling som en opprører og urokråke, noe jeg også har belegg for i mottakelsen hun fikk på Stortinget. Det kom frem at de andre debattantene oppfattet henne som at hun beveget seg utenfor problemområdet, for eksempel av Buvik og Wiig eller Lange som holdt seg for god til å holde en slik tale Ås hadde holdt. Ås sitt *ideologisk jeg* og Brundtlands *yrkes jeg* og *minister jeg*, ga ulik gjennomslagskraft.

I de tradisjonelle talene iscenesatte Brundtland og Kolstad seg selv i ministerrollen. Denne statusen kommer også til syne i avisene. Kolstad har i avisene vært mindre omtalt. I mitt utvalg ble hun fremstilt av journalistene som en klok, reflektert og autoritær kvinne. Det kommer frem i avisene at hun har svar som ikke alltid står til forventningene, og dette samsvarer med taleanalysen. Kolstad iscenesettes i avisene som selvsikker, kunnskapsrik og bestemt.

Det er dermed mange likheter mellom talene, journalistenes fremstilling og mottakelsen fra de politiske kollegene. Kan forholdene være avhengige av hverandre? Retoren har en innledende ethos, avledet ethos og til slutt en avsluttende ethos. Dette er en sirkel som vil fortsette så lenge retorer fremtrer. Kan man for eksempel se en sammenheng med Ås' negative medieomtale før hun trådte inn på Stortinget? Mye kan tyde på det, siden Lange lånte uttrykket til Aftenposten, ”i spissen”. Påvirket dette hvordan hennes politiske kolleger mottok for eksempel ”påstanden” om at røykeindustrien ”gjemte” resultatene som viste at røyking hadde skadelig virkning på hvert enkeltindivid? Påstandene Ås kom med ble anklaget for å være ideologisk motiverte i forhold til vest-/østproblematikk. Det er gjerne tilfellet også, men hun viste ikke ærefrykt overfor makten – hennes selviscenesettelse krevde rettferdighet. Brundtland viser i talene at hun ikke bruker mange bilder for å forklare sine poeng – hun har et ”rett frem”-språk, slik det blir fremstilt av journalistene. Denne typisk

norske oppfattelsen av at politikere skal være seg selv, ekte og ærlig, var iscenesettelsen hun fikk av journalistene. Brundtland ble fremstilt positivt i avisene. I *Virksomme ord* kommer det frem at Brundtland ikke var like klar i intervjuene, men det er noe som ikke kommer frem i denne analysen. Et videre forskningsspørsmål kunne da være om journalistene prøvde å gjenskape politikere slik de er i talesituasjonen.

Men hvorfor blir noen mottatt bedre enn andre? Talestilene er forskjellige blant de tre retorene. Hos Ås skiller tre hovedtrekk seg ut: Hun viser sterk negativ kritikk i argumentene, hun overskrider også konvensjonene ved å sprengre problemrammene i debatten og hun har negativ medieomtale før hun kom inn på Stortinget. Dette er tre momenter som kan være årsak til forskjellige mottakelser.

Selviscenesettelsen går igjen i avisene og talene, det gjør ikke nødvendigvis innholdet i argumentene. For eksempel kommer ikke alltid Ås' fagorienterte argumentasjon frem i journalistenes fremstilling eller i mottakelsen, men derimot hennes kritikk av verdensmakten, kapitalismen og patriarkatet. Ås defineres som opprører i avisen. Mens Brundtland ble mottatt som den ærlige og personlige politikeren, ble hun av noen av de andre politikerne i aborttalen sett på som arrogant. Men denne arrogansen ble ikke plukket opp av journalistene i artiklene jeg har sett på.

I forhold til Wigrens undersøkelse av Feministisk Initiativ, ble deres maskuline stil fremstilt som feminin av journalistene. Dette finner jeg ikke i mitt materiale. Jeg kan ikke se at retorene i analysen jeg har gjennomført gir slipp på sin kvinnelighet til tross for at de gjennomfører sine taler med en maskulin stil. Men nå har jeg i min oppgave hatt fokus kun på det verbale og ikke på det visuelle. Kanskje man ville endt opp med en annen oppfatning ved et materiale som kunne analysert det visuelt? Eller har min forforståelse fra å leve i et "mer" likestilt samfunn satt en demper på forståelsen? Disse kvinnelige retorene legger ikke skjul på sitt kjønn i sine taler. Det kommer også frem fra journalistene at de er kvinner, men deres fagorientering og autoritet er fremdeles tilstede.

Et felles, overskridende trekk hos Kolstad, Ås og Brundtland i forhold til kvinnerollen, er at de holder på sin kvinnelighet på samme tid som de fører seg autoritært. Denne autoriteten kommer blant annet av at de har et stort kunnskapsgrunnlag og at de alle har høyere utdanning.

Jeg har hatt store problemer med å plassere de analyserte retorene inn i Krogstads hovedbilder. Bør Krogstads hovedbilder revurderes i forhold til hvordan man kan se på kvinnelige politikere? Men igjen: Krogstads hovedbilder passer best til visuell fremstilling. Kanskje analyse materialet har vært for ulikt? Det kan også hende at jeg hadde fått et annet

bilde om jeg hadde hatt et større analysemateriale. En politisk tale har vel heller genretrekk som fører oss mot en maskulin stil, men dette i seg selv er ikke nok til å påstå at kvinner innen politikken forkaster sin kvinnelighet. I denne oppgaven har jeg sett på avisartikler som omtaler det politiske arbeidet. Får man en annen oppfatning om man heller ser på artikler som er årsaksforklarende, for eksempel hvorfor kvinner er i politikken?

Analysen av Kolstad, Ås og Brundtland har kartlagt deres selviscenesettelse på Stortinget. Jeg har sett på mottakelsen av talene og hvordan journalistene har fremstilt dem. Denne oppgaven åpner for videre forskning på norske kvinners talehistorie. Vi burde ha en bedre oversikt over politiske kvinnelige talere opp gjennom historien, slik man finner i Sverige. Spesielt perioden da kvinner fikk stemmerett i Norge og tiden fremover burde vært kartlagt. Da kunne man ha sett på utviklingen og sammenlignet med de forskjellige tiårene, også i forhold til hvordan menn, og sett om det var noe forskjell. I tillegg hadde det vært interessant å se om journalistenes fremstilling av enkelte politikere er annerledes enn fremstillingen av politikere som opererer i en gruppe. Et annet interessant spørsmål er hvordan talestilen til kvinnelige politikere har forandret seg og ikke. Og er det egentlig så stor forskjell på kvinnelige og mannlige talere? Det er vel heller en forforståelse og forventningene til stereotypien som ubevisst vil være med på å danne forskjellene? Det blir også spennende å se hvordan politisk talestil forandrer seg i fremtiden. I hvor stor grad vil interaksjon og informasjonstilgjengelighet påvirke talene?

Kilder

- Aftenposten Aften (04.04.59): *Spørretime*, side 4.
- Atkinson, Max (1984): *Our Masters' Voices*. New York: Routledge.
- Bergby, Gunnar, Karin Bruzelius, Gerd Vilslie og Brita Westergaard (red.) (1988):
Underveis... Festskrift til Eva Kolstad. Oslo: Aventura forlag.
- Berven, Nina og Per Selle (red.) (2001): *Svekket kvinnemakt? De frivillige organisasjonene og velferdsstaten*. Gjøvik: Gyldendal Norske Forlag AS.
- Blom, Ida, Ingeborg Fløystad, Kaya Irgens, Anne-Hilde Nagel, Kari Hop Skiftesvik og Elisabeth Aasen (2007): *Vi var med ... kvinnekamp i Bergen på 1970-tallet*. Bergen: Bodoni Forlag Bergen Kvinnesaksforening.
- Brundtland, Gro Harlem (1997): *Mitt liv 1939–1986*. Oslo: Gyldendal.
- Bondevik, Hilde og Linda Rustad (2006): Feministisk vitenskapskritikk og feministisk vitenskapsteori. I Lorentzen, Jørgen og Wencke Mühleisen (red.): *Kjønnforskning en grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Campbell, Karlyn Kohrs (1973): Kvinnorörelsens retorikk: en oxymoron, I: *Rhetorica Scandinavica* NR. 27/ September 2003 Tema: Retorikk & Genus. Skive: Centraltrykkeriet.
- Danielsen, Hilde (2002): *HUSMORHISTORIER Norske husmødre om menn, barn og arbeid*. Oslo: Spartacus.
- Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (2008): *Verden skapes hjemmefra*. Oslo: Unipub.
- Goffman, Erving (1959): *Vårt rollespill til daglig (The presentation of self in everyday life)*. Oslo: Pax Forlag AS (1992).
- Gomard, Kristen og Anne Krogstad (2001): *Instead of the ideal debate*. Århus: Aarhus University Press.
- Gundersen, Dag (2000): *Norske synonymer blå ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget ANS.
- Hagemann, Gro og Anne Krogstad (red.) (1994): *Høydeskrekk, kvinner og offentlighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hansson, Steinar og Ingolf H. Teigene (1992): *Makt og mannefall: historien om Gro Harlem Brundtland*. Oslo: Cappelen Forlag as.
- Haslund, Ebba (2008): *Ild fra Asker – et portrett av Berit Ås*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Haukaa, Runa (1982): *Bak slagordene*. Oslo: Pax Forlag A/S.

- Helle, Egil [26.02.10]: *Gro Harlem Brundtland*. Store norske leksikon, http://www.snl.no/nbl_biografi/Gro_Harlem_Brundtland/utdypning.
- Holst, Cathrine (2009): *Hva er FEMINISME*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jamieson, Kathleen Hall (1988): *Eloquence in an Electronic Age*. New York: Oxford University Press.
- Jamieson, Kathleen Hall (1992): *Dirty Politics*. New York: Oxford University Press.
- Johansen, Anders (2002): *Talerens troverdighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johansen, Anders og Jens E. Kjeldsen (2005): *Virksomme ord: politiske taler 1814–2005*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kilden (2003): *Brød og Roser*. <http://www.kampdager.no/arkiv/organisering/brodogroser/> [10.05.10].
- Kjeldsen, Jens E. (2006): *Retorikk i vår tid: en innføring i moderne retorikk*. Oslo: Spartacus Forlag AS.
- Klingberg, Helene Freilem (1984): Den tålmodige optimist. I Grepstad, Ottar og Jostein Nerbøvik (red.): *Venstres hundre år*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Krogstad, Anne (1999): *Image i politikken: visuelle og retoriske virkemidler*. Oslo: Pax.
- Kvalvaag, Hilde (2009): *Gutejenter vart feministar*. <http://www.forskning.no/artikler/2009/august/225900>, 06.08.09 [10.05.10].
- Larsen, Peter og Liv Hausken (red.) (2006): *Bind 1: Medier – institusjoner og historie*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Lindtner, Synnøve (2009): Da det personlige ble politisk – Sirene og den norske kvinneoffenligheten på 1970-tallet. I *ARR*, nr. 2, 2009. Politikk. Oslo: PDC Tangen / 07-gruppen.
- Lorentzen, Jørgen og Wencke Mühleisen (red.) (2006): *Kjønnforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mathisen, Jorunn (2010): http://www.snl.no/nbl_biografi/Anne-Lise_Bergenheim/utdypning [06.04.10].
- Means, Ingunn Nordeval (1973): *Kvinner i norsk politikk*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS.
- Mortensen, Ellen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Rosland og Kristin Sampson (2008): *Kjønnsteori*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Mountford, Roxanne (2001): On genre and rhetorical space. I *Rhetoric Society quarterly*, 30.
- Mral, Brigitte (1999): *Talande kvinnor*. Nora: Bokforlaget Nya Doxa.
- Mral, Brigitte (2003): Motståndets retorikk. I *Rhetorica Scandinavica NR. 27/ September 2003 Tema: Retorikk & Genus*. Skive: Centraltrykkeriet.

- Mral, Brigitte, Nicole Borg og Philippe-Joseph Salazar (2009): *Womens's Rhetoric – Argumentative Strategies of Women in Public Life Sweden & South Africa*. Örebro: Authors & Retorikförlaget.
- Muftuoglu, Ingrid Birce (2010): *Kvinneskulturfestivalen 1979*. Vitenskapsteoretisk innlegg, AHKR, Universitetet i Bergen, 8. mars 2010.
- Mulvey, Laura (2004): Visual pleasure and narrative cinema. I Braudy, Leo og Marshall Cohen: *Film theory and Criticism*. New York: Oxford University Press.
- Roer, Hanne og Marie Lund Klujeff (2009): *Retorikkens aktualitet*. København: Forfatterne og Han Reitzels Forlag.
- Skard, Torild (2007): *Innsatsen for kvinner i partiene, kommunestyrene og Stortinget på 1960- og 1970-tallet*. <http://kilden.forskningsradet.no/artikkel/vis.html?tid=42379>. 08.01.2007 [02.03.2010].
- tinget.no (2010): *Stortinget vedtar*. <http://www.tinget.no/no/Hovedmeny/Hordan-jobber-stortinget/Stortinget-vedtar/>. [24.02.10].
- Ung.no (2010): *Fakta om sigaretter*. <http://www.ung.no/art/artikkel.inc.php?id=1626&print=yes>. [05.04.10].
- Østby, Helge, Knut Helland, Karl Knapskog og Leif Ove Larsen (2002): *Metodebok for mediefag*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ås, Berit (2007): *En partileders skjebne. Før og etter. Sorger og gleder. Påstander*. Kilden, <http://kilden.forskningsradet.no/artikkel/vis.html?tid=47282>. 28.08.2007 [25.02.10].

Materialet

- Stortingsforhandlingene (1959): Endr. i skatteloven for landet og for byene 9. juni 1959. I *Del 8*, side 473–526. Oslo: Centraltrykkeriet.
- Stortingsforhandlingene (1973–74): Lov om lønnsnemndabehl. av sykepleierkonflikt 5. juni 1974. I *Del 8*, side 696–720. Oslo: Centraltrykkeriet.
- Stortingsforhandlingene (1972–73): Lønns- og trekkoppgjør 1. november 1972. I *Del 7A*, side 327. Oslo: Centraltrykkeriet.
- Stortingsforhandlingene (1972–73): Midlt. prisstopp for varer og tjenesteytelser 1. november 1972. I *Del 7A*, side 237–240. Oslo: Centraltrykkeriet.
- Stortingsforhandlingene (1973–74): Ad. utdelingen av Nobels fredspris for 1973 18. oktober 1973. I *Del 7A*, side 50–55. Oslo: Centraltrykkeriet.

Stortingsforhandlingene (1973–74): Storfrage om kontakt med luftforurens. langs regj. og inter. institusj. for å redusere eller stanse giftig nedfall 9. januar 1974. I *Del 7B*, side 1830–46. Oslo: Centraltrykkeriet.

Stortingsforhandlingene (1974–75): Vernearbeid innenfor bygg og anlegg 11. oktober 1974. I *Del 7A*, side 95–100. Oslo: Centraltrykkeriet.

Stortingsforhandlingene (1974–75): Trontaledebatt 15. oktober 1974. I *Del 7A*, side 123–319. Oslo: Centraltrykkeriet.

Stortingsforhandlingene (1974–75): Barnefamiliens levekår 13. oktober 1974. I *Del 7A*, side 533–606. Oslo: Centraltrykkeriet.

Aftenposten Aften (19.02.73): *Nytt kommunistisk parti vil stille lister til valget*, side 3.

Aftenposten Aften (11.09.73): *Håndfell stemmer kan bli avgjørende. Ekstremistgruppene i nye maktposisjoner*, side 1.

Aftenposten Aften (01.04.81): *Gro kunne ikke hjelpe*, side 16.

Aftenposten Aften (04.04.81): *Offer for Gro-vind*, side 1.

Aftenposten Morgen (22.11.72): *Eva Kolstad: På tide at noe gjøres for å oppnå likelønn*, side 3.

Aftenposten Morgen (09.01.73): *Kamp i Arbeiderpartiet*, side 2.

Aftenposten Morgen (13.01.73): *Grønt lys for Ap-utvisning*, side 1 og 14.

Aftenposten Morgen (31.01.73): *Utbrytere i Asker Ap*, side 1.

Aftenposten Morgen (26.02.73): *Endelig Ap-lister, sier AIK. Fem kastet, få overraskelser*, side 9.

Aftenposten Morgen (05.03.73): *Utbryterne i AIK står styrket. M. Andersen ut, Munkebye også*, side 3.

Aftenposten Morgen (09.03.73): *AIK i oppløsning, mens Ap er handlingslammet*, side 3.

Aftenposten Morgen (26.03.73): *Avskalling på "venstrefløyen" i Ap, AIK-brudd med partiet*, side 3.

Aftenposten Morgen (13.04.73): *Valgforbundet til venstre for Ap*, side 9.

Aftenposten Morgen (18.09.73): *Åpenbar fare for SV-strid*, side 3 og 11.

Aftenposten Morgen (24.09.73): *Skjerpet SV-press på Bratteli. Ikke samarbeid på Ap-grunnlag*, side 3.

Aftenposten Morgen (16.10.73): *De borgerlige er avventende, venstresosialistene skuffet*, side 3.

Aftenposten Morgen (25.01.74): *Nytt SV bør ledes av kollegium*, side 3.

Aftenposten Morgen (17.03.75): *NKP fikk det som de ville og Store konsentrasjoner til NKP i nytt SV-parti. Berit Ås partileder*, side 1 og 3.

Aftenposten Morgen (07.10.74): *Miljøvern*, side 5.

Aftenposten Morgen (01.11.74): *Abortloven liberaliseres, flertall mot Ap-forslaget*, side 1 og 9.

Aftenposten Morgen (03.03.81): *Brundtland: Nordsat av største betydning*, side 3.

Aftenposten Morgen (02.04.81): *Åpner møtet uten å vike*, side 3.

Aftenposten Morgen (03.04.81): *Brundtland overtar Ap*, side 1.

Aftenposten Morgen (03.04.81): *Få løfter, tro på samling*, side 3.

Aftenposten Morgen (04.04.81): *Kamp til det siste og Steen jaget fra Ap-huset og Selvforhandlende landsmøte i Arbeiderpartiet*, side 1–3.

Aftenposten Morgen (06.04.81): *Ap samlet ut i kamp om regjeringsmakt og Ny ledelse, gammel politikk og Ap ut i regjeringskamp og Brundtland vant alle Ap-hjertes: Gir alt og Ap får pålegg om å innføre rentetak*, side 1–3 og 5 og 7.

Amdal, Rolf A. (1974): Lægeforeningen med klar politisk tilsløringsmanøver. I *Arbeiderbladet*, 24.12.74, side 1 og 12.

Arbeiderbladet (11.01.72): *Eva Kolstad om Likestillingsrådet: STATEN erkjenner sitt ansvar for likestillingen*, side 3.

Arbeiderbladet (06.05.74): *Eva Kolstad blir trolig ny Venstre-formann og Vil du bli formann i Venstre, Eva Kolstad?*, side 1 og 17.

Arbeiderbladet (20.09.74): *Gro Harlem Brundtland om Bondeviks abortangrep – argumentet hører ikke hjemme i virkeligheten*, side 12.

Arbeiderbladet (03.11.75): *Berit Ås: NKP har brutt med SV*, side 10.

Arbeiderbladet (03.10.74): *Trontale med vekt på miljø og ressurser*, side 1 og 12.

Arbeiderbladet (13.03.81): *Derfor er Gro så populær: HUN ER SEG SELV*, side 1.

Arbeiderbladet (13.03.81): *Gro om seg selv etter triumfferden: Jeg liker å treffe folk*, side 9.

Arbeiderbladet (27.03.81): *Doktorgrad? Kanskje når jeg blir 60 ...*, side 9.

Arbeiderbladet (03.04.81): *Gro Harlem Brundtland: – INGEN REFORMPAUSE*, side 14.

Ask, Nils Ottar (1981): Det gjelder vår felles framtid. I *Arbeiderbladet*, 11.03.81: 7.

Axelsen, Tor (1975): Berit Ås: – NKP-modellen betyr stagnasjon – Nytt parti må dannes – gammelt avvikles. I *Arbeiderbladet*, 05.03.75: 11.

Bolin, Fredrik (1974): Felles OECD-linje mot forurensninger. I *Aftenposten*, 14.11.74: 6.

Bruvand, Per (1981): – Persondiskusjon naturlig. I *Arbeiderbladet*, 25.03.81: 7.

Hjettnes, Guri (1981): Kvinner kan redde politikken. I *Aftenposten*, 09.03.81: 17.

- Karlsen, Eivind G. (1974): Eva Kolstad første kvinne i partitopp. I *Aftenposten*, 27.05.74: 3.
- Kolstad, Per (1974): Gynekologer ikke kompetente i abortsaken?. I *Aftenposten Aften*, 09.11.74: 4.
- Larsen, Turid (1973): Trafikksystemet har så mange brister at ulykker må oppstå. I *Arbeiderbladet*, 02.06.73: 11.
- Sundar, Egil (1972): Folk tror ikke på visvaset vårt lenger. Bruddet på Venstres landsmøte uunngåelig. I *Aftenposten*, 13.11.72: 3.
- Øvervik, Geir (1974): Prevensjonsmidler bør omtales på barnetrinnet. I *Arbeiderbladet*, 16.06.74: 8.

Vedlegg, talene

Stortingsforhandlingene er på utvalgte bibliotek og kan ikke lånes til hjembruk, derfor blir talene vedlegg. I oppgaven referer jeg til talene fra Stortingsforhandlingene, derfor har jeg skrevet sidetallet fra Stortingsforhandlingen i klammeformer slik det skal være letter for deg som leser å følge med, for eksempel: [143].

Eva Kolstads tre utvalgte taler

Samskatt. 9. april 1959

Hentet fra *Stortingsforhandlingene* 1959, Del 8, «9. juni. – Endr. I skattelovene for landet og for byene», side 483 – 489.

[483] Samskattproblemet er ikke – slik det har sett ut av de foregående innleggene – bare et problem av våre dager. Det er ikke bare spørsmål om progresjon eller ikke progresjon. Problemet ligger meget dypere, det gjelder i virkeligheten ektefellenes status i ekteskapet. Det bør være en naturlig indre sammenheng mellom skattelovens regler om beskatning av ektefeller og bestemmelser i andre lover som gjelder ektefellenes økonomiske [484] forhold, særlig da ektefelleloven av 1927.

For å få tak i lovene - i dette tilfellet skattelovens – ånd, må en ikke stirre seg blind på noen tall, men forsøke å gjøre seg kjent med den interessekampen som gikk forut for loven. Og da er det nødvendig å gå tilbake til de første samlede skattelovene vi fikk her i landet i 1882. De inneholdt ingen bestemmelser om særskilt eller felles ligning av ektefellers formue og inntekt. Men spørsmålet meldte seg, og Finansdepartementet uttalte i 1893:

“Gift kvinde der er i Besiddelse af lovlig stiftet Særeie, er for dettes Vedkommende at sidestille med enhver anden økonomisk selvstændig Person og saaledes efter de kommunale Skattelover og Statsskattekundgjørelsens almindelige Regler særskilt skattepliktig af sin Formue i og Indtægt af Særiet. Ligesom altsaa Manden ikke vil kunne skatlægges af Hustruens Formue i og Indtægt af hendes Særeie, saaledes er Hustruens egen Skattepligt selvfølgelig betinget af, at Indtægten naar op til det mindste skatbare Beløb.”

En må her tenke på at gifte kvinner ganske nylig i 1888, var blitt myndige på linje med sine ugifte medsøstre.

Denne uttalelsen fra Finansdepartementet som innebar at den gifte kvinnens formue og inntekt skulle være skattefri hvis den ikke nådde opp i det minste skattbare beløp, falt enkelte skattemyndigheter tungt for brystet. I 1904 uttalte Ligningsutvalget at:

“den nuværende regel, at hustru, der har særeie, er særskilt skattesubjekt, medfører en umotivert skattelettelse derigjennem, at begge ægtefæller faar skattefrit fradrag.”

Skattelovkomiteen, som forberedte skatteloven av 1911, foreslo defor å innføre felles ligning av ektefeller. Det var ikke bare den umotiverte skattlettelsen som lå bak, men det ble oppgitt en grunn til for dette overraskende skrittet:

“I Preussen blir baade hustru og barn beskattet paa familieoverhovedets haand, Regler af denne art bør formentlig have ogsaa hos os.”

Da saken kom opp til behandling i Odelstinget i 1911, etter at den hadde gått glatt og uten kommentarer gjennom alle instanser, tok tingets eneste kvinnelige representant, Anna Rogstad, ordet til en forsiktig, liten bemerkning: Sett at mannen intet tjener eller eier, men hustru gjør det, - er det ikke da underlig at det likevel er mannen som skal lignedes?

Etter hennes og andres merknader som fulgte, gikk saken tilbake til komiteen som skulle ta paragrafen opp til ny behandling. Alt neste dag lå resultatet av den behandlingen på bordet i Stortinget, og da var det flere som kom med innvendinger. Uttrykket “særbeskatning av ekteskapet” så dagens lys for første gang. Det ble foreslått at hustru også skulle kunne begjære seg særskilt lignet av særeieidler og av utbytte av sin selvstendige virksomhet. Ny tilbakesending til komiteen fulgte, og ny debatt. Anslaget mot gifte kvinners økonomiske selvstendighet var slått tilbake for denne gang, og skatteloven av 1911 lot ektefellen velge mellom felles og særskilt ligning.

Men de lærde kunne ikke bli enige om hvordan de skulle tolke bestemmelsen. I 1912 uttalte Finansdepartementet at denne adgangen måtte være avhengig av om hennes særinntekt lå over den laveste skattbare inntektsgrense i vedkommende distrikt. Det er altså om igjen skattesubjektet man er redd for å miste.

Bare fire år senere - i 1916 - uttalte imidlertid samme departement at hustruens adgang til særskilt ligning måtte stå henne åpen, selv om hennes inntekt ikke nådde opp til laveste skattbare inntektsgrense. Ikke noe rart at det rådet forvirring i ligningskretser, så Ligningsutvalget i 1921 fant grunn til å komme med et nytt forslag i saken. Da ville plutselig

Ligningsutvalget avskaffe hustruens adgang til særskilt ligning, for det første fordi man ikke fant det riktig at hennes inntekt skulle unngå beskatning hvis det var for liten, for det andre fordi ektefellene ved særskilt ligning oppnådde dobbelt fradrag for livsforsikringspremie hvis begge var forsikret, og for det tredje fordi den progressive beskatning - som den gang var forholdsvis moderat - ble for lett å bære når de ble lignet hver for seg.

Finansdepartementet godtok disse argumentene uten videre. Det samme gjorde Stortingets finanskomite, og 17. januar 1921 ble § 16 i landsskatteloven vedtatt enstemmig og uten debatt i sin nye form. Begrunnelsen var tynn, og prinsippene for skatteleggingen ble forbigått i stillhet.

Fjorten dager senere var man kommet til byskattelovens §11. altså den tilsvarende paragrafen. Da tok det daværende stortings eneste kvinne ordet. Det var Karen Platou som hadde vært fraværende da landsskatteloven var oppe til behandling. Hun var ikke enig i den vedtatte endringen i landsskatteloven § 16. og sa:

“Jeg kan ikke se det paa anden maate, end at resultatet af hustruens arbeide blir det, at mand og hustru til sammen faar lov til at betale en uforholdsviis høi skat”.

[485] Karen Platou henstilte til Lagtinget at det skulle ta samskattbestemmelsen opp til diskusjon med tanke på å beholde adgangen til særskilt ligning, for § 16 var jo vedtatt, så det var for sent å gjøre noe med den.

Til dette svarte Finansdepartementets sjef, Hagerup Bull - nokså bemerkelseverdig siden det var han som hadde fremmet forslaget om samskatt:

“det er meget let at gjøre indvending mot den ordning som man foreslaar. Det er i mine tanker alt *andet en tiltalende, alt andet end riktig* ogsaa fra skattepolitisk standpunkt, at for eksempel et par forlovede, som hver tjener paa sin kant og da skatter hver for sig, faar skattefrit fradrag hver for sig; men naar de gifter sig, skal deres indtægter slaaes sammen og de faar et enkelt skattefritt fradrag - det er ikke nogen fuldkommen ordning. Det er slet ikke saa at jeg anser det ideelt, at man sætter pekuniær straf for at indgaa egteskab. Og det er *det* loven, den nugjældende lov gjør. Men der er mange ufldkommenheder som man maa med det samme ta under revision.

det er min mening, at man saasart raad er maa se til at komme til forandrede regler paa dette omraade, og saavidt det staar til mig, skal jeg stræbe efter at saa kan bli tilfældet snarest mulig.”

Statsråden antydde også at det ville være riktig at den utarbeidene hustru fikk fradrag for utgifter til inntekts ervervelse.

Etter dette våknet flere av representantene opp, de forstod at det vedtaket de nettopp hadde gjort, ikke var godt nok gjennomtenkt. Men gjort var gjort, en fikk håpe at Lagtinget kunne rette på skaden.

I Lagtinget gikk man ut fra at når statsråden hadde lovt å ta opp saken opp igjen, var det ikke så farlig om en innførte fellesligning midlertidig. Statsråden gjentok sitt løfte, og dermed vedtok Lagtinget den første absolutte samskattregelen - og det enstemmig!

Men saken ble *ikke* tatt opp igjen. Hva som kom i veien, er ikke godt å si, muligens skyldes det at Regjeringen gikk av kort etter, og Hagerup Bull hadde da ikke særlig grunn til å holde sitt løfte, når han ikke var finansminister lenger.

Senere på våren 1921 ble det nedsatt en komite, som skulle behandle reglene om skattefritt fradrag i sin alminnelighet, og som følgelig også måtte komme inn på ektefellens fradragsrett og beskatning. I mellomtiden hadde Norske Kvinders Nationalraad protestert kraftig mot fellesligningen, og skattekomiteene uttalte:

“Kvinnernes nasjonalråd fremhever med full rett at den nye ordningen virker urettferdig og lite familievenlig. Man er i almindelighet forlengst kommet bort fra den opfatning, at hustruens særeie strider mot ektesakets idé eller interesse. Det er da ingen grund til på det skatterettslige område å fornekte hennes økonomiske selvstendighet.”

Samme komite hadde i 1922 også mot til å innrømme andre ting, nemlig at jobbetiden ikke var uten skyld i den overraskende bestemmelsen som hadde sneket seg inn i skattelovene. Det ble sagt slik:

“Komiteens flertall er ikke utilbøyelig til å anta, at lovendringen av 22de februar 1921 i § 16 (11) er å føre tilbake til de misbruk, som visstnok i ganske stor utstrekning er drevet, derved at mannen har overført midler til hustruens navn for derved å skaffe sig selv eller den tidligere felles formuesmasse en lempeligere beskatning.

Herfor bør det settes en stopper.

Flertallet vil efter dette forslå at det atter åpnes hustruen adgang til å forlange sig særskilt lignet for særeiemidler og utbytte av sin selvstendig virksomhet, men kun forsåvidt midlerne

og utbyttet ikke skriver sig fra fellesboet eller fra mannen eller fra hennes arbeide for ham eller husstanden eller i hans bedrift.”

Men til tross for disse temmelige åpenhjertige uttalelsene skjedde det ingen ting. Samskatt ble stående i skatteloven. Det er gått 38 år nå.

Som en formildende omstendighet for Stortinget i 1921 kan anføres at fellesligningen den gangen ikke hadde så store økonomiske konsekvenser. Annerledes er det som kjent blitt etter hvert.

Men på den annen side skal en tenke på at det den gang foregikk atskillig reformarbeid på det lovmessige området, som en kunne vente å se spor av også i skattelovene. Familierettskommisjonen av 1918 holdt på med sitt «Utkast til lov om egtefællers formuesforhold», og i det dokumentet finnes mange tankevekkende momenter, som ikke er uten betydning for vårt aktuelle samskattproblem.

Det er hevet over tvil at familierettskommisjonen tok sikte på å lage en ny lov som ga uttrykk for at den gifte kvinne skulle sikres en selvstendig stilling i samsvar med den utvikling som hadde funnet sted i vårt samfunn. At felleseie og ikke særeie skulle gjelde når ikke annet var avtalt, var en praktisk ordning som kommisjonen etter inngående drøftelse kom til, måtte være den enkleste.

Da lovforslaget ble lagt fram i 1927, pekte [486] Stortingets justiskomite på at kommisjonen nettopp hadde stilt seg som oppgave å finne en ordning av formuesforholdet mellom ektefeller, som skulle sikre hustruen en friere og selvstendigere stiling enn den daværende lovgiving innrømmet henne. Justiskomiteen uttaler videre:

“Fra et samfundsmessig standpunkt kan der heller ikke efter dens (kommisjonens) mening være nogen betenkelighet ved å gå videre på den vei som man allerede har betrådt ved loven av 29. juni 1888, idet den utvider hustuens rådighet over hennes eiendom. Hun får jo i det vesentlige samme utdannele som mannen, og skaffer sig i lang høiere grad før erhverv utenfor hjemmet.”

Jeg har funnet det riktig å trekke fram disse momentene fra forarbeidene til ektefelleloven av 1927, fordi skatteutvalget av 1948 og Ot.prp. nr. 1 av 1959 begge trekker fram andre bestemmelser i ektefelleloven som støtte for sitt syn, at fellesskapet i ekteskapet er så dominerende at det må få skattemessige konsekvenser, altså felles ligning. Utvalget viser til ektefellelovens regler om gjensidig underholdningsplikt og til representasjonsrett.

Jeg mener derimot at den historiske utviklingen som jeg har forsøkt å skissere, må føre til at den gifte kvinne, som tjener sine egne penger og rår over dem og over de midlene hun

har brakt med seg inn i ekteskapet, hun som selv er ansvarlig for sin egen skatt når hun har sendt egen selvangivelse, - hun må også kunne vente at hennes skatt blir regnet ut uten hensyn til hva hennes mann eier eller tjener. Dette er ikke noe spørsmål om skattevedtak, som kan endres fra år til år, det er heller ikke noe spørsmål om klassefradragenes størrelse eller om progresjonstabeller, det er spørsmål om den gifte kvinnens stilling som individ og selvstendig menneske.

Det er i full overensstemmelse med ektefelleloven, med menneskerettighetserklæringen, med regler om statsborgerrett, om adgang til embeter osv., når jeg hevder at en gift kvinne også etter skatteloven bør ha adgang til å bli behandlet som det selvstendige individ hun er. En kvinne bør i samme grad som en mann ha rett til å legge en plan for sitt liv, hun må kunne investere tid og penger i en utdanning med sikte på en fremtidig inntekt av en viss stabil karakter. Vet hun at hennes fremtidige økonomiske stilling blir avhengig av hvilken økonomi hennes mann har, blir grunnlaget for hennes livsplan revet bort.

Ser man på skattelovens regler om beskatning av ektefeller ut fra denne synsvinkel, blir progresjonen, som vanligvis blir trukket fram som den store synder i denne sammenheng bare en medvirkende årsak til at uretten springer så sterkt i øynene. Jeg er fullt enig i at progresjonen i de siste årene har hatt sterk virkning for skatteyterne. Men jeg mener at skatteproblemet ikke blir løst bare ved å endre progresjonsskalaen. En virkelig løsning av samskattproblemet oppnår en bare ved å gå tilbake dit en befant seg før fellesligningen av ektefeller ble innført, altså bare ved å innføre fullstendig særskilt ligning av ektefellens formue og inntekt igjen. Et onde må gripes ved roten for å bli effektivt og endelig fjernet.

I denne forbindelsen er det fristende å trekke fram et dokument av stor kulturhistorisk interesse, som befinner seg i Stortingens arkiver. Det er dokument nr. 92 fra justiskomiteen i 1884, en "Skrivelse fra Digterne Bjørnson, Ibsen, Lie og Kielland angaaende gift Kvindes Særeie". Det som sies der, kan uten vanskelighet gjøres gjeldene for dagens problem, gift kvinnes rett til å bli lignet særskilt. Det heter i brevet av 1884, bl.a.:

“- - - tør vi i en saa alvorlig Sag minde om, at Kjærligheden er en mangfoldig Ting: til Grundlag for varig økonomisk Ordning er den lidet skikket.

Ei heller er det som foreslaaet nok, at den gifte Kvinde *kan* stifte Særeie, hvis hun vil. Derved kunde let Kravet komme til at se du som en stødende Undtagelse, og saadant skyr gjerne Kvinden.”

Jeg vil tillate meg å karakterisere forslaget fra flertallet i kommunalkomiteen som en “stødende Undtagelse”, en liten mulighet til skattelettelse, ved særbehandling, men ingen selvfølgelig rett til behandling på like fot med andre skattepliktige.

Må det være meg tillatt å trekke fram enkelte punkter i Ot.prp. nr. 1 for 1959, som blir gjentatt av flertallet i kommunalkomiteen, punkter som etter min mening nettopp er egnet til å virke støtende, og som røper en diskriminerende tendens, som står i strid med den grunnleggende tanken i en rekke lover.

Først må en da undersøke hva som er årsaken til at departementet, og flertallet, i det hele går inn for en viss skattelettelse for ektefeller med hver sin inntekt, når det for disse instansene fortøner seg som et brudd med gledene regler. Jo, etter at det er pekt på at samskatten fremdeles virker skatteskjerpene for folk med inntekter over gjennomsnittet, sies det:

“I en del yrker som krever lang utdanning er tilgangen på fullt kvalifisert utøvelse f.t. ikke tilstrekkelig til å dekke behovet. De gjeldene skatteregler vil kunne være en medvirkende årsak til at kvinner [487], hvis utdanningen har kostet både den enkelte og samfunnet store beløp, ikke søker ut i ervervslivet.”

Og *derfor* kan altså departementet tenke seg å foreslå at *hovedreglen* om at ektefellene skal lignedes under ett, blir *supplert med* en regel som gir adgang til særskilt ligning på visse vilkår. Men det poengteres omhyggelig at dette er en avvikelse, og at særregelens anvendelsesområde er søkt begrenset så sterkt som mulig.

Det ligger nær å spørre: Hvilken annen yrkesgruppe ville man våge å by en så sterkt konjunkturbetonet rettighet, en rettighet som man bevisst forsøker å knuse i fødselen?

Den aller mest støtende uttalelsen finner en i flertallets forslag til ordlyden i §16, 5. ledd om ektefeller som arbeider i felles bedrift. Det er dette ledd som også Høires mindretall vil sløyfe. Det heter her:

“Inntekter av bedrift som tilhører den ene ektefelle eller er felleseie, skal ved anvendelse av reglene i forgående ledd i sin helhet regnes å være vunnet av den ektefelle som må anses som den virkelige utøver av virksomheten, selv om også den annen ektefelle har arbeidet i bedriften.”

Men dette er ikke det verste, for i neste punkt kommer det:

“Hvis de to ektefellers innsats anses likeverdig, skal inntektens regnes å være vunnet av mannen.”

Hvis ikke det er diskriminering på grunn av kjønn så vet ikke jeg hva diskriminering er.

I 7. ledd § 16 innfører flertallet i sitt forslag ordet “familieoverhodet”. Riktignok innskyter det en forsiktig parentes om at dette kan være faren eller moren. Men man har i alle fall villet innføre et begrep som skatteloven og de fleste andre lover for lengst har vokset fra. Det er vel i våre dager bare folketellingslistene som ligger litt etter og bruker hovedperson og biperson, begreper som er fullstendig i strid med ektefellelovens uttrykkelige regel om farens og morens likestilling innen familien.

Ved å innføre begrepet «hustrufradrag» og knytte dette til hustruens inntekt, har departementet for noen år siden slått fast, at dersom ektefellene finner ut at begge innsats i arbeidslivet gir for små resultater på grunn av skatten, er det i alle tilfelle hustruen som skal resignere og trekke seg tilbake til hjemmet. Det er i denne forbindelse verdt å legge merke til det forslaget representanten Seip har lagt fram til § 44. sjette ledd. Han foreslår:

“Ektefeller som begge har inntekter ved arbeid kan ved ligningen kreve fradrag i den laveste inntekten - - - - ”

Fradraget er altså her ikke knyttet absolutt til hustruens inntekt, men til den av ektefellene som har den laveste inntekten. Dette må utvilsomt sies å være mer i overensstemmelse med ektefellenes jevnbyrdige stilling.

Hustrufradraget - det er et ord som ingen er noe glad i - hadde opprinnelig et dobbelt formål. Først og fremst skulle det kompensere de merutgifter som påløp i hjemmet, når hustruen på grunn av sitt yrke måtte være fraværende flere timer om dagen. Dessuten skulle fradraget motvirke skjerpet progresjon på grunn av fellesligningen, sa departementet. Nå avfeier departementet det hele lettvint med å si at hvis man nå åpner en viss adgang til særskilt ligning, vil argument nummer to falle bort av seg selv. Så langt er det greit nok: Men departementet glemmer fullstendig at argument nummer en fremdeles står ved makt, og det har heller ikke kommunalkomiteens flertall vært oppmerksom på, ser det ut til.

De utgifter som påløper i hjemmet når begge foreldrene er ute i hvert sitt yrke, er på ingen måte forsvunnet, fordi om foreldrene kan lignedes hver for seg. Disse merutgiftene har overhodet ingen ting med ligningsmåten å gjøre. De er og blir utgifter til inntekts ervervelse. Behovet for fradrag er utvilsomt til stede også når ektefellene foretrekker å lignedes hver for seg.

Ved å koble hustrufradraget til fellesligningen på denne måten, har departementet bl.a. skaffet seg argumenter for at adgangen til særskilt ligning vil bli lite nyttet. Det var jo det som

var hensikten. Det ser ved første øyekast ut til at man ikke vil tjene noe på å bli lignet for seg. Men det skyldes først og fremst at hustrufradraget etter forslaget faller bort ved særskilt ligning. En slik sammenligning av to inkommensurable størrelser er vanskelig å karakterisere korrekt uten å overskride grenser for det parlamentarisk tillatelige. Det går ganske enkelt ikke an å sammenligne fellesligningen med hustrufradrag på den ene siden - og særskilt ligning *uten* hustrufradraget på den andre siden.

Det er også et spørsmål om man har rett til å si at slike merutgifter i hjemmet ikke påløper i de tilfellene hvor hustruen driver sitt inntektsgivende arbeid innen hjemmets fire vegger, eller hjemme på gården. En hustru som tar aktivt del i gårdsdriften, kan vanskelig samtidig holde effektiv øye med mindreårige [488] barn. En bykvinne som for å styrke familiens økonomi og for å holde sine kunnskaper ved like, tar søm eller maskinskrivningsarbeid med seg hjem, kan heller ikke ha et øye på hver finger mens hun driver sitt arbeid. Og felles for bymoren og landsmoren er at de begge vil måtte føre en husholdning som er dyrere, enn om de hadde kunnet ofre hele arbeidstiden på matlaging og på søm av barnetøy og slikt. Det er ikke så godt å dokumentere de utgiftene i et regnskap, men de er utvilsomt til stede.

Til tross for at departementet og kommunalkomiteen har mottatt tallrike henvendelser fra organisasjoner som påpeker det urettferdige i at hustrufradraget ikke er forslått innrømmet der hvor ektefellene arbeider i sin felles bedrift, til tross for at Riksskattestyret gjentatte ganger har innrømmet at en slik bestemmelse virker så urettferdig at en er nødt til å finne midler til å overvinne kontrollvanskene, - til tross for alt dette, går allikevel komiteens flertall videre på den gamle linjen at hustrufradraget fortatt skal nektes de ektefellene som arbeider i sin felles bedrift, og at disse ektefeller iallfall ikke skal få lov å lignedes hver for seg. Det er vanskelig å forså hvordan man her kan gjøre kontrollvanskene til en avgjørende hindring, når eksperten, Riksskattestyret, ikke ser det slik.

Skatteutvalget av 1948 var i sin tid inne på tanken å forta en kontroll av den tiden som gikk med for hustruen til å tjene opp sin skattepliktige inntekt, og så gjøre hennes rett til hustrufradrag avhengig av denne tiden. En tilsvarende tanke er Høires fraksjon i kommunalkomiteen inn på nå, idet det blir pekt på at for å kunne innrømme rett til særskilt ligning for ektefeller som arbeider i sin felles bedrift, bør man ha *timelister*, men for hvem? - timelister for hustrus arbeidstid i bedriften! Det hender jo at bedriften er hustruens, og at mannen arbeider i den. Så skal man gjøre seg opp et skjønn om hvorvidt det oppførte antall timer har rimelig sammenheng med hennes inntekt.

Jeg har den tiltro til Riksskattestyret at det vil kunne finne fram til kontrollsystemer og skjønnsmessige vurderinger av ektefellens innsats i deres felles bedrift, som ikke skal virke altfor inkvisitoriske og mistenkeliggjørende verken for mannen eller hustruen.

Det blir også nødvendig for meg å si noen få ord om det to-delingsystemet som det ser ut til at Høyres fraksjon har en viss svakhet for. Dette systemet er, som man vil vite, i bruk i både USA og i Vest-Tyskland. Selv har jeg hørt kyndige folk fra Vest-Tyskland si at man der for lengst har begynt å angre på den plutselige beslutningen, ikke bare fordi skatteprovenyet viste en uhyggelig nedgang - det kunne i og for seg være grunn nok kanskje - men også fordi det etter hvert begynner å gå opp for folk som skjønner seg på det, at grunnlaget for en slik to-delning er falsk. Hvor ligger det rimelige i at en hjemmearbeidende hustru skal skatte halvparten av mannens kontantinntekt, mens hennes eget arbeid i hjemmet og med barna er verdsatt til null, for ikke å si til et minus, siden hun får klassefradrag? Skulle noe sum være riktig som utgangspunktet for en to-delning, måtte det være mannens kontantinntekt pluss verdien av hustruens husarbeid. Men allikevel ville resultatet blitt galt. For hvor ligger det logiske i at enhver gift person skal skatte av noe annet enn det vedkommende tjener?

Til slutt noen ord om den tekniske siden av saken. Hvis flertallets forslag skulle gå igjennom, noe jeg selvsagt håper den ikke skal gjøre, fordi det er beheftet med altfor mange urimeligheter, hvilken situasjon kommer da ligningsmyndighetene opp i? Her har kommunalkomiteen innhentet uttalelser fra Ligningsutvalget, og det er rene ord for pengene. Ligningsutvalget legger ikke skjul på at den någjeldende beskatningen av ektefeller virker håpløst tungvindt for ligningsfolk, særlig etter at vi fikk skatt av årets inntekt. Men Ligningsutvalget levner ingen tvil om at den ordningen som flertallet går inn for, vil gjøre situasjonen meget, meget verre.

Med den smule erfaring jeg selv sitter inne med fra ligningsarbeid, vil jeg si at den eneste greie og holdbare løsningen er å ligne ektefellene fullstendig hver for seg, altså slik som representanten Seip har foreslått. *Det* kan jeg også uten vanskelighet lese mellom linjene i Ligningsutvalget uttalelse. Og bak mitt synspunkt står - det kan jeg våge å si - ledelsen av ligningsvesenet i landet største kommune, hvor 40 000 ektefeller i dag blir lignet sammen.

Flertallet feier Ligningsutvalgets betenkeligheter unna og mener det har funnet et Columbi egg, nemlig å sløyfe fordelingen av den skatten som faller på de formuesgjenstander som etter dets forslag skal lignes på den ektefelle som har den største inntekt, etter at de hver er lignet for sin egen kontante arbeidsinntekt. For et første er det en illusjon at denne lille forenklingen skulle bety noe vesentlig for ligningen, når en allikevel først må ligne noe poster

på hver av ektefellene og skyve noe over på den ene part. Det er innviklet nok i seg selv. Dessuten bringer det hele systemet ut i et nytt uføre. Hvem skal være ansvarlig for den skatten som faller på felleseiet, når det ikke blir noen fordeling av den? Skal en unngå denne og de fleste andre tekniske vanskene, er særskilt ligning den eneste helt effektive løsningen. Dessuten er [489] selvsagt særskilt ligning den prinsipielt riktige løsningen.

Jeg tar med dette opp representanten Seips dissens når det gjelder landsskattelovens §§ 16, 21, 44, 45, 56 og 75, referert i innstillingen på side 11, 2nen spalte, side 12 og side 13.

Lønns- og inntektsoppgjør 1972

Hentet fra Stortingsforhandlingene 1972 – 73, «1. nov. – Lønns- og inntektsoppgjør », Del 7A. Side: 237.

Heller ikke jeg vil gå nærmere inn på alle de generelle teoriene som representanten Kielland lanserte, eller de spesielle eksemplene han trakk fram. Jeg har bare lyst til å presisere det faktum at det har vært alminnelig enighet i Norge under skiftende regjeringer om å komme fram til en rimelig inntektsfordeling, og det har vært vist spesiell interesse for lavlønsgruppene - slik det også ble nevnt var tilfellet ved det som skjedde i vår.

I den forbindelse vil jeg nevne den pågående levekårundersøkelse - som vel er noe à la den svenske “låginkomstutredningen”, som man her altså har valgt å kalle levekårundersøkelse. Den ble startet opp i Kommunaldepartementet og er nå flyttet over til inntektsavdelingen i Forbruker- og administrasjonsdepartementet. Det er neppe bare en tilfeldighet at formann i det rådet som de som arbeider med denne undersøkelsen, skal ha ved siden av seg, er den samme som er formann i forbrukerrådet. En har tatt sikte på en 3-årsperiode for arbeidet med denne levekårsundersøkelsen, altså fram til 1975 – 76. Det er lagt opp til omfattende forskning, noe som sikkert vil komme til å vise seg på budsjettene. Men det er grunn til å stille store forventninger til det de kan komme fram til; for i slike forhold er det alltid godt å vite hvor en står.

Midlertidig prisstopp for varer og tjenesteytelser 1972

Hentet fra Stortingsforhandlingen, 1972 – 73, Del 7A «1. nov. – Midlt. Prisstopp for varer og tjenesteytelser» Side: 238 – 39.

[238] Den nye regjeringen har arvet en prisstopp. La meg si litt om bakgrunnen for den, selv om andre talere har vært inne på noe av den.

Det var selvfølgelig prisutviklingen siste år som var hovedårsaken.

Konsumprisindeksen steg med 7,7 pst. fra juli/august 1971 til juli/august 1972 og med 4,2 pst. fra januar til august 1972.

Det var LO's krav om tiltak mot prisutviklingen som lå bak. Dette kravet ble drøftet i Kontaktutvalget den 13. september 1972, og prisstoppen ble vedtatt den 15. september med virkning fra den 7. september 1972.

Om virkningen av en slik prisstopp kan det sies en hel del, men det som er klart når det gjelder denne, er at den ikke gjelder alle varer og tjenester – f.eks. er førstehåndsomsetning av jordbruks- og melkeprodukter unntatt. Også andre unntak finnes i selve forskriftene, og enkelte unntak er gitt eller vil måtte gis i medhold av forskriftene. Effekten av prisstoppen på prisutviklingen på kort og lang sikt for de varer og tjenester som omfattes av den, lar seg ikke måle eksakt.

Prisstoppen betegnes som midlertidig, og det ble uttalt i forbindelse med innføringen av den at dens varighet bør avhenge av bl.a. utviklingen i bakenforliggende prispressfaktorer, og av om den kan erstattes av andre tiltak. Utvalget til å utrede prisproblemene. Er forutsatt å skulle avgi sin innstilling innen 1. juli 1973. En har selvfølgelig visse forventninger til resultatene av utvalgets arbeid, men [239] en må regne med at det vil ta noen tid før dets forslag og konklusjoner kan komme til anvendelse i praktisk politisk handling.

Spørsmålene om hel eller delvis avvikling av prisstoppen må vurderes uavhengig av denne innstilling, og i tilfelle må det også vurderes om andre tiltak bør settes i stedet. Regjeringen har saken under kontinuerlig behandling, men ellers vil bli anledning til å komme nærmere inn på prisstoppen i finansdebatten.

Berit Ås tre utvalgte taler

Utdelingen av Nobel fredspris for 1973

Hentet fra Stortingsforhandlingene 1973-74, Del 7, «18. okt. – Ad. Utdeling av Nobels fredspris for 1973», side 50 – 55.

[54] Tildelingen av årets fredspris til Henry Kissinger har vakt bestyrtelse i vide kretser. Kissinger har etter vår mening *ikke*, “verkat mest eller bäst för folkens förbrödrande”, som det står i Nobels testament, når krigen i Vietnam fremdeles raser, og når det etter at Paris-avtalen ble inngått, har falt flere vietnamesere i kamp enn det falt amerikanske soldater i løpet av de 12 år som USA deltok aktivt i krigen i Vietnam.

Nobelkomiteens avgjørelse må få til følge at Stortinget snarest tar Nobelkomiteens sammensetning og virker opp til debatt. For det første må vi kreve at komiteen har en sterkere verdensorientert forståelse av problemene krig og fred. Vår tids kriger utkjempes så å si [55] uten unntak i utviklingslandene, på de fattiges jord.

Kamp mot nykolonialisme og kriger med amerikansk deltakelse blir stadig oversett, og det synes å være en generell tendens til å unngå å oppnevne komiteemedlemmer som forholder seg kritisk til stormaktene.

For det andre reiser spørsmålet seg om hva slags fredsforståelse som bør ligge til grunn for komiteens virksomhet. For det tredje viser det seg at den typiske fredsprisvinner er hvit, mann, kommer fra et vestlig land, er godt utdannet og tilårskommen. På mange måter likner denne prisvinner komiteens medlemmer. For å bøte på dette bør muligens en internasjonal sammensetning overveies.

For å rette opp det for vårt lands anseelse i uheldige vedtak som Nobelkomiteen nå har gjort, er det vår oppfatning at Stortinget bør gi sin støtte til den aksjon som vil gi en pris til den selvskrevne kandidat Helder Camara. For å ta stilling til dette og til en nødvendig reorganisering av Nobelkomiteen vil Sosialistisk Valgforbund henstille til Stortingets presidentskap å forberede en ekstraordinær debatt om retningslinjene for Nobelkomiteens sammensetning og virke. For å gjøre denne reorganisering lettere vil vi antyde at komiteens nåværende medlemmer bør overveie å trekke seg fra sine verv.

Luftforurensning 1974

Hentet fra Stortingsforhandlingene 1973-74, Del B, «Interp. Fra repr. Stordrange om kontakt med luftforurens. lands regj. og intern. institusj. for å redusere eller stanse giftig nedfall», side 1838-39.

[1838] Det er meget tilfredsstillende å høre at kompetente forskningsorganer her tar opp undersøkelser om effekten av det sure nedfall på fisk, skog og vekster, og det er nettopp det de foregående talere fra denne stol har uttalt sin bekymring for. Det er til og med blitt nevnt blåveis, og det er blitt nevnt småvilt. Den eneste som i grunnen mangler i denne økologiske kjede, er mennesket.

Jeg vil få lov å reflektere litt over dette. Forurenset luft blir – uansett om den stammer fra industri, fra eksos eller fra sigarettøykning – mer og mer diskuteres som årsaken til det økende antall kroniske luftveissykdommer i vår industrialiserte del av verden. Om

svoveldioksyd vet vi at den angriper slimhinnene, og at høye SO₂-doser kan forårsake [1839] døden hvis mennesker allerede har luftveissykdommer.

Det foregår en slags mannjevning mellom produsere av tobakk og andre industrivarer om hva det er som er det mest skadelige for den menneskelige helse. Ved den første verdenskonferansen om røykning og helse i New York for et par år siden berettet Robert Kennedy i sin innledning at den amerikanske Surgeon General hadde vært påtenkt et dobbelt mandat da han i begynnelsen av 1960-årene fikk i oppdrag å undersøke samsvaret mellom luftforurensninger og lungesykdommer. Ikke bare sigarettøyk, men industriforurensningens helseskadelige effekt skulle undersøkes. Kraftig lobbying fra industriens representanter avskar på det tidspunkt en samtidig forskningsinnsats, og røykingen, en atferd som er slik at vi kan pålegge enkeltindividet skyld for sin egen uhelse, ble kraftig prioritert.

Det er fra forskningen om røykning og helse vi i dag har grunnlag for å tro at det oppstår mye sterkere skadevirkninger på lungevevet hos barn og unge mennesker som begynner å røyke, enn hos dem som tar vanen opp i voksen alder. Men til de kommende generasjoner kan ikke vi si at vi vet noe om industriforurensningens helsemessige effekter på helt små barn og unge individer. Vi er så å si blitt forhindret fra å skaffe oss disse informasjoner på grunn av de kapitalistiske krefters innflytelse i den amerikanske kongress, da de aller første og mest omstendelige undersøkelser ble planlagt. Vi skulle i dag ha hatt slike data for å styrke vår argumentasjon.

Den sure nedbør bringes, så vidt jeg har forstått våre meteorologer først og fremst med de lavtrykk som kommer sørfra over Nordsjøen fra Tyskland og England. Det er ingen tvil om at forurenset luft er, som jeg sa, en industrialismens sykdom, og at effekten på naturen, mennesker og dyr er skadelig. Det er foruroligende å vite at SO₂-innholdet i luften i Oslo ved disse anledninger har vist seg å være meget høyt. Spørsmålet er imidlertid også hvilket økonomisk krefter og hvilken samfunnsystemer som ligger best til rette til forhandlinger når nå de skandinaviske land på linje med Finland fortsetter å forsøke å komme til avtaler med bl.a. de land som er nevnt i interpellasjonen. Samfunnsstyringen ligger etter min mening best til rette for å mestre dette problem der det ikke er kapitalistisk behov for profitt som setter stengsler og utvikler fremgangsmåter for å bagatellisere industriavfallets skadelige virkninger på folks helse. I så måte har jeg vel så store forhåpninger til at avtaler kan oppnås med de sosialistiske land som med de land vi forhandler med i den kapitalistiske verden, noe som også det innlegget som refererte til OECD's prognose skulle tyde på.

Vi husker at vi for ikke lenge siden hørte i argumentasjonene for medlemskap i EF om hvor viktig det var å bli medlemmer av denne EF-klubben, fordi vi da kunne være med på å

løse de store felles forurensingsproblemer i Europa. Da ble nedfallet fra Ruhr-området ofte trukket inn i bildet til eksemplifisering. Nå ser det imidlertid ut som om vindretningen har skiftet med EF-avstemningen, og at det derfor nå er blitt slik at den sure nedbøren fortrinnsvis kommer fra øst.

La meg gå tilbake til mine første refleksjoner. Det er vesentlig å påvise hvor det sure nedfallet kommer fra, dets karakter, de mekanismer som trer i kraft ved spredningen av det, og hvordan det virker på alle organismer. Men den vesentlige organisme som vi har ansvaret for i dag, er den menneskelige organisme og den kommende slekt. Det ser derfor ut til at det er nødvendig å fremme et forslag som lyder slik:

“Det henstilles til regjeringen å påse at også det sure nedfalls virkning på den menneskelige organisme må inngå i fremtidige forskningsprosjekter.”

Lønnsnemndbehandling av sykepleierkonflikten 1974

Hentet fra Stortingsforhandlingene 1973-74 Del 8 «5. juni – Lov om lønnsnemndbehandl. Av sykepleierkonfl.», side: 702-704

[702] Det er ikke en diskusjon om lønnsfastsettelser i detalj Odelstinget i dag gir seg inn på. En slik diskusjon må fine sted i fora utenfor denne sal. Men en generell analyse av partenes krav og tilbud kan vi foreta. Den starter bl.a. med at vi i dag står i fred med å endre vår holdning til et tradisjonelt kvinneyrke. Siden det er et kvinneyrke, har det også de fleste av kvinneyrkenes kjennetegn: Det [703] har vært et lavlønnsyrke, et kallsyrke og et belastningsyrke. Dessuten vet vi meget lite om yrket, om hvordan mange av de utdannede som til enhver tid gis anledning til å stå i yrket, hvilket “turn-over” de har, hva som er gjennomsnittlig overtid og lignende. På den måten ligner det også på vanlige kvinneaktiviteter. Den ensomme forsørgers totalarbeidsdag, – hva den hjemmeværende husmor sparer samfunnet for ved å utføre den ulønte velferdsproduksjon. – Ja, se det er informasjon som vi helst unngår å samle inn, fordi virkeligheten da ville skjære oss for grelt i øynene.

En meget avgrenset studie har vi imidlertid å støtte oss til: Undersøkelsen “Om ogranisasjonsmønster for sykepleietjeneste på postplan”. Den er gjengitt i en NOU 1973-publikasjons. Her finner vi i de innledende betraktninger et punkt som man synes å ha tillagt stor vekt. Dette får ut på at sykepleierne har

“gitt uttrykk for at de finner arbeidet i sykepostene lite utviklende. De føler at de stanger og at det i sykepostene er få avansementsmuligheter som fører til

tilfredsstillende arbeidsområder, høyere status og muligheter for lønnsmessig avansement.”

Sykepleieraksjonen -72 krevde plassering i lønnsklasse 13, og vi husker alle hvordan serien av løfter gav oss inntrykk av at de fleste av sykepleierakskonens krav var berettiget. Nå krever Norsk Sykepleierforbund grunnplassering i lønnsklasse 12 med adgang til gradvis opprykk til lønnsklasse 15. Hvis det virkelig er en generell oppfatning det som jeg overfor siterte, synes dette kravet å være meget berettiget.

Sykepleierforbundet selv argumenterer på en litt annen måte: De hevder kravet bør etterkommes ut fra prinsipielle betraktninger, fordi en rekke grupper som sykepleierne samarbeider med på lik fot i sitt daglige yrke, har grunnplassering i lønnsklasse 12 og høyere.

Dette er i og for seg både en vanlig og en gyldig form for argumentasjon. Men jeg har selv i en uttalelse i “Sykepleien” hevder at det kan være prinsipielt uriktig å lage en lønnskala bare basert på hvor lang utdannelsestid yrke krever, eller for den saks skyld bare ut fra det forhold yrket står i til andre yrkesgrupper. Dette skyldes at det er andre forhold som nå bør telle for kvinneyrker i sin alminnelighet og for sykepleieryrket i særdeleshet. For det første: Vi må slutte å tenke i lønshierarkier.

En historie fra min egen kommune kan illustrere noe av de urimelige konsekvensene av det. I Asker fortok vi for noen år siden en lønnsanalyse. Når Kommunens arbeidstakeres lønninger ble fremstilt i tabell, så figuren ut som puklene på en kamel. I denne var det slik at nesten bare menn var å finne i den pukkelen som representerte de høye lønningene, mens kvinnene var å finne i lavlønnspukkelen. Ut fra helt vanlig betraktninger fant Asker kommunestyre at avlønningene i de laveste lønnsklasser var så dårlige et det nærmest ikke var mulig å leve på slike lønninger. Ut fra slik tenkning slettet man de tre laveste lønnsklasser. Dette førte til at kvinnelig arbeidskraft, fra rengjøringshjelpere til pleiepersonell på gamle- og sykehjem, endte opp med en lønn som de aldri hadde kunnet arbeide seg opp til ellers.

Resultatet var uventet, men etter min mening grotesk. Norske Kommuners Sentralforbund protesterte i et brev til kommunen. Her hevder de at kommunen ved den beslutning har forandret et lønshierarki, og hvordan kan konsekvensene komme til å bli i hele Akershus om dette blir kjent? Ja, så alvorlig så Kommuneforbundet på denne saken at de ikke lengre ville forhandle for Asker kommune.

Historien kan heldigvis videre fortelle oss om en administrasjonsrådmann og et kommunestyre som stod fast på sitt, men man skal merke seg historiens moral: Det var mer alvorlig at lønshierarkiet ble forrykket enn at disse menneskene skulle fortsette å leve som underbetalte arbeidere. Å opprettholde en modell av en stabil lønnsstruktur der

kvinnediskriminering har vært et fast element, er selvfølgelig ikke aksepterbart. Av den grunn har jeg også i den tidligere refererte uttalelse i ”Sykepleien” sagt:

“Det vil være usolidarisk hvis andre grupper i samfunnet bruker en slik lønnsforbedring for sykepleierne som grunnlag for å fremme egne krav”.

I dette ligger konkrete vurderinger av de grupper som i dag ligger høyere enn sykepleierne i avlønning, og som kan friste til å trekke argumentet om det stabile lønnshierarki og sin tidligere høyere status inn i diskusjonen.

Hva er det så med hele sykepleieryrkets totalsituasjon som tilser etterkomning av profesjonens krav? De er fagarbeidere, ja vel. Men de står i en særstilling. De jar tvunget arbeid, og de har skiftarbeid. Det har også andre. Men det materiale de arbeider med. Er særpreget. En rørlegger eller en blikkenslager kan gjøre en feil. Det kan koste en del korn, men det konkrete ansvar for å ha kunnet ødelegge et annet medmenneske helse eller livsbetingelser, [704] det har de ikke. En faglig kyndig person som arbeider med ting, kan av og til bryte av og ta seg en røyk eller en kopp kaffe. Det å kunne ta seg en pause hvis man står ved en nyre- eller hjertemaskin, kan bli helt umulig i lange perioder på en sykepleierpost. Det mentale eller det psykiske presset blir særlig stort når vi har med et yrke å gjøre som både er et kallsyrke og et belastningsyrke.

Vi vet hvordan den ene institusjon etter den andre nå blir underbemannet – for ikke å si underbekvinnet. Det er for eksempel krise på Emma Hjorts Hjem. “Tålmodigheten slutt hos Emma Hjorths personalet” kan vi lese i “Asker og Bærums Budstikke” av 22. mai. Og videre:

“Foreldre, administrasjon og personalet stemmer bak resolusjon om myndighetenes ansvar.”

Klæbu behandlingshjem har jeg nevnt i et innlegg fra denne talerstol i forbindelse med Grosaken. Der en ansvarlig personalbesetning ca. 80, mens opplysningene i dag tyder på at betjeningen er på omtrent det halve. Radiumhospitalets gynekologavdeling stengte i fjor, Vestfold sentralsykehus har stått i perioder med nok senger, men uten personale.

Hva består så presset i? Jo, hensynet til pasienter, liv og helse er blitt så sentralt innprentet i sykepleiernes bevissthet at de går overtid og tar ekstravakter langt utover det helse tillater. I tillegg vet vi at kvinneyrkene er slik vurdert av samfunnet at det i mange år har vært rast over de lite ansvarsbevisste kvinner som forlater sine små barn for å tjene penger til fjernsyn og bil.

De kvinnelige sykepleiere som får barn, men som føler seg forpliktet overfor et yrke og overfor den mangelsituasjon som vi i dag har på institusjonene, kommer derved under et dobbelt psykisk press. Jeg har mange, mange ganger i samtale med akkurat disse arbeidstakere fått de aller sterkeste forsikringer om at de synes de er nødt til å fungere ikke bare som gjennomsnittlig gode mødre, men helst som perfekte mødre, nettopp fordi samfunnskritikken er ute etter dem hele tiden.

En nylig fortett amerikansk undersøkelse har vist at gifte kvinner, uansett om de har lønnet arbeid eller ikke, gjennomsnittlig har 10 timer lengre arbeidsuker enn sine ektefeller. Svenske undersøkelser av yrkesarbeidende mødres arbeidsuke fra 1950-årene forteller ikke bare om den forskjellige belastning som ektefeller i yrke har ut fra hustruens mangedobbelt innsats i husholdningsarbeidet, men viser arbeidsuker opp til 70 og 80 timer for disse kvinnene.

Unge mødre med sykepleierutdannelse og med et ansvarlig forhold til sitt yrke kommer i dag ofte i så stor psykisk konflikt at de ordner seg med utilfredsstillende barnepass hos dagmamma og aksepterer på toppene av alt et minimalt økonomisk overskudd for å etterkomme samfunnets dobbeltpress på dem. Mange av dem holder ikke lengre, men flykter ut av situasjonene av ren utmattethet.

Jeg har bare truffet én fylkessykehusdirektør som har hevdet at han intet problem har med å skaffe personal til et av sine sykehus fordi han har sørget for nok daghjems- og omsorgstiltak for sine pleiersker.

Ut fra den måten jeg har snakket på, kan det se ut til at Norsk Sykepleierforbund bare består av sykepleiere som arbeider i institusjon. Men vi må huske på at flaskehalssituasjonene for den nye helesituasjonsloven av 16. juni 1972, som trådte i kraft 1. april i år, nettopp er manglende på helsesøstre. Både sykebehandlingen, den alminnelige pleie og folkehelsen er derfor dårlig tjent med at situasjonene ikke blir drastisk endret. I "Verdens Gang" av 30. mai i år finner vi listet opp hvor mange senger som står tomme mot sommeren. Samtidig hevder sykepleierne at hvis man nå endelig en gang for alle får rettet opp de skjevheter som har heftet ved yrket, og konkret erkjenner at arbeidsforholdene for sykepleiere som er foreldre, må legges til rette for dem, vil det være arbeidskraft nok.

Det er myndighetene som bestemmer, hevder disse, og "myndighetene" er i stor grad oss. Men det er også myndighetenes representanter som her spiller de syke, de uskyldige pasienter, ut mot sykepleierne. Imidlertid er dette en herskertaktikk som er blitt brukt mot kallsyrker og mot kvinner gjennom lange tider. Den går ut på at nesten alt er kvinnes eller kvinneyrkenes skyld når de gjelder sosial elendighet og mistilpasning. Det er bare det at

kvinner både ute og hjemme begynner å gjennomskue denne skyldtilskrivelsen og tar til å kreve å bli behandlet i alle måter som andre yrkesgrupper.

Gro Harlem Brundtlands tre utvalgte taler

Slamtalen 1974

Hentet fra *Stortingsforhandlingene* 1974, Del 7, «11. okt. – Spm. Fra repr. Skulberg om å anvende slam fra kloakkrenseanlegg på en formålstjenelig måte», side 99 – 100.

[99] Behandling og disponering av slam fra septiktanker og kloakkanlegg er et betydelig problem for mange kommuner. I denne forbindelse er det reist spørsmål om slam kan nyttes bl.a. jordbruk og landskapspleie, eventuelt etter en samkompostering med avfall, bark, sand e. l. For å belyse de problemer av hygienisk, helsemessig og forurensingsmessig karakter slik utnyttning av slam reiser, er det nødvendig med et samarbeid mellom helse-, veterinær-, landbruks- og miljøvernmyndigheter.

Miljøverndepartementet har også økonomisk vært med på å bidra til en utstrakt forskningsutrednings- og undersøkelsesvirksomhet på dette området. Bl. a. er det gjennom prosjektkomiteen for rensing av avløpsvann hittil stilt til disposisjon ca. 4,5 mill. kr. til resirkuleringsforsøk med kloakkvann og slam til jordbruket. Forskingen gjelder særlig behandlings- og anvendelsesmetoder for slam som f. eks. kartlegging av foreliggende og fremtidige slammengder, kartlegging av mulighetene for å anvende slam og kompostert avfall i jordbruket og for å benytte slam og avfall til park- og idrettsanlegg, hagebruk, vegfyllinger og andre planprosjekter. NTNFS utvalg for fast avfall, som for 1974 disponerer ca. 1 mill. kr. til avfallsforskning av NTNFS-midler, koordinerer en vesentlig del av denne forskning i samarbeid med Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd.

Et fagkyndig utvalg under Helsedirektoratet og Veterinærdirektoratet har bl. a. vurdert de helsemessige sider ved disponering av slam. Utvalget, som avgav sin innstilling for få dager siden, anbefaler at Sosialdepartementet utarbeider retningslinjer for hvordan slam skal behandles for så vidt å hindre at det spres sykdom. Helsedirektoratet tar sikte på å fremme slike retningslinjer med det første.

Resirkuleringsutvalget som ble oppnevnt ved kgl. res. av 16. februar 1973, og som fikk i mandat å kartlegge og vurdere mulighetene for resirkulering av avfallsstoffer, la fram sin første innstilling i august 1973. Utvalget legger bl. a. vesentlig vekt på at innholdet av farlige stoffer – tungmetaller o.l. – i slam og kompost må være lavest mulig, og foreslår

organisert innsamling og behandling av slikt avfall foruten tiltak i industrien som kan begrense utslipp av farlige stoffer til kloakknett. Departementet arbeider for tiden med et forslag til slik organisert innsamling og behandling av slikt avfall foruten tiltak i industrien som kan begrense utslipp av farlige stoffer til kloakknett. Departementet arbeider for tiden med et forslag til slik organisert innsamling og behandling. Miljøverndepartementet tar som kjent sikte på å fremme forslag om lov om produktkontroll. En regner med at denne loven også vil gi bedre muligheter for å gripe inn overfor virksomhet og produkter som fører til at avfall og kloakkslam inneholder skadelig stoffer.

[100] Det arbeides også med å fastsette krav til rensing av industrielt avløpsvann. Bedrifter med kjemiske overflatebehandling av metall vil få krav om rensing av sitt avløpsvann i løpet av 1974. Det metallholdige slam som derved vil oppstå, vil bli transportert til spesielle deponeringsplasser. I første omgang vil det ventelig bli opprettet 8 slike plasser rundt i landet. Miljøverndepartementet yter her inntil 50 pst. av etableringskostnadene i langsiktig lån, begrenset oppad til 1,5 mill. kr.

Staten yter videre økonomisk støtte til kommuner til utredning og gjennomføring av anlegg for behandling og disponering av slam og avfall. I 1974 er det til gjennomføring av anlegg gitt ca 1.2 mill. kr. i lån fra Kommunalbanken, mens Miljøverndepartementet i alt har gitt 0,8 mill. kr. i tilskott. Til utredninger om disse spørsmål har departementet stilt til rådighet ca. 460 000 kr. i 1973 og ca. 650 000 kr. i 1974.

Departementet ser det også som en hovedoppgave å formidle resultatene av den forskning som pågår, til landets kommuner.

Jeg tror situasjonen kan oppsummeres slik: Den stadig bedre utbygging av rensianlegg for kloakk har stilt kommunene overfor et helt nytt problem, nemlig hva som skal gjøres med slammet fra disse anlegg. Det er ikke lenger akseptabelt eller lovlig å dumpe slammet i sjøen, i vassdrag eller i fjorder. Tre muligheter står da igjen, enten å brenne slammet, å nytte det som fyllmasse alene eller sammen med søppelavfall eller å bruke det som jordforbedringsmiddel eller gjødsel, eventuelt også da i kombinasjon med søppelavfall. Den utstrakte forskning som jeg har referert til, viser at mange tekniske, økonomiske, helsemessige og landbruksmessige spørsmålet må besvares før vi kan anwise løsninger som vi vet vil holde mål. Jeg er kjent med at oppfatningen blant fagfolk om hvilke løsninger som er de beste, har endret seg etter hvert som forskningsresultatene er kommet fram. Dette viser berettigelsen av forskningen, og understreker at det er nødvendig å undersøke disse forhold nøye. På den annen side står kommunene nå dels overfor helt akutte problemer. Det er derfor behov for allerede på kort

sikt å oppsummere de erfaringer som hittil er gjort, og i samarbeid med de andre berørte myndigheter gi kommunene fortløpige retningslinjer på dette området.

Trontaledebatt 1974

Hentet fra Stortingsforhandlingene 1974 – 75, Del 7A, «15. okt. – Trontaledebatt» side:194 – 196.

[194] Ressurser, forurensninger og miljøvern er blitt moteord, ord vi møter daglig i avisene, i møtevirksomhet, på arbeidsplassene og her i stortingssalen. I fjorårets trontaledebatt var disse problemstillinger ett av hovedpoengene i omtrent halvparten av samtlige innlegg. Dette er uttrykk for politiske realiteter. Vi har i løpet av nokså kort tid måttet omstille oss, måttet bli nokså akutte klar over at her er det alvor, her er det helt nødvendig at vi stopper opp og ser på de samlede konsekvenser av våre egne tekniske fremskritt, på den trusel vi er blitt for selve naturgrunnlaget.

Globalt er den største utfordring misforholdet mellom naturgrunnlaget som matprodusent og den ukontrollerte befolkningsvekst. Her er vi vel nå klar over at de forbedringer av levevilkårene som vi i vår del av verden har hatt parallelt med et synkende barnetall, er en modell som også vil gjelde dagens utviklingsland, skal de makte sine fødselsoverskudd. Norge og andre industriland har store forpliktelser når det gjelder å bidra aktivt til å øke levestandarden i de mindre privilegerte områder, både av solidaritetshensyn og som et helt nødvendig grunnlag for å stabilisere verdens befolkning.

[195] Regjeringen vil gå aktivt inn for formulere en samordnet ressurs- og miljøpolitikk. Leid-utvalgets innstilling gir her et viktig grunnlag, som viser at vi står overfor en rekke sentrale politiske prioriteringer i årene fremover.

Norge står i en særlig gunstig når det gjelder tilgang på naturressurser. Det er derfor ingen grunn til pessimisme. Det er ingen grunn å tro at vi ikke skal greie å arbeide oss fram til løsningene, både nasjonalt og internasjonalt.

Ut fra en forenklet økonomisk modell kan man lett forregne seg, ikke kalkulere inn vesentlige primære eller sekundære konsekvenser av et tilsynelatende produktivt og forsvarlig tiltak. Miljøvernsynspunkter kan her bidra til en bedre, også økonomisk fundert, avveining av samfunnsmessige tiltak.

Det er en helt berettiget reaksjon mot en ensidigforbruks- og utbyggingsfilosofi. Vi blir ikke automatisk lykkeligere ved å eie mer, forbruke mer og ha som vår felles fremtidsvisjon enda flere og bedre materielle goder. Vi er i økende grad blitt klar over at stadig omskiftninger

og et økende antall inntrykk og krav kan innebære en uholdbar belastning på individets tilpasningsevne og mentale likevekt. Den intense utvikling de to siste generasjoner har gjennomlevd, ligger for mange på grensen av hva de kan absorbere. Vekst må vurderes og veies, også mot uønskede bivirkninger og konsekvenser. Vekst må styres og planlegges slik at det i sum blir et gode og ikke en belastning.

Miljøvern har i seg sterke elementer av forebyggende filosofi. Gradvis er det blitt klart på den ene sektor etter den andre at omkostningene ved senere å måtte rette opp skjevheter og uheldige virkninger er store. Samlet planlegging, lokalt, regionalt og på riksplanet, er også uttrykk for forståelsen av og viljen til å vurdere også langsiktig konsekvenser, vilje til bevisst å skape de beste forutsetninger for menneskelig velferd.

Forebyggende virksomhet innebærer også aktiv tilrettelegging av lokalmiljøer som er tilpasset menneskelige behov i videste forstand. Dette inkluderer også slike verdier som trygghet, ro, naturopplevelse og kulturelle og estetiske verdier.

Barnas behov for kunnskap, for god ernæring og helse er blitt ivaretatt. Men det våre barn har mistet av utfoldelsesmuligheter, naturlige lekeområder og naturopplevelser gjennom en tiltagende urbanisering, har vi ikke i tilstrekkelig grad vært oppmerksomme overfor. Barnas behov for trygge og gode nærmiljøer, ikke minst for trafikksikkerhet, har altfor ofte måtte vike. Trafikksikkerhet og innsatsen på dette felt i våre bo- og nærmiljøer må være en sentral oppgave, og det ikke bare i nye boligstrøk. Her har vi en alvorlig stressfaktor i vårt miljø som angår alle foreldre og familier i dette land.

Den tekniske utvikling har fort til en flom av stadig nye kjemiske stoffer og andre produkter som har skadelig eller uheldige helse- og miljøvirkninger. Ofte kommer produkter ut på markedet uten at slike virkninger er skikkelig kjent. Først senere blir vi klar over skadevirkningene. Da kan det imidlertid være for sent. Vi har aktuelle og dramatiske eksempler på at virkningene av et stoff først er blitt oppdaget når helseskadene er intrådt. Hvert år kommer feler hundre nye kjemikalier i vanlig bruk. En del av stoffene samles etter hvert opp i naturmiljøet. Verken nasjonalt eller internasjonalt har vi i dag oversikt over hvor stor den samlede miljøbelastningen er, og hvilke konsekvenser dette kan få. Denne situasjonen er ikke lengre holdbar. Vi må snarest få etablert et system som gjør det mulig å få kartlagt skadevirkning av produkter på en mer systematisk måte. Vi må også få mulighet for å begrense produksjon og bruke når det foreligger faresignaler. Nettopp dette er hovedformålet med det forslag til lov om produktkontroll vi nå arbeider med. Denne loven tar sikte på å beskytte både den enkelte forbruker, miljøet på arbeidsplassen og naturmiljøet.

Produsenter og importører må ha ansvar for å dokumentere nødvendig kunnskap både

om produksjonsprosessene og om produkters helse- og miljømessige egenskaper. Vi tror det er av vesentlig betydning at helse- og miljømessige sider ved et produkt kan vurderes under en samlet synsvinkel. Derfor vil det bli foreslått at også støy og avfallsproblemer skal omfattes av loven. Det vil bli foreslått opprettet et sentralt produktkontrollråd som skal sikre en slik samlet vurdering. Støy er et alvorlig forurensningsproblem både i arbeidslivet og ellers. Støy innebærer belastning på mennesket også når det gjelder støynivåer som ligger langt under det som skader hørselen.

Heldigvis skjer det en betydelig utvikling på internasjonalt plan i retning av et samarbeid om systematisk kontroll med helse- og miljøfarlig produkter. Flere land har fått eller forbedrer ny lovgivning med dette formål. I Sverige har slik lovgivning nylig vist sin berettigelse for å begrense bruken av vinylklorid i forbrukervarer.

[196] Et viktig formål med den statlige produktkontroll vil være å sikre miljøet på arbeidsplassen. Det er helt nødvendig nå å få en bedre oversikt over virkningene av de stoffer som brukes i produksjonen, og de faremomenter som knytter seg til dem. Det vil skje en best mulig samordning av arbeidet med ny arbeidsmiljøvernlov og arbeidet med lov om produktkontroll. Begge lovverk tar sikte på en sterk prioritering av miljøarbeidet på arbeidsplassene.

Det vil bli lagt fram stortingsmelding om tiltak mot forurensninger for en prinsipiell diskusjon i Stortinget av mål og midler på dette sentrale felt. Resirkulering, innsamling og behandling av avfall vil bli tatt opp. Spørsmålet om beredskap mot akutt forurensning og om overvåking av havforurensning utenfor våre kyster hører også med her. På disse områdene haster det nå med tiltak. Miljøverndepartementet har i samarbeid med de øvrige berørte departementer tatt opp arbeidet med et systematisk overvåkningsprogram for forurensningssituasjonen i havet utenfor Norge i overensstemmelsen med St.meld. nr. 25. Dette program må omfatte både overvåking med skip fly for oppdagelse av oljesøl, målinger av forurensninger i de aktuelle områder og undersøkelser av virkningene av forurensninger på det marine miljø.

Vi har fått positive reaksjoner på forslaget om opprettelse av et samarbeidssystem som kan gjøre det mulig å overvåke utviklingen for viktige felles luftforurensningsproblemer innen Europa. Det foregår allerede nå omfattende undersøkelser av luftforurensningssituasjonen i Nord- og Vest- Europa, med særlig vekt på problemene med sur nedbør. Det er all grunn til å se alvorlig på de mulige irreversible skadevirkninger på våre skoger og fiskevann som den sure nedbør synes å medføre.

Lovforslaget om regulering av motorisert ferdsel i utmark og på vassdrag tar sikte på å

verne om naturmiljøet, og omfatter bestemmelser om snøscootere og andre terrengående kjøretøyer, landing med fly i utmark og motorisert båttrafikk på våre vassdrag.

Eldre bebyggelser har ofte stor miljømessig og antikvarisk verdi og er et samfunnsøkonomisk aktivum dersom den kan gis praktisk utnyttelse.

Tre steder i Norge er utpekt som ”pilot” – prosjekter i det europeiske arkitekturvernår: Nusfjord, Røros og Stavanger. Her vil det bli gjort særlig innsats for å belyse kulturvernspørsmål i ulike lokalsamfunn.

Vi er i gang med å utvikle en serie hjelpemidler for ressursforvaltningen. En stortingsmelning om kart- og oppmålingsarbeider vil bli fremmet til våren. Det pågår et omfattende arbeid med utvikling av et såkalt geodatasystem som vil muliggjøre en automatisk kartfesting av ressursdata. Det er satt i gangarbeid med opplegg for et fremtidig regnskaps- og budsjetteringssystem for naturressurser. De enkelte miljøverntiltak må ses som ledd i en fremtidig, samordnet miljø- og ressurspolitikk.

Sentrale stikkord i denne forbindelse er forskning, utvikling og samordning. Vi må få vite mer om muligheter og begrensninger for menneskenes utnyttelse av naturen. Vi må utvikle og forbedre vår teknologi slik at produksjonsprosessene så langt som mulig kan innpasse i naturlige og tekniske kretsløp. Og vi må fremfor alt få en klarer oversikt over de konsekvenser og krav fremsidens ressursdisponering vil medføre vår økonomiske virksomhet og for det enkelte menneske. På et slikt grunnlag må vi utvikle konkrete målsettinger og retningslinjer for en samordnet ressurspolitikk.

Barnefamilienes levekår (abortsaken) 1974

Hentet fra Stortingsforhandlingene 1974-75, Del 7, «Em. 31. okt. – Barnefamiliens levekår. », side: 573-575

[573] Gjennom debatt har man fått det inntrykk at det har vært en voldsom stigning i antall abortinngrep i Norge, og dette skyldes en gradvis endret praksis i nemndene. Man trekker lett den enkle slutning at jo mindre restriktive praksis, jo flere aborter. Her er det nødvendig med et korrektiv.

Overlege Skajaas grundige undersøkelse anslo at det var 7 300 illegale og 3 150 legale aborter i 1954, eller til sammen 10 450 aborter. Dette svarer til 15 aborter pr. 1 000 kvinner i de aktuelle aldersgrupper. Dette tall er for 1973 18 pr. 1 000 kvinner, dersom vi forutsetter at vi i dag ikke lengre har illegale inngrep. Forskjellen er faktisk så beskjeden over disse 20 årene. Det er derfor ingen dekning for å bygge sin holdning i dagens situasjon på det ufullstendige og feilaktige bilde selve stigningen i de legale abortene isolert gir inntrykk av.

Mindretallet i sosialkomiteen bruker de offisielle aborttall i vårt og andre land som grunnlag for en del av sine resonnementer, og velger å se bort fra den alvorlige realitet som de illegale aborter representere i en rekke andre land. På dette spinkle grunnlag trekker man så den feilslutning at land som tillater fri adgang til abort, har et langt høyere nivå i aborthyppighet enn land hvor forholdet er lovregulert. Dette er derfor en konklusjon som det overhodet ikke er dekning for.

Det er ingen grunn til å legge skjul på at det hefter en viss usikkerhet ved de data som gir oversikter over illegal aborter i forskjellige land. Imidlertid har man flere atskilte angrepsvinkler forskningsmessig for å få svar på slike problemstillinger, og resultatene må sies å gi et godt bilde av hovedtrekk og størrelsesorden når det gjelder illegalt abortinngrep.

Det kan ikke være tvil om at de hovedkonklusjoner familiemeldingen trekker opp, er vel fundert og i samsvar med konklusjonene i internasjonal medisinsk fagpresse på høyeste nivå.

Debatten om vår abortlovgivning har pågått særlig intenst i månedene siden regjeringen fremla sin familiemelding. Leger har i betydelig utstrekning engasjert seg i denne debatt - naturlig nok. De har vært uenige på en rekke punkter, også når det gjelder problemstillinger som ikke er medisinske.

Debatten på det faglige-medisinske plan har derfor vært sterkt preget av helt andre grunnleggende motiver og holdninger av moralsk, etisk og følelsesmessig natur. På disse områdene har legene ingen større innsikt enn andre. Likevel er det slik tradisjonelt at overlegetitler gir tyngde, også på ikke-medisinske saksområder. Til dels har det saklige og vitenskapelige nivå i den medisinskepregede del av debatten vært farlig lav. Gjentatte ganger har leger ut fra et personlig idealistisk grunnlag latt seg forlede, bevisst eller ubevisst, til å komme med helt løsrevne data som må føre til åpenbart feilaktige og misvisende konklusjoner. Påstanden om at abortinngrep medfører en betydelig risiko for komplikasjoner, har stadig gått igjen. De høye tall som har vært trukket fram i debatten, skriver seg fra pasientgrupper med til dels langtkomne svangerskap, eller der i dag foreldede metoder har vært benyttet. Samtidig er helt ubetydelige uregelmessigheter, slik som forbigående, lett blødning eller kortvarig, moderat feber tatt med under samlebetegnelsen "komplikasjoner". Nei, skal vi bruke vitenskapelige data, må vi bruke dem til å avklare og belyse saksforhold, ikke til å forkludre dem.

Vi har i de aller siste dager fått servert en mammutartikkel om alvorlige komplikasjoner ved abortinngrep i en serie av våre presseorganer, og den har også vært referert til av en rekke talere fra Stortingets talerstol i dag. [574] Innholdet er velkjent for alle

som har fulgt med i internasjonal medisinsk fagpresse på området, og jeg finner det ikke uventet at dette er kastet ut i den offentlige debatt akkurat nå, i det mulige håp at den ville få maksimal effekt og ikke rekke å bli motsagt og korrigert.

Vi har tidligere måttet tilbakevise lignende urimelige eksempler på misbruk av tilgjengelig data. Jeg kan ikke gå inn på detaljene her, men bare nevne ett eksempel som belyser hva jeg her sikter til: Dødelighet forbundet med abortinngrep har sunket radikalt i England i årene fra 1969 til 1972, faktisk ned til en fjerdedel av de tallene fra 1969 som er nevnt i denne artikkelen, og de tall som familiemeldingen oppgir er i samsvar med dagens situasjon. Jeg oppfatter det som klart usaklig å gi norske avislesere og stortingsmenn foreldete statistiske data, fordi disse passer bedre inn for formålet.

Representanten Jakob Aano har bygd sine kommentarer i VGs politiske forum for få dager siden på disse artikler. Hr. Aano setter her dagspresseforfattere opp mot internasjonal forskning på området. I arbeidet med familiemeldingen er all denne forskning vurdert. De konklusjoner av medisinsk art som er trukket, er i tråd med konklusjonene i den engelske Lane-komiteen, som først ble publisert etter at familiemeldingen var avgitt. Lane-komiteen drøfter inngående også de angivelige alarmerende data som flere av opposisjonens talere har vært inne på, og påpeker de mange feilkilder og usikkerhetsmomenter i disse materialene, som vesentlig stammer fra Øst-Europa.

En fersk undersøkelse fra vårt eget land viser da også at antallet av for tidlige fødsler, som er det man har vært mest bekymret for, har sunket, også i Oslo, der vi har hatt det høyeste aborttall. Vi må sørge for at vi fra samfunnets side ikke i betydelig grad øker den risikoen som er forbundet med uønskede svangerskap. Ved en restriktiv lovgivning vet vi at resultatet er illegale aborter og betydelige risiko for kvinnene.

Men hva gjør vi i dag, selv med vår nåværende relativt liberale tolkning av gjeldene lov? Vi utsetter stadig et stort antall kvinner for unødig økning av risikoen for både akutte og varige komplikasjoner. Vi må være klar over at det etablerte regelverket og system medfører helt systematiske, men også helt skandaløse forsinkelser. Når vi i dag til slutt innvilger over 90 pst. av abortsøknadene, har vi samtidig også belastet alle disse kvinner som når frem med sin sak, fordi risikomomentene øker for hver eneste uke som går. Risikoen for kvinnen er det vesentligste her, men selve den lange søknadsprosedyren betyr også at sykehusenes kapasitetsproblem og pleiepersonalets belastning økes vesentlig, idet antall liggedager pr. pasient øker betydelig. Jeg ser fra medisinsk synspunkt med stor uto på denne klare belastningen både fysisk og psykisk som vi faktisk påfører de abortsøkende kvinner.

Det har stadig slått meg i mitt arbeid i abortnemnd og med abortsøkende hvordan den enkelte, som i prinsippet kan fremheve sin egen restriktive holdning i abortspørsmålet - og dette hender ofte - samtidig opplever sin egen sak som så helt spesiell og derfor som et unntakstilfelle. At det er slik det ofte fortoner seg også for andre i tilsvarende situasjon, er det tydeligvis lett å lukke øynene for. Poenget er vel det at vi ikke ser farlige konsekvenser av moralske art når det gjelder oss selv, for vår egen moral har vi *selv* kontroll over. Men alle de andre - *de* trenger restriksjoner. *Det* er noe helt annet.

Det har vært reist tvil om man i innstillingen har sikret kvinnene tilstrekkelig veiledning og rådgivning. Jeg vil i den forbindelse understreke at det ikke vil bli slik at den enkelte - på ren impuls og ureflektert kan bestille time - for svangerskapsavbrudd. Vi må for det første være oppmerksom på at det er et langt skritt å ta for en gravid kvinne allerede det å ta opp med seg selv spørsmålet om abort, og deretter også å fremme det overfor andre. Gjennom kontakt med legen vil det være helt selvfølgelig at sakens mange sider blir belyst og gjennomdiskutert i forbindelse med eventuell søknad.

Men vi har enda et viktig trinn i denne prosess - sykehuset. Her har vi en viktig sikkerhetsventil. Som enhver annen pasient vil den abortsøker gjennomgå en grundig medisinsk vurdering, og jeg vil understreke: Dette innebærer også at sosiale, psykiske, familiemessige og personlige forhold vil bli belyst. Det vil bli tatt opp en fullstendig sykehistorie og utformet en sykejournal. Ingen medisinsk institusjon kan påta seg ansvaret for en pasient, og dertil for et operativt inngrep, uten at man har tilfredsstillende oversikt over pasientens situasjon. Det er en selvfølgelig medisinsk praksis at man forsikre seg om at pasienten er helt klar over hva inngrepet innebærer, og at standpunktet til det er mest mulig gjennomtenkt og overveid.

Når leger og sykepleiere til dels har gått sterkt imot Regjeringens forslag om selvbestemt svangerskapsavbrudd, har det delvis sammenheng med den uklarhet som forelå omkring disse arbeidstakeres ansettelsesbetingelser og muligheter til å reservere seg i dette spørsmål. Problemet samvittighetsfrihet for medisinsk personell skulle nå være avklart. Imidlertid er det også klart at leger og sykepleiere [575] utover dette føler sin arbeidssituasjon direkte involvert i abortsaken.

Vi kan ikke se bort fra at en lov som gir kvinnene det avgjørende ord, samtidig er en lov som fratrar legene tilvakt og innarbeidet myndighet. Det er ikke vanskelig å se at dette vil kunne vekke mange motforestillinger, som ikke nødvendigvis har med selve det prinsipielle i abortlovgivningen å gjøre. Jeg har fått det inntrykk gjennom kontakt med en rekke mannlige kolleger at oppfatningen av egen roll som den allvitende, den dominerende og bestemmende

stikker dypt. Vi skal være oppmerksom på at det er uhyre få kvinner som har fått erfare hva det vil si å være øvrighetsperson - å være gitt nemndautoritet.

Vi leger blir betrodd en umulig oppgave i den nåværende lov. Vi betros mer enn vi har kompetanse og dekning for når vi skal gjøre oss dommere over et annet menneskes liv og framtid. Jeg og mange med meg har følt det som en umulig situasjon å bli gitt slik domsmyndighet. Det er i strid med legens sentrale rolle i et lege/pasientforhold. De tross alt mange av oss leger som har tatt konsekvensen av dette, har gjort det ut fra den dype overbevisningen at vi begår overgrep mot andre menneskers personlige integritet og selvaktelse. Vi har også fått oppleve hvordan kolleger kan ha fullstendig motstridende oppfatninger av de livsforhold og problemstillinger vi blir vitne til daglig i abortnemnda i den enkelte sak. Det er umulig å komme fram til ensartet saksbehandling og definerte indikasjoner. Det tror jeg de aller fleste nemndmedlemmer er klar over. Det blir aldri likhet eller renslighet i disse sakene så lenge leger eller andre skal frata kvinnene det ansvaret som det i virkeligheten ikke er mulig å dele med andre. - Kvinner har vært utrolig tålmodige utrolig lenge i vårt land.